

# ASIANOMISTAJAN OIKEUS RIKOSVASTUUN TOTEUTUMISEEN

Paula Valtari (508106)

Eurooppalaistuva prosessioikeus

Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

Lokakuu 2019

TURUN YLIOPISTO  
Oikeustieteellinen tiedekunta

PAULA VALTARI: Asianomistajan oikeus rikosvastuun toteutumiseen

Pro gradu, 90 s.

Prosessioikeus

Lokakuu 2019

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

-----

Tässä tutkielmassa perehdytään rikosvastuun toteutumisen ja asiaomistajan oikeuksien väliseen yhteyteen. Tarkoituksena on arvioida, millä perusteella asianomistajalla voitaisiin katsoa olevan oikeus siihen, että häntä vastaan rikoksen tehnyt henkilö tuomitaan rangaistukseen, ja toisaalta, miten tällainen oikeus sopii oikeustieteen systematiikkaan. Alustavasti oikeuden olemassaoloa puoltavana seikkana pidetään asianomistajan syyteoikeutta. Preventioon perustuvien rangaistusteorioiden taas katsotaan edellyttävän, ettei rangaistus sisällä ajatusta kostosta.

Tutkimus on lainopillinen. Keskeisinä lähteinä käytetään rikos- ja prosessioikeudellisia yleisesityksiä sekä lain esitöitä. Rangaistusteorioiden osalta perehdytään myös Cecare Beccarian 1700-luvulla kirjoittamaan Rikoksesta ja rangaistuksesta -teokseen, jossa rangaistuksen ainoana oikeutuksena pidetään rikosten ehkäisemistä. Rikoksen uhrin rikosprosessuaalisen aseman osalta tutkielma sisältää suppean oikeusvertailun, jonka keskeisenä lähteenä Ruotsin osalta ovat Per Ekelöfin teokset. Ranskan ja Englannin osalta rikoksen uhrin asemaan on tutustuttu Comparative Criminal Procedure -teoksen ja Common and Civil Law Traditions on Victims' Participation at the ICC – artikkelin avulla. Asianomistajan oikeuksien arvioinnissa hyödynnetään Raz'n ja H.L.A. Hartin teorioita oikeuden määritelmästä sekä rikoksen uhrien asemaa käsittelevää kirjallisuutta ja tutkimustuloksia.

Tutkielma vahvistaa käsitystä, että asianomistajan syyteoikeuden uskottava perustelu edellyttää rangaistuksen pitämistä asianomistajan oikeutena. Tästä päätellään, että lakia tai rangaistusteorioita koskevia kannanottoja olisi tarkistettava, jotta näiden välillä ei olisi ristiriitaa. Tutkimuksen perusteella johdonmukaisimmalta vaikuttaisi asianomistajan syyteoikeudesta luopuminen. Toisaalta asianomistajan muunlaista osallistumista rikosprosessiin tulisi kehittää, jotta asianomistaja voisi tulla kuulluksi asiassa silloinkin, kun hän ei ole kantajana oikeudenkäynnissä.

Asiasanat: asianomistajat, moraali, oikeudenkäynti, oikeudenmukaisuus, oikeus, perusoikeudet, prosessioikeus, rangaistukset, rikosoikeudellinen vastuu, rikosoikeus, rikosprosessi, syytteet

# SISÄLLYS

|   |           |
|---|-----------|
| SISÄLLYS .....  | III       |
| LÄHTEET .....   | V         |
| LYHENTEET .....   | IX        |
| <b>1. JOHDANTO.....</b>   | <b>1</b>  |
| 1.1. TUTKIMUSKYSYMYS .....  | 1         |
| 1.2. YHTEISKUNNALLINEN KESKUSTELU JA MERKITYS .....                                     | 2         |
| 1.3. TUTKIMUKSEN METODIT, RAJAUKSET JA RAKENNE .....                                    | 3         |
| <b>2. PERUSOIKEUKSIEN SEKÄ RIKOS- JA RIKOSPROSESSIOIKEUDEN SUHTEESTA .....</b>          | <b>6</b>  |
| 2.1. PERUSOIKEUDET, RIKOS JA RANGAISTUS .....   | 6         |
| 2.2. RANGAISTUSTEORIAM .....  | 9         |
| 2.3. RIKOSPROSESSI.....   | 12        |
| 2.3.1. <i>Rikosoikeus ja rikosprosessioikeus</i> .....                                  | 12        |
| 2.3.2. <i>Rikosprosessin funktiot</i> .....   | 14        |
| <b>3. ASIANOMISTAJAN SYYTEOIKEUS .....</b>  | <b>20</b> |
| 3.1. ASIANOMISTAJAN MÄÄRITELMÄ.....   | 20        |
| 3.2. SYYTTÄJÄN SYYTEOIKEUS .....  | 25        |
| 3.3. ASIANOMISTAJAN SYYTEOIKEUDEN SISÄLTÖ.....  | 26        |
| 3.3.1. <i>Syyttämispyyntö</i> .....   | 26        |
| 3.3.2. <i>Syyttäjän syyteeseen yhtyminen</i> .....                                      | 28        |
| 3.3.3. <i>Toissijainen syyteoikeus</i> .....  | 29        |
| 3.3.4. <i>Muutoksenhakuoikeus</i> .....   | 29        |
| 3.4. ASIANOMISTAJAN ASEMASTA RIKOSPROSESSISSA.....                                      | 30        |
| 3.5. FUNKTIOT JA PERUSTELUT.....  | 32        |
| 3.5.1. <i>Asianomistajan toissijaisen syyteoikeuden perustelut lain esitöissä</i> ..... | 33        |
| 3.5.2. <i>Poikkeukset toissijaisesta syyteoikeudesta</i> .....                          | 35        |
| 3.5.3. <i>Syyttäjän ensisijainen syyteoikeus oikeuskirjallisuudessa</i> .....           | 36        |
| 3.5.4. <i>Asianomistajan syyteoikeuden funktiot</i> .....                               | 38        |
| 3.6. KANSAINVÄLISTÄ VERTAILUA.....  | 43        |
| 3.6.1. <i>Ruotsi</i> .....  | 43        |

|  |           |
|--|-----------|
| 3.6.2. Ranska.....   | 44        |
| 3.6.3. Englanti ja Wales.....  | 47        |
| 3.6.4. Yhteenveto.....   | 51        |
| <b>4. ASIANOMISTAJAN INTRESSI RIKOSVASTUUN TOTEUTUMISEEN .....</b>             | <b>52</b> |
| 4.1. OIKEUDEN MÄÄRITTELYSTÄ.....   | 52        |
| 4.1.1. Tahtoteoria.....  | 53        |
| 4.1.2. Intressiteoria .....  | 55        |
| 4.1.3. Intressiteoria sopii paremmin rikos- ja rikosprosessioikeuteen.....     | 57        |
| 4.2. ASIANOMISTAJAN PERUSOIKEUDET.....   | 60        |
| 4.2.1. Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.....                          | 61        |
| 4.2.2. Rikossäännösten perusteina olevat perusoikeudet.....                    | 62        |
| 4.2.3. Rikosasian tuomio.....  | 63        |
| 4.2.4. Rangaistus ja asianomistajan perusoikeudet.....                         | 66        |
| 4.3. ASIANOMISTAJAN INTRESSIT .....  | 69        |
| 4.3.1. Oikeudenmukainen prosessi ja tuki.....                                  | 72        |
| 4.3.2. Tuomio .....  | 74        |
| 4.3.3. Hyvitys .....   | 75        |
| <b>5. SYSTEMATISOINTI JA DE LEGE FERENDA .....</b>                             | <b>78</b> |
| 5.1. RANGAISTUSTEORIAM NYKYISEN LAINSÄÄDÄNNÖN VALOSSA .....                    | 78        |
| 5.2. ASIANOMISTAJAN OIKEUKSIEN HUOMIOINTI RIKOSOIKEUDELLISESSA TUOMIOSSA ..... | 80        |
| 5.3. KONTROLLIFUNKTIO PREVENTION EDISTÄMISEKSI .....                           | 80        |
| 5.4. ASIANOMISTAJAN OIKEUDET JA PREVENTIO .....                                | 82        |
| <b>6. LOPUKSI.....</b>   | <b>84</b> |

## LÄHTEET

### Kirjallisuus

- Aalto-Heinilä, Maija, Tahtoteoria ja intressiteoria oikeuksien funktion selittäjinä. *Oikeus* 2/2009, s. 138–158.
- Beccaria, Cesare – Tuomikoski, Maija (käänt.), *Rikoksesta ja rangaistuksesta*. 2. laitos. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus 2012.
- Bentham, Jeremy, *Anarchical Fallacies*, s. 46 – 69 teoksessa Waldron, Jeremy (ed.), – *Nonsense upon Stilts: Bentham, Burke and Marx on the Rights of Man*. Methuen 1987.
- Ekelöf, Per Olof – Boman, Robert, *Rättegång*. 2. 8., upplaga. Norstedts Juridik 1996.
- Ekelöf, Per Olof – Edelstam, Henrik – Pauli, Mikael, *Rättegång*. 5. 8., upplaga. 2011.
- Ervo, Laura, *Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus: käsikirja lainkäyttäjille*. WSOYpro 2005. (Ervo 2005a)
- Ervo, Laura, *Oikeudenmukainen oikeudenkäynti*. WSOY 2005. (Ervo 2005b)
- Gluckman, Max, *Natural Justice in Africa*. *Natural justice in Africa* 9/1964, s. 25–44.
- Granfelt, Otto Hjalmar, *Lärobok i straffprocessrätt*. Söderström 1925.
- Guerrero Palomares, Savador, *Common and Civil Law Traditions on Victims' Participation at the ICC*. *International Journal of Procedural Law* 2/2014, s. 217–235.
- Hart, HLA, *Are There Any Natural Rights?*. *The Philosophical Review* 2/1955, s. 175.
- Hart, HLA, *Legal Rights*, s. 162 – 193 teoksessa Hart, HLA, *Essays on Bentham: studies in jurisprudence and political theory*. Clarendon Press 1982.
- Hatchard, John – Huber, Barbara – Vogler, Richard, *Comparative criminal procedure*. British Institute of International and Comparative Law 1996.
- Hemmo, Mika, *Vahingonkorvausoikeus*. WSOYpro 2005.
- Heuman, Lars, *Målsägande*. Norstedt 1973.
- Hirvonen, Ari, *Mitkä metodit? Opas Oikeustieteen metodologiaan*. Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta 2011.
- Jokela, Antti, *Rikosprosessi*. 4., uudistettu painos. Talentum 2008.
- Jonkka, Jaakko, *Rikosprosessioikeuden yleisistä opeista*. Helsingin yliopisto: Lakimiesliiton kustannus 1992.

- Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi – Niemi, Kuka pelkää rikoksen uhria?, s. 93 – 112 teoksessa Hinkkanen, Ville – Mäkipää, Leena (toim.), Suomalainen kriminaalipolitiikka : näkökulmia teoriaan ja käytäntöön : Tapio Lappi-Seppälän juhlakirja. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2013.
- Kainulainen, Heini – Saarikkomäki, Elsa, Rikosprosessi väkivaltarikosten uhrien näkökulmasta. Oikeuspoliittinen Tutkimuslaitos 2014.
- Kaitue, Sanna – Noponen, Tanja – Släen, Anne , Yleistä muttei yksityistä - Oikeudelliset keinot lähisuhdeväkivallasta selviytymiseen. Edita 2007.
- Kjällman, Petra (toim.) – Harsia, Anne – Holmberg, Tiina – Koskinen, Pekka – Nuutila, Ari-Matti – Rikosuhripäivystys, Rikoksella loukattu : rikoksen uhrin käsikirja. 3. painos. Suomen mielenterveysseura SMS-tuotanto 2004.
- Kurki, Visa, Ei vain oikeuskelpoisuutta – oikeussubjektikäsitteemme ongelmia ja uudelleenarviointia. Lakimies 5/2018 s. 469–492.
- Lahti, Raimo, Kriminallipolitiikka ja rikosoikeus, s. 11 – 26 teoksessa Hinkkanen, Ville – Mäkipää, Leena (toim.), Suomalainen kriminaalipolitiikka : näkökulmia teoriaan ja käytäntöön : Tapio Lappi-Seppälän juhlakirja. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2013.
- Laitinen, Ahti – Aromaa, Kauko, Näkökulmia rikollisuuteen. Hanki ja jää 1993.
- Lidman, Satu, Justitian Helmoissa. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2013.
- Melander, Sakari, Kriminallisoititeoria – rangaistavaksi säättämisen oikeudelliset rajoitukset. Suomalainen lakimiesyhdistys 2008.
- Mujuzi, Jamil Ddamulira, The Right to Institute a Private Prosecution. International Human Rights Law Review 2/2015, s. 222–255.
- Nuotio, Kimmo, Syyte rikosoikeutta ja rikosprosessioikeutta yhdistävänä tekijänä. Lakimies 4/2001 s. 679–697.
- Raz, Joseph, The morality of freedom. Clarendon Press 1986.
- Rentto, Juha-Pekka, Toissijainen valtio : kirjoituksia kansalaisvastuun ensisijaisuudesta subsidiariteettiperiaatteen mukaisessa valtioajattelussa. Turun yliopisto 1995.
- Tapani, Jussi, – Tolvanen, Matti, Rikosoikeuden yleinen osa : vastuuoppi. 2., uudistettu painos. Talentum 2013.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti, Rikosvastuu ja sen toteuttaminen. Joensuun yliopisto 2004.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti, Rikosoikeus : rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. 3., uudistettu painos. Talentum Pro 2016.
- Tiilikka, Päivi, Rangaistavaksi säädetty teko kärsimyskorvauksen perusteena. Lakimies 5/2011 s. 933–956.

Tirkkonen, Tauno – Halila, Jouko, Suomen prosessioikeus pääpiirteittäin. 5., uudistettu painos. WSOY 1981.

Virolainen, Jyrki, Rikosprosessioikeus. Pandecta 1998.

Virolainen, Jyrki – Pölonen, Pasi, Rikosprosessioikeus. 2, Rikosprosessin osalliset. WSOY lakitieto 2004.

Vuorenpää, Mikko, Kaksi esimerkkiä syyttäjän keinoista turvata rikoslain yleisestävää vaikutusta, s. 213 – 228 teoksessa Saarnilehto, Ari (toim.), Maaliskuun 25 päivän rahasto 100 vuotta. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2007.

Vuorenpää, Mikko, Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. 2., uudistettu painos. Talentum 2014.

### **Verkkolähteet**

Nuoren naisen kaappaajien tuomiot ihmetyttävät ja vihastuttavat – oliko rangaistus liian lievä? YleX 2015.

<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/03/23/nuoren-naisen-kaappaajien-tuomiot-ihmetyttavat-ja-vihastuttavat-oliko> (Luettu 4.9.2019).

History – The Supreme Court

<https://www.supremecourt.uk/about/history.html> (Luettu 17.9.2019).

Kielitoimiston sanakirja

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?ListWord=imbesilli&SearchWord=imbesilli&dic=1&page=results&UI=fi80&Opt=1> (Luettu 7.5.2019).

### **Virallislähteet**

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 167/2003 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi vahingonkorvauslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 60/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi Suomen perustuslain muuttamisesta.

HE 46/2014 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

LaVM 9/1997 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (82/1995 vp.) rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

LaVL 5/1997 vp. Lakivaliokunnan lausunto Perustuslakivaliokunnalle hallituksen esityksestä (309/1993 vp.) perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

PeVM 25/1994 vp. Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (309/1993 vp.) perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

### **Oikeustapaukset**

Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuin:

*Golder v. the United Kingdom*, 21 February 1975

*Helmers v. Sweden*, 29 October 1991

*C.R. v. the United Kingdom*, 22 November 1995

Korkein oikeus:

KKO:2004:75

KKO:2006:74

KKO:2017:8

The Appellate Committee of House of Lords (Englanti):

*Knüller v DPP* [1973] AC 435



## LYHENTEET

|                    |   |
|--------------------|---|
| art.               | artikla   |
| CPP                | Code de Procédure Pénale (Ranskan rikosprosessia koskeva laki)            |
| EIS                | Euroopan ihmisoikeussopimus   |
| EIT                | Euroopan ihmisoikeustuomioistuin  |
| HM                 | Hallitusmuoto   |
| KKO                | Korkein oikeus  |
| KP-sop.<br>sopimus | Kansalaisyhteisöjä ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleis- |
| OK                 | Oikeudenkäymiskaari   |
| OPTL               | Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen                                       |
| PL                 | Suomen perustuslaki   |
| RL                 | Rikoslaki   |
| RB                 | Rättegångsbalk (Ruotsin oikeudenkäyntiä koskeva laki)                     |
| ROL                | Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa                                      |
| UK                 | Yhdistynyt kuningaskunta  |
| YK                 | Yhdistyneet kansakunnat   |

# 1. JOHDANTO

## 1.1. *Tutkimuskysymys*

Rikosprosessioikeudessa lähdetään siitä, että vapauttava tuomio syylliselle on pienempi paha kuin langettava tuomio syyttömälle,<sup>1</sup> tai ”parempi on päästää yhdeksän syyllistä vapaaksi kuin tuomita yksi syytön”.<sup>2</sup> Tämän takia ei liene yllättävää, että esimerkiksi Vuorenpään mukaan ”Rikosprosessuaalisessa keskustelussa pääpaino tuntuu usein olevan rikoksesta epäillyn/syytetyn oikeudellisen aseman tarkastelussa.”<sup>3</sup> Tämä onkin luonnollista, koska rikosprosessissa, eli rikosasiaa koskevassa oikeudenkäynnissä, määrätään rangaistusseuraamus, joka suoraan kajoaa tuomitun perusoikeuksiin. Koska vapauttava tuomio syylliselle ei kuitenkaan ole tavoiteltava asia, kiinnostuin kysymään, miten rikostuomio, siihen sisältyvä rangaistus tai näiden puute vaikuttaa asianomistajan oikeuksien toteutumiseen.

Suomessa asianomistajalla, eli rikoksen uhrilla, jonka oikeuksia rikoksella on välittömästi loukattu, on lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa (ROL) 1:14:n mukaan syyteoikeus. Asianomistaja voi siis vaatia tuomioistuimessa rikoksesta epäillylle syyksilukevaa tuomiota ja rikoksesta seuraavaa rangaistusta eli rikosvastuun toteutumista.

Asialegitimaatio, eli asianosaisen oikeus esittää vaatimuksia tai vastata niihin omissa nimissään, on ehdoton prosessin edellytys. Koska asianosaisen intressiä oikeudenkäynnin kohteeseen pidetään osoituksena asialegitimaatiosta,<sup>4</sup> olisi yksinkertainen päätelmä asianomistajan syyteoikeudesta, että asianomistajalla on oikeus rikosvastuun toteutumiseen.

Asia ei kuitenkaan ole aivan ristiriidaton, sillä rikosvastuun toteutumista käsitellään yleensä valtion ja rikoksesta epäillyn välisenä asiana. Lisäksi oikeus rangaista rikoksen

---

<sup>1</sup> Virolainen 1998 s. 15.

<sup>2</sup> Jokela 2008 s. 8.

<sup>3</sup> Vuorenpää 2014 s. 1.

<sup>4</sup> Tirkkonen 1981 s. 75 - 76.

tekijää perustellaan nykyisin preventioteorian mukaisesti, eli rangaistuksen tarkoituksena pidetään tulevien rikosten ehkäisemistä. Sen sijaan rangaistusteoriat, joissa rangaistuksen oikeutus perustuu asianomistajalle aiheutettuun kärsimykseen, hylätään usein vanhentuneina.<sup>5</sup>

Rangaistusteorioiden ja asianomistajan syyteoikeuden välillä näyttäisi siis olevan ristiriita,<sup>6</sup> joten pidän aiheellisena tutkia asianomistajan oikeutta rikosvastuun toteutumiseen. Lähestyn kysymystä lainopillisena kysymyksenä siitä, onko preventioteorian ja asianomistajan syyteoikeuden välinen ristiriita todellinen, sekä periaatteellisempaa kysymyksenä siitä, millä perusteella asianomistajalla voitaisiin katsoa olevan oikeus rikosvastuun toteutumiseen. Lopulta tutkimuskysymykseni lähestyy moraalista kysymystä siitä, miten oikeudenmukaisuus on ymmärrettävä.

## *1.2. Yhteiskunnallinen keskustelu ja merkitys*

Suomessa rikoksista seuraavien rangaistusten lievyys on yleinen ihmetyksen aihe. Esimerkiksi 2015 Pirkanmaan käräjäoikeus tuomitsi kaksi henkilöä noin kolmen vuoden mittaisiin vankeusrangaistuksiin ihmiskaupasta ja vapaudenriistosta. Tekijät olivat pitäneet rikoksen uhria vangittuna yli neljä vuotta. Lisäksi tekijät olivat pakottaneet hänet yhdyntöihin toisen tekijän kanssa ja synnyttämään neljä lasta. Julkisessa keskustelussa vapaudenriiston pituutta verrattiin rangaistuksiin, ja tätä vertailua pidettiin osoituksena rangaistusten riittämättömästä ankaruudesta.<sup>7</sup> Julkisessa keskustelussa oikeudenmukaisuutta etsitään siis rikoksen uhrin kärsimyksen ja rikollisen saaman rangaistuksen suhteesta ja hämmästyttään.

---

<sup>5</sup> Tapani – Tolvanen 2004 s. 12.

<sup>6</sup> Jonkka 1992 s. 63.

<sup>7</sup> Nuoren naisen kaappaajien tuomiot ihmetyttävät ja vihasuttavat – oliko rangaistus liian lievä?. YleX 2015.

Tuomarit taas pyrkivät yhtenäiseen rangaistuskäytäntöön,<sup>8</sup> ja rangaistusasteikot pyritään preventioon perustuvien rangaistusteorioiden mukaisesti virittämään mahdollisimman tehokkaiksi rikosten ehkäisemisen kannalta.<sup>9</sup> Kriminologisen tutkimuksen perusteella erityisen ankaria tuomioita ei todennäköisesti tarvita.<sup>10</sup> Laki ja tuomarit laintulkitsijoina eivät siis edes pyri suhteuttamaan uhrin kärsimystä tuomitun rangaistukseen, ainakaan suoraan. Toki moni uhrin kärsimystä lisäävä seikka mainitaan laissa teon törkeysarvos- telussa huomioon otettavana seikkana.

Asianomistajan syyteoikeus lainsäätäjän tahtona kuitenkin tukee yllä esitetystä sellaista käsitystä, että asianomistajaa loukanneen henkilön saama rangaistus on asianomistajan intressi, jolloin voisi ajatella, että myös se, millainen rangaistus teosta tuomitaan liittyisi olennaisesti asianomistajan intresseihin. Edelleen voidaan pohtia, voitaisiinko asianomistajan intressit huomioida rangaistuksen mittaamisessa.

Toisaalta voisi olla tarpeen selkeyttää lainsäädännön viestiä asianomistajan saaman hy- vityksen lähteestä poistamalla asianomistajan syyteoikeus, minkä seurauksena olisi sel- vempää, että asianomistajan kärsimystä olisi tarkoituksenmukaista verrata hänelle myönnettyihin vahingonkorvauksiin. Vähintäänkin on pohdittava, onko sovitusteoria, joka perustelee rangaistuksia sillä, että yhteisön sääntöjä loukannut henkilö sovittaa tekonsa oikeudenmukaisella rangaistuksella, sittenkään niin vanhentunut kuin usein ajatellaan.

### *1.3. Tutkimuksen metodit, rajaukset ja rakenne*

Tutkimuksessani asianomistajan oikeutta rikosvastuun toteutumiseen lähestytään pää- osin lainopillisesta näkökulmasta.<sup>11</sup> Tutkimuksen taustaksi käsitellään toisaalta rangais- tusteorioita ja rikosprosessin funktioita sekä toisaalta syyttäjän ja asianomistajan syyte- oikeuksien laajuutta. Alussa esittelen perus- ja ihmisoikeusajattelun yhteyttä rikosoikeu-

---

<sup>8</sup> Tapani – Tolvanen 2016 s. 19.

<sup>9</sup> Tapani – Tolvanen 2013 s. 17 – 19 ja 37 – 39, Tolvanen kuitenkin korostaa, että empiirinen tieto on vain yksi argumentti rikosoikeudellisessa keskustelussa.

<sup>10</sup> Lahti 2013 s. 18 - 19.

<sup>11</sup> Hirvonen s. 21 - 23.

teen kriminalisointiperiaatteiden ja rangaistusteorioiden kautta sekä jatkan näyttämällä, miten samat teemat heijastuvat rikosprosessioikeuden funktioihin.

Asianomistajan syyteoikeuden käsittely alkaa deskriptiivisellä osalla, jonka tarkoitus on tuoda ilmi, kuka asianomistaja on, miten asianomistajan syyteoikeus suhteutuu syyttäjän syyteoikeuteen ja mitä se pitää voimassa olevan lain mukaan sisällään. Asianomistajan syyteoikeudella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa kaikkia niitä asianomistajan oikeuksia, joilla asianomistaja voi pyrkiä edistämään rikosvastuun toteutumista.

Syyttäjän syyteoikeus ei siis varsinaisesti kuulu tutkimuskysymykseeni, mutta pidän sen käsittelemistä välttämättömänä taustana sekä asianomistajan syyteoikeuden laajuuden hahmottamiselle että asianomistajan syyteoikeuden perustelujen arvioimiselle.

Asianomistajan syyteoikeuden ulottuvuuden, esitöiden kannanottojen ja oikeustieteilijöiden asianomistajan syyteoikeuden tueksi esittämien funktioiden perusteella pyritään tulkitsemaan, onko asianomistajan syyteoikeus ristiriidassa preventioteorioiden kanssa. Suppean oikeusvertailun avulla arvioidaan, mitä Ruotsin, Ranskan sekä Englannin ja Walesin rikosprosesseissa rikoksen uhreille annetuista rooleista voidaan oppia. Ruotsi on valikoitunut oikeusvertailuun lainsäädännön samankaltaisuuden vuoksi. Ranska taas edustaa vertailussani pohjoismaiden ulkopuolista valtiota, jossa rikoksen uhrin asema rikosprosessissa on vahva. Englannin ja Walesin oikeusjärjestelmää tutkitaan taas sen erillaisuuden vuoksi, sillä common law -maissa rikoksen uhrilla ei lähtökohtaisesti ole erityisasemaa rikosprosessissa.

Koska viimeisimmät prosessioikeudelliset esitykset perustelevat asianomistajan syyteoikeutta perustuslain (PL) 21 §:n oikeudella oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, syvennytään tähän perusteluun tarkemmin omassa luvussaan.<sup>12</sup> Perustelusta tekee erityisen mielenkiintoisen se, että PL 21 §:n mukaan ”Jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi -- lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa”. Tarkoitukseni onkin arvioida, millä edellytyksellä tämä perustelu on uskottava ilman hyvitysfunktiota, jonka on katsottu nojaavaan rangaistuksen perustelemiseen sovitusteorialla ja jota siksi on pidetty vanhentuneena. Tämän tutkiminen edellyttää pureutumista kysymykseen siitä, mikä on asianomistajan asia, jonka saaminen käsitellyksi tuomioistuimessa on hänen oikeutensa.

---

<sup>12</sup> Jonkka 1992 s. 64; Vuorenää 2014 s. 39 – 40.

Toisin muotoiltuna voi kysyä, mikä perustaa asianomistajan asialegitimaation kysymykseen rikosvastuun toteutumisesta.

Tässä arviointitehtävässä tukeudutaan oikeusteoreettisiin esityksiin siitä, miten oikeus voidaan määritellä.<sup>13</sup> Systematisoivan lainopin avulla pyritään soveltamaan H. L. A. Hartin tahtoteoriaa<sup>14</sup> ja Raz'n intressiteoriaa<sup>15</sup> asianomistajan syyteoikeuteen ja perustellaan, miksi intressiteoriaa on tarkoituksenmukaisempaa käyttää tutkimuksessani.

Koska asianomistajan intressi nousee esiin sekä suoraa asialegitimaation yhteydessä että intressiteorian kautta, tutkitaan samassa luvussa asianomistajan intressejä. Intressejä pohditaan perusoikeuksien kannalta arvioiden, vaikuttaako rikosvastuun toteutuminen asianomistajan perusoikeuksien toteutumiseen, ja toisaalta asianomistajan tarpeista käsin pohtien, onko asianomistajan syyteoikeudelle uskottava asianomistajan oikeutettuihin intresseihin perustuva syy.

Asianomistajan tarpeiden arvioinnissa hyödynnetään muun muassa väkivaltarikosten uhreille suunnatun tyytyväisyyskyselyn loppuraporttia sekä rikoksen uhreja koskevaa kirjallisuutta. Myös rikoksen uhreista kertovassa kirjallisuudessa uhrinäkökulma painottuu usein väkivalta- ja seksuaalirikosten uhreihin. Asianomistajan oikeus rikosvastuun toteutumiseen on kuitenkin yleisempi periaatteellinen teema, joka lähtökohtaisesti koskee samalla tavalla kaikkia rikoksia, jotka voivat kohdistua toiseen henkilöön ja joilla siten voi olla asianomistaja. Tutkimuksessani arvioidaankin aiheeseen liittyviä argumentteja myös siitä näkökulmasta, ovatko ne merkityksellisiä rikostyyppistä riippumatta. Asianomistaja voi olla sekä luonnollinen henkilö että oikeushenkilö. Tutkimuksessani lähdetään kuitenkin siitä, että oikeushenkilöidenkin edut ovat välillisesti luonnollisten henkilöiden etuja, joten asianomistajan oikeutta rikosvastuun toteutumiseen on syytä arvioida luonnollisen henkilön oikeuksista ja tarpeista käsin.

Tutkimuksessani asianomistajan oikeuksiin ja tarpeisiin ei syvennyttä enempää kuin on tarpeen sen arvioimiseksi, voisivatko oikeudet toteutua täysimääräisinä myös ilman asi-

---

<sup>13</sup> Hirvonen s. 27.

<sup>14</sup> Kurki 2018 s. 476.

<sup>15</sup> Raz 1986 s. 166.

anomistajan syyteoikeutta. Asianomistajalla nimittäin on rikosprosessissa muitakin tärkeitä oikeuksia kuin syyteoikeus. Näihin ei ole tarkoitus perehtyä tässä tutkimuksessa, mutta ne toki nousevat esiin pohdittaessa, mikä asianomistajan oikeuksien kannalta on olennaista.

Toiseksi viimeisessä pääluvussa esitän, miten nykyisiä rikos- ja prosessioikeudellisia teorioita voisi systematisoida, jotta ne vastaisiva paremmin voimassaolevaa lainsäädäntöä, ja toisaalta arvioin de lege ferenda- näkökulmasta eli muutettavan lain näkökulmasta, millainen laki vastaisi vallalla olevia rangaistusteorioita ja huomioisi asianomistajan oikeutetut intressit.

Lopuksi pyrin vastaamaan tutkimuskysymykseeni sekä voimassaolevan lain tasolla että periaatteellisena kysymyksenä. Nostan myös esiin, millaisia laajempia moraalisia kysymyksiä asianomistajan syyteoikeuteen tiivistyy ja esitän oman arvioni asianomistajan syyteoikeuden tarpeellisuudesta.

## **2. PERUSOIKEUKSIEN SEKÄ RIKOS- JA RIKOSPROSESSIOIKEUDEN SUHTEESTA**

### *2.1. Perusoikeudet, rikos ja rangaistus*

Yhteiskunnan näkemys siitä, millaisista asioista jokaisen ihmisen tulisi voida nauttia rauhassa, näkyy siinä, millaisia perusoikeuksia kyseinen yhteiskunta jäsenilleen myöntää. Suomen perustuslaista ilmenevät perusoikeudet, jotka Suomen valtio tunnustaa, eli ne yksilön oikeudet, joita julkinen valta ei ole oikeutettu itse loukkaamaan ja joita sen on suojeltava yksityisten välisiltä loukkauksilta. PL 1 §:n 2 momentin mukaan ”Valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa.” Perusoikeudet on koottu pääasiassa perustuslain 2 lukuun, ja niihin kuuluvat muiden muassa oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (PL 7 § 1 mom.), oikeus yksityiselämään, kunniaan, kotirauhaan, luottamuksellisen viestin salaisuuteen (PL 10 §), omaisuuden suoja (PL 15 §) sekä oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (PL 21 §).

Yksityisten keskinäisissä suhteissa julkisen vallan keskeinen keino suojella perusoikeuksien toteutumista, on perusoikeuksia loukkaavan toiminnan kieltäminen. Painokkaimmin tämä tapahtuu rikosoikeuden keinoin: kriminalisoimalla eli säätämällä rangaiss-

tavaksi perusoikeuksia loukkaava toiminta.<sup>16</sup> Rikosoikeus siis rajoittaa yksilön vapautta suojellakseen toisten yksilöiden vapautta ja oikeuksia. Näin perusoikeudet ovat keskeisiä sekä perusteltaessa, mitä on tarpeen kieltää, että rajoitettaessa, mitä saa kieltää.<sup>17</sup> On toki huomattava, että osa kriminalisoinneista suojelee yksilöiden vapautta ja oikeuksia vain välillisesti vahvistamalla yhteiskunnan kykyä suojella yksilöitä loukkauksilta.

Kriminalisointien hyväksyttävyyttä voidaan arvioida kriminalisointiperiaatteiden valossa. Näitä ovat *hyöty–haitta-vertailun periaate*, *oikeushyvien suojelun periaate* ja *ultima ratio -periaate*.<sup>18</sup> Näiden oikeustieteessä usein esitettyjen periaatteiden lisäksi Melander on pitänyt kriminalisointiperiaatteina myös laillisuusperiaatetta ja ihmisarvon loukkamattomuuden periaatetta. Useilla lainsäädäntötyöhön osallistuvilla tahoilla taas on omat kriteeristönsä kriminalisointien rajoittamiseksi.<sup>19</sup>

Hyöty–haitta-vertailun periaate edellyttää, että kriminalisoinnista seuraa enemmän hyötyä kuin haittaa arvioitaessa vaikutuksia laajasti.<sup>20</sup> Perusoikeusnäkökulmasta hyötynä on ainakin perusoikeuksien vapaa ja turvallinen nautinta. Haitoista taas voisi mainita muiden muassa yksilön laillisten toimintavaihtoehtojen kaventumisen, rikosprosessiin liittyvät epäilyt, asianomistajaan ja todistajiin kohdistuvat päätökset ja toimenpiteet sekä tuomitun kärsimän rangaistuksen. Vertailua voidaan toki tehdä myös muista näkökulmista, esimerkiksi kustannusten kannalta.<sup>21</sup>

Oikeushyvien suojelun periaate liittää kriminalisoinnit vahvasti perusoikeuksiin. Oikeushyvät ovat oikeudellisesti suojattuja intressejä. Periaatteen mukaan kriminalisointia voidaan pitää hyväksyttävänä vain, jos tarkoituksena on suojella jotakin oikeushyvää. Koska rikosoikeudelliset kiellot ja niistä säädetyt rangaistukset ovat perusoikeuksien rajoituksia, oikeuttaakseen kriminalisoinnin suojeltavan oikeushyvänkin tulee olla pe-

---

<sup>16</sup> Tapani – Tolvanen 2013 s. 74.

<sup>17</sup> Melander 2008 s. 3 ja 158.

<sup>18</sup> Tapani – Tolvanen 2004 s. 20; Melander 2008 s. 92 – 93; Tapani – Tolvanen 2013 s. 77.

<sup>19</sup> Melander 2008 s. 111, 118 – 120, 132 – 140, 193 ja 261.

<sup>20</sup> Tapani – Tolvanen 2004 s. 23; Melander 2008 s. 471 ja 475.

<sup>21</sup> Melander 2008 s. 489 – 493.



rusoikeus tai muuten perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä oikeushyvä.<sup>22</sup> Kriminalisoinnilla suojeltua oikeushyvää kutsutaan kriminalisoinnin suojeleobjektiksi.<sup>23</sup> Esimerkiksi varkausrikoksen suojeleobjekti on omaisuus.

Perustuslaki ja rikoslaki ovat keskittyneet suojaamaan henkilökohtaisia vapausoikeuksia.<sup>24</sup> Valtiovaltaan kohdistuvien loukkausten kriminalisointi suojelee valtion toimintakykyä, joka mahdollistaa yksilöiden perusoikeuksien suojelun. Rikosoikeudella suojellaan siis lopulta perusoikeuksia.

Ultima ratio -periaatteen mukaan kriminalisointeja pitäisi käyttää viimesijaisena keinona puuttua yhteiskunnallisiin ongelmiin. Muita mahdollisia keinoja ovat muun muassa sosiaalipoliittiset keinot, erilaiset taloudelliset ohjauskeinot ja toiminnan säätäminen luvanvaraiseksi.<sup>25</sup> Ultima ratio -periaatteessa voi ajatella olevan kysymys siitä, että osan haitallisena pidetystä toiminnasta voidaan katsoa selittyvän sillä, että inhimillisten ja sinänsä hyväksyttävien tavoitteiden saavuttaminen aiheuttamatta muille harmia on syystä tai toisesta liian hankalaa. Tällaisessa tilanteessa voisi löytyä poliittisia keinoja suosia harmittomampaa tapaa tavoitteen saavuttamiseksi. Toisaalta joskus haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden tilanne voi vaikeutua entisestään jonkin vahvemman toimijan menettelyn takia. Menettelyn kriminalisointia järkevämpää voisi tällaisessa tilanteessa olla potentiaalisten uhrien voimaannuttaminen. Tähän tapaan lainsäätäjän on Ultima ratio -periaatteen mukaan harkittava ongelmanratkaisuvaihtoehtoja monipuolisesti. Rikosoikeuden käyttämisestä on vältettävä, jos muut moraalisesti yhtä hyväksyttävät keinot olisivat tehokkaita eivätkä edellyttäisi kohtuuttomia kustannuksia, vaikka kriminalisointi vaikuttaisikin helpoimmalta ratkaisulta.<sup>26</sup>

Rikosoikeus on siis kauttaaltaan optimointia yksilöiden vapauden sekä yksilöiden vapauksien ja oikeuksien suojelemisen välillä. Siten rikossäännökset yhdistettynä rikosoi-

---

<sup>22</sup> Tapani – Tolvanen 2004 s. 8 ja 21; Melander 2008 s. 96 – 97, 346 – 347 ja 357.

<sup>23</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 159.

<sup>24</sup> Vuorenpää 2014 s. 12 - 13.

<sup>25</sup> Melander 2008 s. 426; Tapani – Tolvanen 2013 s. 91.

<sup>26</sup> Melander 2008 s. 392 ja 410.

keudellisen vastuun yleisiin perusteisiin ovat rikosoikeudellisen optimoinnin lopputulos, jonka vahvistaminen yksittäistapauksessa on rikosvastuun toteuttamista.

## 2.2. *Rangaistusteoriat*

Kun rikosoikeutta käytetään tietyn toiminnan kieltämiseen, kieltä vahvistetaan rangaistuksella, joka, kuten yllätodettiin, tarkoittaa puuttumista perusoikeuksiin. Suomessa käytössä olevat rangaistukset puuttuvat rikoksesta tuomitun omistusoikeuteen tai vapauteen, eli puhutaan sakkorangaistuksista ja vapausrangaistuksista. Näihin oikeuksiin puututaan rangaistustarkoituksessa, eli tarkoituksena on tuottaa rangaistavalle negatiivinen kokemus.<sup>27</sup> Rangaistuksena oikeuteen puuttuminen ei ole rikosoikeudellisen kiellon vastaista, vaikka vastaava puuttuminen yksityisten välisenä tekona olisikin vapauden riisto tai anastus. Sen sijaan rangaistus on lailla säädetty seuraamus, joka laillisessa menettelyssä säädettyä ja lain mukaan täytäntöönpanutuna on oikeusjärjestyksen mukainen.

Rangaistus vahvistaa rikosoikeudellista kieltä mahdollistamalla tietyn henkilön vapauden rajoittamisen suuressa määrin, jotta muut saisivat nauttia häiriöttä kaikista oikeuksistaan. Rankaisemisen oikeudenmukaisuudelle tarvitaankin painavia perusteita, joita erilaiset rangaistusteoriat pyrkivät antamaan. Ne jakautuvat kahteen päätyyppiin: sovitus- ja preventioteorioihin.

Rangaistukset ovat monissa kulttuureissa ympäri maailmaa historiallisesti liittyneet perheiden, sukujen tai ryhmien välisiin kostoisiin, joilla on sovitettu tapahtunut vääräys ja pyritty osoittamaan, ettei kyseisen ryhmän jäseniä kannata loukata.<sup>28</sup> Keskusvallan vahvistaessa otetaan virallisilla tuomioilla on pyritty katkaisemaan aiemman menettelyn aiheuttamia koston kierteitä sekä entistä tehokkaammin estämään tulevia loukkauksia.<sup>29</sup> Sovitusta ovat vaatineet loukkauksen välitön kohde ja hallitsija, jonka asettamia sääntöjä on rikottu, sekä yhteisön maailmankatsomuksesta riippuen myös erilaiset uskonnolli-

---

<sup>27</sup> Tapani – Tolvanen 2013 s. 8.

<sup>28</sup> Gluckman 1964 s. 36 – 37; Lidman 2013 s. 8 ja 54.

<sup>29</sup> Lidman 2013 s. 2 - 4, 25 ja 53; Tapani – Tolvanen 2013 s. 31.

set auktoriteetit ja jumalat.<sup>30</sup> Näin rangaistuksien perusteluissa ovat kautta aikojen esiintyneet tarve ehkäistä rikoksia ja sovituksen kohdistuva oikeudenmukaisuuden kaipuu. Nykyoikeustieteessä näihin perusteluihin viitataan preventio- ja sovitusteorioina.

Preventioteoriassa rangaistuksen oikeutus perustuu tulevien oikeudenloukkausten ehkäisemiseen. Preventioteoria jakautuu vielä yleis- ja erityispreventiota korostaviin teorioihin. Yleispreventio viittaa siihen, että rangaistusuhalla ja täytäntöön pannuilla rangaistuksilla pyritään vaikuttamaan yleisesti koko yhteisöön siten, ettei rikosten tekoa pidetä kannattavana. Erityispreventiossa taas on kyse siitä, miten rangaistus vaikuttaa yksilöön, joka rangaistuksen joutuu kärsimään.<sup>31</sup>

Sovitusteoriat taas oikeuttavat rangaistuksen jo tehdyllä rikoksella asettaen oikeudenmukaisen tasapainon palauttamisen rangaistuksen tavoitteeksi.<sup>32</sup> Valistuksen vaikutuksesta Euroopassa 1700-luvulla syntynyt ihmisoikeusajattelu kyseenalaisti sovitussteorioiden oikeudenmukaisuuden. Vapauden, omaisuuden ja ruumiillisen koskemattomuuden määrittelemisen ihmisoikeuksiksi, joita valtion tuli kunnioittaa, johti uudenlaiseen paineeseen perustella vakuuttavasti rangaistusten oikeudenmukaisuus ja oikeudenmukaisen rankaisemisen rajat.<sup>33</sup>

Sovitusteorioiden tunnetuimpiin valistusajan kriitikkoihin kuuluu ainakin Milanolainen markiisi Cesare Beccaria (1738 - 1794), jonka klassikkoteos *Dei delitti e delle pene* (1764), eli Rikoksesta ja rangaistuksesta, pyrki osoittamaan aikansa rikosoikeuden uudistustarpeet ja vaati uudistusten täytäntöönpanoa. Teoksella oli merkittävä vaikutus sekä teoksen julkaisemisen jälkeen säädettyihin rikoslakeihin että laajemmin länsimaisen rikosoikeuden teorioihin, joita pidetään edelleen ajankohtaisina.<sup>34</sup>

Yksi keskeisistä Beccarian käsittelemistä teemoista oli rangaistusten oikean tarkoituksen, eli yleisprevention, asettaminen ainoaksi hyväksyttäväksi syyksi rajoittaa kansalais-

---

<sup>30</sup> Lidman 2013 s. 99 - 101.

<sup>31</sup> Tapani – Tolvanen 2016 s. 13.

<sup>32</sup> Tapani – Tolvanen 2004 s. 12.

<sup>33</sup> Lidman 2013 s. 122.

<sup>34</sup> Beccaria – Tuomikoski 2012 s. 11.

ten vapauksia ja oikeuksia, eli rangaista heitä. Beccaria katsoo yhteiskunnan syntyneen itsenäisten ja vapaiden ihmisten väsyttyä rajoittamattoman vapauden aiheuttamaan sota-tilaan. Siksi he ovat luopuneet osasta vapaudestaan saadakseen nauttia lopusta vapaudestaan turvassa ja kenenkään häiritsemättä. Hallitsijan tehtävä on Beccarian mukaan säätää lait suojelemaan yksilöitä ja rangaistukset varmistamaan, etteivät itsekkäät ihmiset syökse yhteiskuntaa uudelleen kaaokseen rikkomalla säädettyjä lakeja. Oikeus rangaista perustuu siis välttämättömyyteen puolustaa yhteistä hyvää sekä yksilöiden henkilökohtaista turvallisuutta ja koskemattomuutta. Niiden on tarkoitus toimia ihmisille poliittisina esteinä aiheuttaa vahinkoa toisille pyrkiessään maksimoimaan omaa hyvinvointiaan.<sup>35</sup>

Beccarian sovitusteorian kritiikissä on nähtävissä kristillinen maailmankuva. Kristillisen maailmankuvan ansiosta ihmisten toisilleen asettamien rangaistusten ei ollut tarpeen palauttaa kosmista oikeudenmukaisuutta, joka rikoksen takia oli järkkynyt. Sen katsottiin toteutuvan kuolemanjälkeisellä tuomiolla Jumalan edessä. Beccarian näkemys asiasta tulee selkeimmin ilmi hänen argumentoidessaan, miksei synnin raskaus ole sopiva mittari rangaistuksen ankaruudelle: ”Sen sijaan ihmiset ovat riippuvaisuussuhteessa täydelliseen Luojaansa, joka on pidättänyt itselleen oikeuden toimia samanaikaisesti lainsäätäjänä ja tuomarina, koska vain hän on siihen todella kykenevä. Mikäli hän on määrännyt kaikkivaltiuttaan vastaan niskoittelevat ikuisiin rangaistuksiin, kuka kurja julkeaisi syrjäyttää jumalallisen oikeudenmukaisuuden ja haluaisi kostaa korkeimman puolesta? – Synnin raskaus riippuu sydämen selittämättömästä pahuudesta, jota rajalliset olennot voivat oppia tuntemaan vain ilmestyksen kautta. Kuinka olisi tällöin mahdollista pitää sydämen pahuutta normina, jonka mukaan rangaista rikoksista? Voisivatko ihmiset silloin rangaista, kun Jumala armahtaa, ja armahtaa Jumalan rangaistessa?”<sup>36</sup>

Kun oikeudenmukaisuuden palauttaminen on näin osoitettu tarpeettomaksi Beccaria toteaa, ettei rangaistusten ole tarkoitus kiduttaa tuntevaa ihmistä, tuottaa hänelle tuskaa tai tehdä rikosta tekemättömäksi. Beccaria kysyykin osuvasti: ”Kutsuvatko onnettoman tuskanhuudot tehdyt teot muka takaisin ajasta, joka ei enää palaa?” ja päätyy rajoittamaan rangaistuksen oikeudenmukaisen tarkoituksen preventioteorioista tuttuun muo-

---

<sup>35</sup> Beccaria – Tuomikoski 2012 s. 33 – 34 ja 41.

<sup>36</sup> Beccaria – Tuomikoski 2012 s. 44 - 45.

toon: ”estää syyllistä tekemästä lisää vahinkoa muille kansalaisille ja ehkäistä muita tekemästä samanlaisia rikoksia.”<sup>37</sup>

Tuoreemmissa rangaistusteorioiden esityksissä sovitusteorioille ei juuri anneta arvoa vaan keskitytään Beccarian hengessä preventioon. Esimerkiksi Tapani ei katso sovitusteorioiden antavan järkisyitä rankaisemiselle, ja Vuorenpää toteaa sovitusteorioiden menettäneen merkitystä preventioteorioiden ollessa nykyään merkittävin tapa perustella rikossoikeudellisten keinojen käyttöä.<sup>38</sup>

Tutkielmani keskeinen kysymys onkin, ovatko tällaiset sovitusteorian hylkäävät kannanotot ristiriidassa asianomistajan syyteoikeuden kanssa. Seuraavassa alaluvussa perehdytään siihen, mitä ovat rikosprosessin funktiot, ja pohditaan, mitä ne kertovat asianomistajan suhteesta rikosvastuun toteutumiseen.

## 2.3. *Rikosprosessi*

### 2.3.1. Rikosoikeus ja rikosprosessioikeus

Rikosprosessi on oikeudellisesti säädelty menettely, jossa tutkitaan kysymys rikosoikeudellisesta vastuusta epäillyn rikoksen johdosta<sup>39</sup> ja määrätään ne toimenpiteet, joihin on ryhdyttävä tapahtuneen rikoksen seurauksena.<sup>40</sup> Tirkkonen on eritellyt rikosprosessin sisällön laajassa ja suppeassa merkityksessä. Laajassa merkityksessä rikosprosessi käsittää poliisin suorittaman esitutkinnan, oikeudenkäynnin, jonka kohteena on rikosasia, ja täytäntöönpanon, jossa viranomainen pakkoa käyttäen toteuttaa oikeudenkäynnissä määrätyn julkisoikeudellisen seurauksen eli rangaistuksen. Suppeassa merkityksessä

---

<sup>37</sup> Beccaria – Tuomikoski 2012 s. 52.

<sup>38</sup> Tapani – Tolvanen 2004 s. 12; Vuorenpää 2014 s. 40; Tapani – Tolvanen 2016 s. 13; vrt. Tapani – Tolvanen 2013 s. 31 – 37, jossa Tolvanen kirjoittaa pitkästi sovituksesta osana kriminaalipolitiikkaa. Kyseisessä osiossa pääpaino on tuomion moitteeseen liittyvässä kasvatuksellisessa näkökulmassa ja toisaalta ajatuksessa, että rangaistuksen kärsinyt saa olla täysivaltainen kansalainen. Tolvanen ei siis suoraan katso sovituksen oikeuttavan rankaisemista.

<sup>39</sup> Jonkka 1992 s. 1.

<sup>40</sup> Tirkkonen 1981 s. 4.

rikosprosessi käsittää vain rikosoikeudenkäynnin.<sup>41</sup> Rikosoikeudenkäynnin kohteena on siis rikosasia, eli asia, jossa väitetyn rikoksen johdosta esitetään syyte, eli vaaditaan tuomioistuinta vahvistamaan vastaajan syyllisyys epäiltyyn rikokseen sekä tuomitsemaan siitä lainmukainen rangaistus. Syyttäjä tai syyttäjänä toimiva asiaomistaja voi esittää tällaisessa oikeudenkäynnissä muitakin rikokseen perustuvia vaatimuksia kuten rikoshyödyn menettämistä tai ajokieltoon määräämistä<sup>42</sup>

Perusoikeuksien merkitys rikosoikeudessa heijastuu myös rikosprosessioikeuteen. Yksilö, jonka perusoikeuksia rikosoikeudella suojellaan, rikoksen potentiaalinen uhri, on rikosprosessioikeuden näkökulmasta jo oikeudenloukkauksen kohteeksi joutunut asianomistaja, jolle rikosprosessin avulla annetaan välillisesti oikeussuojaa huolehtimalla rikosoikeuden tavoitteista. Oikeussuoja tarkoittaa laillisten oikeuksien suojelemista yksityisten välisissä suhteissa oikeudellisen koneiston avulla<sup>43</sup> Sen sijaan yksilö, jonka vapautta rangaistuksen uhalla rajoitetaan, on rikkonut kieltoa vastaan. Julkinen valta on yksittäistapauksessa epäonnistunut yksilön suojelemisessa ja rikoksen ehkäisemisessä. Julkisen vallan on siis osoitettava asianomistajalle, epäillylle ja yleisölle, ettei se hyväksy loukkausta eivätkä sen rangaistusuhat ole tyhjiä. Rikosprosessissa siis vahvistetaan rikosoikeudellisen optimoinnin lopputulos, eli toteutetaan rikosvastuu.

Rikosvastuun toteuttamisesta huolehtimisen ohella julkisen vallan on varottava itse puuttumasta yksilön vapauteen ja oikeuksiin syyttä. Rikosprosessioikeudessa nouseekin keskeiseksi toinen vastakkainasettelu, nimittäin rikosvastuun toteuttamisen ja rikoksesta epäillyn yksilön oikeusturvan välinen. Oikeusturva tarkoittaa yksityisen henkilön lailla turvattujen oikeuksien suojelemista julkisen vallan oikeudettomalta puuttumiselta. Epäiltyä on kohdeltava syyttömänä, kunnes hänet on tuomittu, eli kaikki ne oikeuden rajoitukset, jotka rangaistuksina on katsottu oikeutetuiksi rikosten ehkäisemiseksi, ovat vielä perusteettomia. Oikeuksia on kuitenkin monesti tarpeen rajoittaa pakkokeinoilla jo syyllisyyden selvittämiseksi.<sup>44</sup>

---

<sup>41</sup> Tirkkonen 1981 s. 11 - 13.

<sup>42</sup> Virolainen 1998 s. 1.

<sup>43</sup> Jonkka 1992 s. 21.

<sup>44</sup> Jonkka 1992 s. 21 - 23.

### 2.3.2. Rikosprosessin funktiot

Jokela on tiivistänyt rikosprosessin tavoitteen seuraavasti: ”aineellisesti oikeaan lopputulokseen pääseminen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttämällä ja eettisesti hyväksyttävällä tavalla.”<sup>45</sup> Käsittelen seuraavaksi rikosprosessin funktioita, eli niitä tarkoituksia, joita varten rikosprosessi on olemassa.

Rikosprosessin tavoitteisiin voidaan lukea funktioiden, joita tässä alajaksossa on tarkoitus käsitellä, lisäksi myös erilaisia laatutavoitteita. Laatutavoitteet eroavat funktioista siten, että ne kertovat, millainen rikosprosessin tulisi olla. Laatutavoitteilla pyritään ensinnäkin varmistamaan prosessuaalisten oikeuksien toteutuminen sekä prosessin oikeudenmukaisuus. Erityisesti rikoksesta epäillyn oikeusturvaa pidetään silmällä. Toisekseen laatutavoitteilla pyritään resurssien käytön minimoimiseen, eli edullisuuteen ja nopeuteen. Laatutavoitteet jäävät tutkimuskysymyksen ulkopuolelle, eikä niitä siksi käsitellä tässä tarkemmin, mutta selvyuden vuoksi laatutavoitteista voidaan mainita esimerkiksi tehokkuusperiaate, kontradiktorinen periaate, joka edellyttää molempien asian osapuolien kuulemistä (*audiatur et altera pars*), julkisuusperiaate, ja *jura novit curia* -periaate, jonka mukaan tuomioistuimien tuntee lain ja soveltaa sitä viranpuolesta.<sup>46</sup>

Keskeisin rikosprosessin tehtävä eli funktio on lain ja oikeuden eli rikosvastuun toteuttaminen. Tämä funktio vastaa Jokelan yllä siteeratun tiivistyksen osaa ”aineellisesti oikeaan lopputulokseen pääseminen”.<sup>47</sup> Rikosprosessi palvelee aineellista oikeutta eli rikosoikeutta toteuttamalla rikoslaista ilmeneviä kriminaalipoliittisia tavoitteita yksittäistapauksissa.<sup>48</sup> Koko lainsäädännön mielekkyyden ja johdonmukaisuuden kannalta on tärkeää, että laissa säädetyt seuraamukset pannaan täytäntöön, oli kyse sitten rikosoikeudellisista seuraamuksista tai vaikkapa vero-oikeudellisista.

---

<sup>45</sup> Jokela 2008 s. 7.

<sup>46</sup> Virolainen 1998 s. 11, 15, 31, 34, 48.

<sup>47</sup> Virolainen 1998 s. 8 – 11; Jokela 2008 s. 6 - 7.

<sup>48</sup> Jonkka 1992 s. 13 - 14.

Rikosvastuun toteuttamisen synonyyminä on pidetty rikostorjuntafunktiota<sup>49</sup>. Kriminalisoiteja voi pitää kannanottoina siitä, että kriminalisoinneilla suojeltujen oikeushyvien turvaksi tarvitaan rangaistusuhkia. Uhkien uskottavuus edellyttää rangaistusten täytäntöönpanoa. Kun rikosvastuun toteuttamisessa on kysymys juuri rikosoikeudellisten seuraamusten täytäntöönpanosta ja näiden rangaistusten oikeutus perustuu rikosten ennaltaehkäisyyn eli torjuntaan, lienee rikosvastuun toteuttamisen käsittelemiselle rikostorjunnan synonyyminä perusteita.

Ilmauksilla rikostorjunta ja rikosvastuun toteuttaminen on kuitenkin merkittävä ero, sillä rikostorjunta liittyy prevention suoremmin rikosoikeudenkäynnin tarkoitukseksi. Sen sijaan rikosvastuun toteuttamisen näkökulma on jälkikäteen arviointi.<sup>50</sup> Jonkka onkin korostanut, että rikosprosessioikeuden tuottamalla rikosoikeuden soveltamiskäytännöllä tavoitellaan yleispreventiota, mutta yksittäisellä rikostuomiolla ei ole tarkoitus olla preventiivistä vaikutusta. Puhuttaessa prosessioikeuden ja soveltamiskäytännön yleispreventiivisestä vaikutuksesta, Jonkka käyttää ilmausta sanktiomekanismi.<sup>51</sup>

Sanktiomekanismiin ja rikostorjuntaan liittyy myös ohjausfunktio. Rikosprosessin ohjausfunktiolla tarkoitetaan sitä, että tuomiot kertovat yhteisölle, missä menevät sallitun toiminnan rajat ja miten rikossäännöksiä sovelletaan käytännössä, sekä ohjaavat asianosaisia ja yleisöä toimimaan lain mukaisesti.<sup>52</sup> Ohjausfunktio, sanktiomekanismi ja rikostorjunta siis kaikki viittaavat prevention. On kuitenkin huomattava, että ohjausfunktio on neutraalimpi ilmaus ja soveltuu myös riita-asioihin,<sup>53</sup> jolloin siviiliprosessi ohjaa toimimaan siten, että esimerkiksi vahingoilta vältyttäisiin ja sopijakumppanit voisivat luottaa toisiinsa.

Rikosprosessin muita funktioita ovat ainakin selvitysfunktio, yhteiskuntarauhaa ylläpitävä funktio, legitimaatiofunktio, oikeutta luova ja kehittävä funktio, oikeussuojafunktio ja konfliktinratkaisufunktio. Näitä käsitellään erikseen seuraavaksi. Analyysissä keski-

---

<sup>49</sup> Jokela 2008 s. 6.

<sup>50</sup> Virolainen 1998 s. 8 - 9.

<sup>51</sup> Jonkka 1992 s. 14 - 16, ks. myös Virolainen 1998 s. 8 - 9.

<sup>52</sup> Virolainen 1998 s. 10 - 11.

<sup>53</sup> Jokela 2008 s. 9.



tytään siihen, miten muut funktiot täydentävät rikosvastuun toteuttamisfunktiota ja rikostorjuntafunktiota sekä millainen itsenäinen merkitys funktioilla on.

Rikosten selvittäminen on käytännössä välttämätöntä rikosvastuun toteuttamiseksi.<sup>54</sup> Rikosten selvittämisessä tavoitteena on aineellisen totuuden selvittäminen epäiltyyn rikokseen liittyvistä tapahtumista ja mahdollisesta rikosentekijästä.<sup>55</sup> Kuitenkin tuomioistuimien lopulta tekee päätöksensä sen perusteella, mitä oikeudenkäynnissä on näytetty toteen *ilman varteenotettavaa epäilystä* (Oikeudenkäymiskaari, OK 17:3.2). Täten toteennäytetyt seikat muodostavat sen prosessuaalisen eli muodollisen totuuden, johon rikoslakia sovelletaan.<sup>56</sup> Ilman tietoa tapahtumista tuomioistuimien ei voi arvioida, mitkä lainkohdat tapahtumiin soveltuvat, eikä tuomita rikoksesta rangaistukseen. Ilman tuomiota täytäntöönpanoviranomainen taas ei voi kohdistaa rikosentekijään rangaistus-toimia. Rikosten selvittämisfunktio liittyy olennaisesti myös rikostorjuntaan: mitä paremmin rikoksia selvitetään, sitä useammin rikoksista seuraa rangaistus ja rangaistuksen todennäköisyyden taas on katsottu olevan keskeinen yleisprevention vaikutusmekanismi.<sup>57</sup>

Itsenäistä merkitystä selvittämisellä voisi olla ainakin tilanteissa, jossa rikosasian asianosaiset eivät kaikilta osin itsekään tiedä, mitä on tapahtunut. Esimerkiksi, jos rikosepäily on herännyt vasta asianomistajan huomattua rikoksen seuraus, ei hänellä välttämättä ole juurikaan tietoa siitä, kuka seurauksen on aiheuttanut ja miten. Tällaisessa tilanteessa asianomistajalle voisi olla itseisarvoista saada asia poliisin tutkimaksi ja kuulla tuomioistuimen lopullinen arvio toteen näytetystä tapahtumainkulusta.

Yhteiskuntarauhaa ylläpitävä funktio tarkoittaa omankäden oikeuteen turvautumisen tai yksityisten kustotoimenpiteiden ehkäisemistä.<sup>58</sup> Taustalla on oletamus siitä, että osa loukatuksi tulleista tai heidän läheisistään pitäisivät rikoksen jäämistä tutkimatta tai rankaisematta niin epäoikeudenmukaisena, että päättäisivät kostaa itse, ellei yhteiskunta

---

<sup>54</sup> Jonkka 1992 s. 17.

<sup>55</sup> Tirkkonen 1981 s. 11.

<sup>56</sup> Virolainen 1998 s. 14.

<sup>57</sup> Jonkka 1992 s. 16 - 17.

<sup>58</sup> Jonkka 1992 s. 24 - 25.

tutki rikosepäilyjä ja tarvittaessa rankaise rikoksenteekijöitä. Näin yhteiskuntarauhan ylläpitäminenkin edistää rikostorjuntaa erityisesti kostotoimenpiteiden osalta.

Rikosprosessin legitimaatiofunktioilla tarkoitetaan sitä, että rikosprosessin on tarkoitus legitimoida eli oikeuttaa prosessin lopputulos eli tuomio. Legitimaatiofunktio liittyy osittain samaan kuin yhteiskuntarauhaa ylläpitävä funktio, sillä tarkoitus on vahvistaa valtion lainkäytön asemaa suhteessa yksityisten välisiin rankaisutoimiin, mutta legitimaatiofunktion painotus on enemmän menettelyn ominaisuuksissa: kun menettely, jolla tuomioistuin päätyy ratkaisuunsa, koetaan oikeudenmukaiseksi, on myös tuomio helpompi hyväksyä, vaikkei se olisikaan asianosaisen toiveiden mukainen. Legitimaatiofunktion näkökulmasta asianomistajan osallistumismahdollisuuden on katsottu parantavan asianomistajan luottamusta rikosprosessiin.<sup>59</sup> Asianomistaja, jota loukannut henkilö saa vapauttavan tai vain lievän tuomion, voi kokea, että asia on selvitetty tasapuolisesti ja tuomio on oikea. Samoin rikoksesta tuomittu voi hyväksyä rangaistuksensa helpommin, kun hän on saanut esittää oman versionsa tapahtumista ja soveltuvasta laista, ja ne on otettu asianmukaisesti huomioon. Rangaistuksen hyväksymisen taas voi edesauttaa erityisprevention toteutumista, mikä liittyy myös legitimaatiofunktion rikostorjuntaan.

Mielestäni olisi kuitenkin absurdia, jos oikeusvaltiossa ei pidettäisi itseisarvoisena sitä, että lainkäyttö ja oikeusjärjestys koetaan legitimiiksi, eli hyväksyttäväksi ja oikeutetuksi. Näin ollen legitimaatiofunktion ei voi katsoa ainoastaan täydentävän rikostorjuntafunktiota. Legitimaatiofunktio koskeekin yksittäisen prosessin tuloksena syntyvän tuomion hyväksymisen lisäksi rikos- ja rikosprosessioikeuden hyväksymistä kokonaisuutena. Tämän tehtävän kannalta rikosprosessin laatutavoitteilla on suuri merkitys.

Yhteiskuntarauha- ja legitimaatiofunktioiden olemassaolo ikään kuin tunnustaa huomioon otettavana seikkana kansan oikeustajun, eli kansan käsityksen siitä, mikä on oikeudenmukaista. Erityisesti yhteiskuntarauhaa ylläpitävä funktio sisältää myös oletuksen, että jonkinlaiset kosto- tai sovitustoimenpiteet ovat ainakin jossain määrin yleisen oikeustajun mukaisia. Oikeustajun huomioiminen taas kertoo, ettei sitä pidetä ainakaan täysin vääränä tai epäoikeudenmukaisena. Muussa tapauksessahan valtio pyrki ehkä-

---

<sup>59</sup> Jonkka 1992 s. 25 - 26.

semään yhteiskuntarauhan rikkomista ennemmin asianomistajan koston mahdollisuuksia hilliten, kuin osoittamalla teolle hallitun ja tekoon suhteutetun seuraamuksen, eli lainmukaisen rangaistuksen. Lähestymistä voi pitää pragmaattisena tosiasioiden hyväksymisenä, mutta voi myös pohtia, sisältävätkö tällaiset funktiot myös rangaistusten sovittusteorian implisiittisen hyväksynnän.

Oikeutta luova tai kehittävä funktio liittyy korkeimpien oikeuksien toimintaan, jossa annetaan ennakkoratkaisuja.<sup>60</sup> Funktion palvelee alempien tuomioistuinten toimintaa ja yhteisöä antamalla informaatiota oikeasta lain soveltamisesta. Rikosprosessissa oikeuden luominen ja kehittäminen on rajoitettua, sillä rikosoikeus on varsin tarkasti säädeltyä ja rikostuomioiden tulee perustua lakiin. Oikeutta kehittävä funktiolle on kuitenkin jonkin verran tarvetta myös rikosoikeudessa, sillä lainsäädännössä jotkin kysymykset kuitenkin jäävät aina avoimiksi. Esimerkiksi rikosoikeudelliseen tahallisuuteen ja oikeaan asianomistajaan Korkein oikeus on ottanut useasti kantaa.<sup>61</sup> Oikeutta luova tai kehittävä funktio ei kuitenkaan voi johtaa rangaistusvastuun ankaroitumiseen.<sup>62</sup>

Oikeussuojafunktiolla tarkoitetaan sitä, että prosessin kautta asianosainen saa suojaa oikeuksilleen. Rikosprosessissa on kyse lähinnä asianomistajan saamasta oikeussuojasta. Asianomistaja voi rikosprosessin yhteydessä saada käsitellyksi sekä yksityisoikeudellisen vaatimuksensa että rangaistusvaatimuksensa.<sup>63</sup> Ainakin yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta on luontevaa puhua oikeussuojasta. Kyseessä tosin on tarkkaan ottaen riita-asia, mutta vaatimus käsitellään usein rikosasian yhteydessä. Jonkka taas on tarkentanut oikeussuojafunktiota kuvailemalla asianomistajan rikosprosessista saamaa oikeussuojaa välilliseksi sekä katsomalla oikeussuojan liittyvän rikosoikeuden arvojen ja tavoitteiden toteutumiseen, eli rikosvastuun toteutumiseen.<sup>64</sup>

Myös rikoksesta epäillyn voi ajatella saavan oikeussuojaa rikosprosessissa, sillä rikosprosessissa selvitetään rikosepäilyyn liittyvät tapahtumat. Koska samaa henkilöä ei voi-

---

<sup>60</sup> Virolainen 1998 s. 11 - 12.

<sup>61</sup> Esim. asianomistajasta KKO:2006:74; tahallisuudesta KKO:2017:8.

<sup>62</sup> Jokela 2008 s. 9.

<sup>63</sup> Virolainen 1998 s. 10 - 11.

<sup>64</sup> Jonkka 1992 s. 21.

da muun muassa Yhdistyneiden kansakuntien (YK) Kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimuksen (KP-sop.) artiklasta 14:7 ilmenevän ne bis in idem- periaatteen johdosta syyttää eikä rankaista kahta kertaa samassa asiassa, lainvoimaisen rikosasian tuomion jälkeen syytteen kohteena olleen henkilön rangaistusvastuu ei ankaroidu. Vapauttavan tuomion saaneen ei tarvitse pelätä joutuvansa uudelleen puolustautumaan samoja syytöksiä vastaa, eikä syyksilukevankaan tuomion saaneen tarvitse pelätä ankarampaa tuomiota. Rikoksesta epäilty ei kuitenkaan voi itse käynnistää rikosprosessia kuin poikkeustapauksessa (ROL 1:9a.1), joten epäillyn oikeussuojan saaminen on perustellumpaa ymmärtää osana rikoksesta epäillyn oikeusturvaa, kuin rikosprosessin varsinaisena funktiona.

Konfliktinratkaisufunktiolla tarkoitetaan sitä, että asianomistajan ja rikoksentekijän välinen konflikti ratkaistaan rikosprosessissa.<sup>65</sup> Virolainen liittää termin myös rikosoikeudellisen konfliktin ratkaisemiseen eli rikosvastuun toteuttamiseen, jolloin konflikti nähdään yhteisön ja rikoksentekijän välillä.<sup>66</sup> Asianomistajan ja rikoksentekijän välisen konfliktin ratkaiseminen liittyy yhteiskuntarauhan ylläpitämiseen: rikosprosessi toimii foorumina, jossa asianosaiset saavat hallitusti riidellä tapahtumista ja niiden hyväksyttävyydestä, minkä jälkeen puolueeton henkilö, eli tuomari, ratkaisee, kuka on oikeassa ja mitä tapahtumista seuraa. Konfliktinratkaisu on kuitenkin keskeisemmin esillä rikosoikeudellisessa sovittelussa kuin tavallisessa rikosoikeudenkäynnissä.

Ainakin Jokela mainitsee rikosprosessin funktiona myös oikeusturvafunktion,<sup>67</sup> mutta jätän sen tässä käsittelemättä. Rajaus johtuu siitä, ettei oikeusturva mielestäni ole varsinaisesti rikosprosessin funktio. Virolainen on perustellut vastaavaa näkemystä siten, että epäillyn ja syytetyn oikeusturvasta julkisen vallan käytössä huolehtiminen kuuluu prosessin laatuvaatimukseen, joilla varmistetaan menettelyn oikeudenmukaisuus.<sup>68</sup>

Valtion näkökulmasta rikosprosessin olemassaolon tarkoituksena voi pitää rikosvastuun toteuttamista ja sen kautta rikosten ehkäisyä. Tirkkonen onkin todennut, että ”valtiolla

---

<sup>65</sup> Jonkka 1992 s. 25.

<sup>66</sup> Virolainen 1998 s. 10 - 11.

<sup>67</sup> Jokela 2008 s. 7.

<sup>68</sup> Virolainen 1998 s. 11.

on rikosprosessin tulokseen nähden välittömiä etuja valvottavanaan.”<sup>69</sup> Puhutaan valtion intresseistä ja syytetyn oikeuksista. Tämän tutkimuksen kannalta funktiot osoittavat, että rikosprosessissa keskeisimmässä osassa ovat valtion kriminaalipoliittiset intressit. Vaikka asianomistajan oikeuksien toteuttaminen ei nousekaan rikosprosessin tavoitteiden keskiöön, erityisesti oikeussuojafunktio osoittaa, että asianomistajan oikeuksille annetaan ainakin välillisesti merkitystä. Sitä, mille oikeuksille tarkkaan ottaen on tarkoitus antaa oikeussuojaa, käsitellään tarkemmin tutkimukseni pääluvussa neljä. Ennen asianomistajan oikeussuojantarpeen perusteellisempaa arviointia on kuitenkin syytä perehtyä asianomistajan syyteoikeuden laajuuteen, funktioihin ja perusteluihin.

### 3. ASIANOMISTAJAN SYYTEOIKEUS

#### 3.1. *Asianomistajan määritelmä*

Ennen asianomistajan syyteoikeuden tarkempaa esitystä on tarpeen määritellä asianomistaja. Mielenkiintoista on, että asianomistajan määritelmää ei löydy laista,<sup>70</sup> vaikka asianomistajalle annetaan laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa laajoja ja merkittäviä oikeuksia mukaan lukien oikeus nostaa syyte (ROL 1:14)<sup>71</sup> ja saman lain ensimmäisessä pykälässä todetaan, että ”Rikosasiaa ei oteta tuomioistuimessa tutkittavaksi, ellei syytetä rikoksesta ole nostanut se, jolla on siihen lain mukaan oikeus.”

Yleensä asianomistaja on se, jota arkikielessä nimitetään rikoksen uhriksi, tai Jonkan sanoin se, johon rikos kohdistuu.<sup>72</sup> Kaikki mahdolliset rikoksen takia kärsineet eivät kuitenkaan ole oikeutettuja esiintymään asianomistajana rikosprosessissa, joten asianomistajalle tarvitaan tarkkarajaisempi merkityssisältö. Oikeustieteessä esitetyt asianomistajan määritelmät voidaan jakaa kolmeen ryhmään: prosessuaalisiin eli muodollisiin määritelmiin, aineellisoikeudellisiin määritelmiin ja ns. sekamääritelmiin.

---

<sup>69</sup> Tirkkonen 1981 s. 11.

<sup>70</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 157 - 159.

<sup>71</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 154 - 157.

<sup>72</sup> Jonkka 1992 s. 48.

Prosessuaalisen määritelmän mukaan asianomistaja on henkilö, jolla on omissa nimissään oikeus vaatia rangaistusta epäillystä rikoksesta.<sup>73</sup> Jokela vielä lisää, että asianomistajia ovat ”ne, joihin rikos on ensi sijassa kohdistunut”.<sup>74</sup> Asianomistaja voidaan siis määritellä muodollisesti sen roolin perusteella, joka hänellä on rikosoikeudenkäynnissä: Rikosoikeudenkäynnissä asianomistaja voi lain mukaan esiintyä asianosaisena syytetyn vastapuolella kantajana joko yksin tai syyttäjän myötäpuolena (ROL 1:14). Keskeistä on syyteoikeus, joka perustuu rikoksen kohteena olemiseen.

Prosessuaalinen määritelmä liittää asianomistajan määritelmän lakiin ja asiaomistajan rooliin rikosprosessissa. Asianomistajan aseman ollessa lähtökohtaisesti väitteenvarainen,<sup>75</sup> prosessuaalinen määritelmä vastaa huonosti kysymykseen siitä, kelle asianomistajan prosessuaalinen asema epäselvässä tilanteessa kuuluu, eli kenellä on asianomistajan *asialegitimaatio*. Kysymys on varsin merkittävä, sillä asialegitimaatio on *absoluuttinen prosessiedellytys*,<sup>76</sup> kuten jo johdannossa todettiin.

Aineellisoikeudellinen asianomistajan määritelmä tukeutuu rikosoikeuden suojeleobjekteihin asianomistajan määrittelyssä. Aineellisoikeudellisen määritelmän mukaan asianomistaja on kriminalisoinnin suojeleobjektina olevan, rikoksella välittömästi loukatun tai vaarannetun oikeushyvän haltija.<sup>77</sup> Välittömyys erottaa asianomistajan niistä rikoksen uhreista, jotka ovat kärsineet rikoksen johdosta olematta rikoksen varsinaisia kohteita. Asianomistajan lisäksi rikoksesta kärsivät usein esimerkiksi asianomistajan ja vastaajan läheiset.

Asianomistajan tunnistaminen yksittäistapauksessa suojeleobjektin perusteella edellyttää vastaamista kahteen apukysymykseen: 1) Mihin oikeushyvään käsiteltävä rikos kohdistuu eli mikä on kyseessä olevan rangaistussäännöksen suojeleobjekti? 2) Kuka tai

---

<sup>73</sup> Tirkkonen 1981 s. 82; Virolainen – Pölönen 2004 s. 157 – 159.

<sup>74</sup> Jokela 2008 s. 68.

<sup>75</sup> Vuorenpää 2014 s. 13.

<sup>76</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 155 - 156.

<sup>77</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 153 – 154; Jokela 2008 s. 68; Vuorenpää 2014 s. 15.

ketkä ovat sen oikeushyvän haltijoita?<sup>78</sup> Luonnolliset henkilöt voivat lähtökohtaisesti olla vain yksityisten oikeushyvien haltijoita. Yksityiset oikeushyvät perustuvat vapaus- ja perusoikeuksiin. Esimerkkejä yksityisistä oikeushyvistä ovat henki, terveys, kunnia, henkilökohtainen vapaus ja omaisuus.<sup>79</sup> Jos rikos kohdistuu useampaan eri oikeushyvään, joilla on eri haltijat, asianomistajia ovat kaikki, joiden rangaistussäännöksellä suojattua oikeushyvää on loukattu.<sup>80</sup>

Oikeuskäytännössä ja oikeustieteessä on aiemmin pidetty tavanomaisen oikeuden asemassa Granfeltin aineellisoikeudellista asianomistajan määritelmää.<sup>81</sup>

Granfeltin määritelmän mukaan asianomistaja on

1. henkilö, joka on rikoksella ensi kädessä (välittömästi) loukatun tai vaarannetun oikeushyvän haltija,
2. se, jolle välittömästi rikoksen kautta on syntynyt yksityinen oikeudellinen (yksityis- tai julkisoikeudellinen) vaade sekä
3. ns. poliitarikosten osalta sellainen henkilö, jonka oikeuspiiriä tapahtunut kyseinen rikos välittömästi vaarantaa.<sup>82</sup>

Määritelmän ensimmäinen osa vastaa yllä esitettyä asianomistajan määrittelyä rikoksen suojeleobjektin avulla. Toinen osa taas mahdollistaa asianomistaja-aseman perustumisen myös yksityisoikeudelliseen vaateeseen, joka on syntynyt välittömästi rikoksen kautta. Tällöin rikoksen suojeleobjektilla ei ole merkitystä. Granfeltin määritelmän kolmas osa taas liittyy poliitarikoksiin, joita ovat käytännössä Rikoslain (RL) 17 luvun rikokset yleistä järjestystä vastaan.<sup>83</sup>

Jokelan mukaan oikeuskäytännössä on siirrytty Granfeltin määritelmän soveltamisesta kohti asianomistajapiirin määrittelyä pelkän suojeltavan oikeushyvän perusteella. Esimerkiksi ratkaisussa KKO:2004:75 Korkein oikeus katsoi, että oikeus kärsimyskor-

---

<sup>78</sup> Jokela 2008 s. 68; Vuorenpää 2014 s. 15.

<sup>79</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 163.

<sup>80</sup> Vuorenpää 2014 s. 21 - 23.

<sup>81</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 160.

<sup>82</sup> Granfelt 1925 s. 101; Suomenos ks. Virolainen – Pölönen 2004 s. 160 - 161.

<sup>83</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 160.

vauksen vaatimiseen ei tarkoita oikeutta asianomistajan asemaan.<sup>84</sup> Tapauksessa kuolemantuottamuksen uhrin puhevalta oli siirtynyt uhrin tyttärelle, mutta uhrin vanhemmilla oli oikeus vaatia kärsimyskorvausta. Vaikka vahingonkorvausasian voi saada käsiteltäväksi samassa oikeudenkäynnissä syyteasian kanssa ilman syyteoikeutta ja asianomistaja-asemaa,<sup>85</sup> tällaisen henkilön asema prosessissa ei ole yhtä vahva kuin asianomistajan. Oikeuskäytännössä näkyvä suuntaus voikin Jokelan mukaan johtaa vahingonkärsijöiden edun jäämiseen taka-alalle.<sup>86</sup>

Toisaalta voidaan kyseenalaistaa, onko tällaisella vahingonkärsijällä tarvetta niin vahvaan asemaan rikosprosessissa, että hän voi vaatia rangaistusta rikoksesta. Esimerkiksi jonkun omaisuus voi helposti vahingoittua välittömästi rikoksen johdosta, vaikka kyseisellä rangaistussäännöksellä ei olekaan ollut tarkoitus suojella omaisuutta. Vuorenpää ei olekaan pitänyt Granfeltin määritelmän toista osaa tarpeellisena, sillä yleensä ensimmäisen ja toisen osan soveltaminen johtaa samaan lopputulokseen. Jos näin ei ole, Granfeltin määritelmän toisen osan vaatimusten täytyessä yksityisoikeudellinen vaade on aina mahdollista esittää joko erillään riita-asian käsittelyjärjestyksessä tai rikosasian käsitteilyn yhteydessä adheesioperiaatteen nojalla.<sup>87</sup> Adheesioperiaate on poikkeus pääsääntöisesti sovellettavaan separaatioperiaatteeseen, jonka mukaan eri prosessilajeihin kuuluvat asiat käsitellään erikseen. Adheesioperiaatteen mukaan pääasian yhteydessä voidaan käsitellä myös toiseen prosessilajiin kuuluvia sivuvaatimuksia.<sup>88</sup> ROL 3:1:n mukaan ”Syyteasian yhteydessä voidaan ajaa syytteessä tarkoitettusta rikoksesta johtuvaa yksityisoikeudellista vaatimusta.”

---

<sup>84</sup> Vuorenpää 2014 s. 27.

<sup>85</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s.168 - 171.

<sup>86</sup> Jokela 2008 s. 72.

<sup>87</sup> Vuorenpää 2014 s. 27 – 30; vrt. Heuman 1973 s. 41: Ruotsalainen oikeustieteen professori Lars Heuman on katsonut, että mikäli välittömästi rikokseen perustuvaa vahinkoa kärsineelle ei annettaisi syyteoikeutta, seuraisi hankalia tilanteita, sillä vahingonkärsijällä olisi puhevalta ainoastaan vahingonkorvausvaatimuksen osalta, mutta rajanveto syyllisyyskysymystä ja vahingonkorvausvastuuta tukevan näytön välillä ei aina ole helppo. Vuorenpään mukaan perustelu ei ole tyydyttävä, sillä tilanne olisi sama kuin muilla vahingonkorvauksen vaatijoilla eli välillisesti rikokseen perustuvaa korvausta vaativilla.

<sup>88</sup> Jokela 2008 s. 255.



Asianomistajan määritelmistä puhuttaessa mainitaan usein myös seka- tai yhdistelmä-määritelmät.<sup>89</sup> Jokelan mukaan yhdistelmä-määritelmät lähtevät rikosoikeudellisesta suojeleobjektista, mutta huomioivat myös prosessuaalisen tarkoituksenmukaisuuden.<sup>90</sup> Virolainen taas käyttää termiä ”reaaliset sekamääritelmät”, joihin hän lukee määritelmät, jotka yhdistävät tapauskohtaisesti tarkoituksenmukaisuus- ja oikeudenmukaisuus-näkökantoja aineellisoikeudelliseen määritelmään. Kumpikaan ei tunnu kannattavan tällaista asianomistajakäsitettä. Virolaisen mukaan määritelmien ansioista huolimatta niille ei voi antaa ratkaisevaa merkitystä, sillä yhdenvertaisuus ja oikeusturva kärsisivät liian joustavasta määritelmästä.<sup>91</sup> Jokela taas suosittelee jotakuinkin Granfeltin määritelmän mukaisen asianomistajakäsitteen säätämistä lailla.<sup>92</sup> Vuorenpää tuo esiin, että sekamääritelmien perusteluissa on kiinnitetty huomiota asianomistajan syyteoikeuden funktioihin, jotka ovat hänen mukaansa hiukan ”vanhentuneita”.<sup>93</sup> Asianomistajan syyteoikeuden funktioihin ja niiden mahdolliseen vanhentuneisuuteen palataan jäljempänä.

Itse olisin taipuvainen ajattelemaan, ettei syyteoikeutta tulisi antaa sellaiselle taholle, jonka oikeuksien toteutuminen ei edellytä rikoksentehtäjän rankaisemista, eli pelkästään yksityisoikeudelliseen vaatimukseen perustuva asianomistaja-asema ei vaikuta oikeudenmukaiselta. Jos siis halutaan vahvistaa rikoksen johdosta vahinkoa kärsineen oikeutta saada yksityisoikeudellinen korvaus, olisi perusteltua edelleen kehittää oikeudenkäyntimenettelyä sellaiseksi, että yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittäminen kävisi entistä vaivattomammin syyteoikeudesta riippumatta. Koska arvioin tutkimuksessani onko asianomistajan syyteoikeus ylipäänsä tarpeellinen, pidän perusteltuna käyttää asianomistaja-termiä lähtökohtaisesti vain rikoksen suojeleobjektina olevan, rikoksen kautta välittömästi loukatun tai vaarannetun oikeushyvän haltijasta, ja pohdin, miten asianomistajan oikeuksien toteutuminen riippuu syyteoikeudesta tai syyllisen saamasta tuomiosta. Sen sijaan mielenkiintoinen, mutta tämän tutkimuksen ulkopuolelle jäävä

---

<sup>89</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 160; Vuorenpää 2014 s. 32.

<sup>90</sup> Jokela 2008 s. 68.

<sup>91</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 160 - 161.

<sup>92</sup> Jokela 2008 s. 73.

<sup>93</sup> Vuorenpää 2014 s. 33.

kysymys on, mikä merkitys termille asianomistaja olisi tarkoituksenmukaista antaa, mikäli syyteoikeus olisi vain virallisella syyttäjällä.

### 3.2. *Syyttäjän syyteoikeus*

Syyttäjä on viranomainen, jonka tehtävä on nostaa ja ajaa syytteitä rikosepäilyjen ja esitutkinnan pohjalta. Syyttäjällä voidaan tarkoittaa myös syyteasian kantajaa, joka siis on joko syyttjäviranomainen tai syytetä itse ajava asianomistaja. Yksinkertaisuuden vuoksi tässä tutkimuksessa tarkoitetaan syyttäjällä aina viranomaista, joka virkansa perusteella ajaa syytetä. Koska syyttäjällä on ensisijainen syyteoikeus,<sup>94</sup> ja asianomistajan syyteoikeus määrittyy suhteessa syyttäjän syyteoikeuteen, lienee tässä kohdassa perusteltua käsitellä lyhyesti syyttäjän syyteoikeutta.

Legaliteettiperiaatteen mukaan syyttäjän toiminta perustuu lakiin. Legaliteettiperiaatteesta seuraa, että syyttäjän on lähtökohtaisesti nostettava syyte asioissa, jotka tulevat rikosepäilyinä syyttäjän syyteharkintaan, ja joissa syyttämisen edellytykset täyttyvät. Syyttämisen edellytyksiä ovat syyteoikeus ja syytekynnyksen ylittyminen. Poikkeuksena legaliteettiperiaatteeseen ovat säännökset syyttämättäjäättämisestä. Syyttämättäjäättämispäätöksen perusteena voi syyttämisen edellytysten puutteen lisäksi olla suhteellisuus, kohtuus, tekijän nuoruus tai teon vähäisyys (ROL 1:7 – 8). Näissä harkinnanvaraisissa säännöksissä näkyvät piirteitä opportunitettiin eli tarkoituksenmukaisuusperiaatteesta, johon palataan Ranskan rikosprosessia käsittelevässä alajaksossa 3.6.2, koska periaatteella on ratkaiseva merkitys syyttäjien toimintaan Ranskassa.<sup>95</sup>

Virallisen syyttäjän syyteoikeus edellyttää pääsääntöisesti kolmea asiaa: syyteoikeus ei saa olla vanhentunut, rikosepäilyn tulee kuulua kyseisen syyttjäviraston toimialueeseen ja asianomistajarikoksissa asianomistajan on tullut esittää syyttämispyyntö. Joissain tapauksissa vahva yleinen etu kuitenkin vaatii syyteen nostamista asianomistajarikoksista syyttämispyyntön puutteesta huolimatta, ja tällöin syyttäjällä on asiassa syyteoikeus.<sup>96</sup> Muina poikkeuksina pääsääntöön voidaan mainita, että osasta RL 11 luvun sota-

---

<sup>94</sup> Jokela 2008 s. 213.

<sup>95</sup> Tirkkonen 1981 s. 86.

<sup>96</sup> Vuorenperä 2007 s. 217 – 218.

rikoksista ja RL 34 a luvun terrorismirikoksista syytteen nostamisesta päättää valtakunnansyyttäjä, ja RL 25:9:ssä, RL 30:12:ssä ja RL 38:10:ssä asetetaan syytteen nostamisen edellytykseksi tietyissä tilanteissa toisen viranomaisen kuuleminen. Lisäksi valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnanoikeusasiames voivat käyttää perustuslain mukaisesti syyteoikeuttaan ja valtakunnansyyttäjä voi omasta aloitteestaan ottaa jonkin alemmalle syyttäjälle kuuluvan asian ratkaistavakseen (laki syyttäjälaitoksesta 2:7 ja 2:11).

Mikäli syyttäjällä on asiassa syyteoikeus, tulee syyttäjän harkita, onko rikosepäilyn tueksi riittävästi näyttöä. Näyttökynnys ylittyy, jos syytteen tueksi on todennäköisiä syitä (ROL 1:6). Lisäksi syyttäjä arvioi, onko asiassa perusteita tehdä harkinnanvarainen syyttämättäjäättämispäätös. Jos syyttäjä tekee syyttämättäjäättämispäätöksen, päätöksestä on ilmoitettava myös asianomistajalle, jolla on mahdollisuus kannella päätöksestä valtakunnansyyttäjälle, jolla vuorostaan on oikeus nostaa syyte tai määrätä alaisensa syyttäjä nostamaan syyte kantelun kohteena olevassa asiassa (laki syyttäjälaitoksesta 2:11). Vaihtoehtoisesti asianomistaja voi syyttämättäjäättämisen seurauksena nostaa itse syytteen, joten ilmoitus asianomistajalle on tehtävä riittävän hyvissä ajoin, jotta syyteoikeuden käyttäminen olisi mahdollista (ROL 1:9).

### 3.3. *Asianomistajan syyteoikeuden sisältö*

Asianomistajan syyteoikeus, eli asianomistajan oikeus vaatia rangaistusta rikoksesta epäillylle, koostuu seuraavista oikeuksista: Asianomistajalla on 1) oikeus tehdä syyttämispyyntö (ROL 1:6a), 2) oikeus yhtyä syyttäjän tai toisen asianomistajan syytteeseen ja vedota uuteen seikkaan syytteen tueksi (ROL 1:14.3), 3) oikeus nostaa itse syyte toisijaisen syyteoikeuden perusteella ja ottaa ajaakseen virallisen syyttäjän tai toisen asianomistajan peruuttaman syyte (ROL 1:14.1 ja ROL 1:15.1) ja 4) oikeus hakea muutosta asiassa annettuun ratkaisuun (ROL 1:14.3).<sup>97</sup>

#### 3.3.1. Syyttämispyyntö

Syyttämispyyntö on prosessinedellytys asianomistajarikoksissa, eli rikoksissa, joista on erikseen säädetty, ettei syyttäjä saa nostaa syytettä, mikäli asianomistaja ei ole esittänyt

---

<sup>97</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 188.

syyttämispyyntöä (ROL 1:2 ja esim. RL 20:11). Myöskään esitutkintaa ei asianomistajarikoksissa suoriteta ilman asianomistajan syyttämispyyntöä (esitutkintalaki 3:4). Poliisin onkin ilmoitettava asianomistajalle rikosepäilyistä ja syyttämispyyntöön merkityksestä,<sup>98</sup> jotta asianomistaja osaisi pyynnön esittää.

Asianomistajalla on siis negatiivista määräysvaltaa asianomistajarikoksista syytteen nostamiseen. Jos asianomistaja tai kukaan asianomistajista, kun rikoksella on useita asianomistajia, ei halua, että syytetty nostetaan, virallisella syyttäjällä ei ole syyteoikeutta (ROL 1:6a) asianomistajarikoksesta. Koska asianomistajarikokset ovat rikoksia, joihin ei liity vahvaa julkista intressiä, on katsottu, että asianomistaja saa itse päättää syyttämisen tarpeellisuudesta. Poikkeustapauksessa asianomistajarikoksiinkin voi liittyä vahva julkinen intressi, mihin on varauduttu rikoslaissa antamalla syyttäjälle mahdollisuus nostaa syyte ilman syyttämispyyntöä, mikäli syytteen nostamista vaatii ”erittäin tärkeä yleinen etu” (esim. RL 20:11).

Jos asianomistaja esittää syyttämispyyntöön, syyttäjä saa oikeuden syyttää kaikkia teosta epäiltyjä (ROL 1:3). Asianomistaja ei siis voi tahtonsa mukaan rajata syyttämispyyntöä koskemaan ainoastaan joitakin epäiltyjä. Syyttäjän ei kuitenkaan ole pakko syyttää kaikkia osallisia, joten syyttäjällä on mahdollisuus huomioida esimerkiksi asianomistajan ja jonkun epäillyistä välinen onnistunut sovittelu.

Asianomistaja voi peruuttaa asianomistajarikoksen syyttämispyyntöön ennen syytteen nostamista, jolloin syyttäjä ei voi jatkaa syytteen ajamista. Jos taas syyte on jo nostettu, syyttämispyyntöön peruuttaminen ei enää sido syyttäjää (ROL 1:16.2). Syyttämispyyntöön peruuttanut ei saa uudelleen esittää syyttämispyyntöä samasta rikoksesta, ja syytteen nostamisesta luopunut tai syytteen peruuttanut menettää syyteoikeutensa jutussa (ROL 1:16.1). Vuorenpään mukaan lainsäätäjän tarkoitus lienee ollut, että syyttämispyyntöön peruuttanut asianomistaja menettää myös syyteoikeutensa, eikä siis voi myöhemmin käyttää muitakaan syyteoikeutensa osia, vaikka syyte myöhemmin nostettaisiin.<sup>99</sup> Virolainen on todennut, että asianomistaja menettää syyteoikeutensa, jos hän pe-

---

<sup>98</sup> Jokela 2008 s. 154 - 155.

<sup>99</sup> Vuorenpää 2014 s. 70 - 86.

ruuttaa syyttämispyyntöä.<sup>100</sup> Lain kirjaimen mukaa epäselvä tilanne olisi mahdollinen esimerkiksi siten, että toinen asianomistaja olisi esittänyt syyttämispyyntöä asiassa, mutta syyttäjä peruuttaisi nostamansa syytteen.

### 3.3.2. Syyttäjän syytteeseen yhtyminen

Kuten yllä todettiin, syyttäjällä on ensisijainen syyteoikeus kaikissa rikosasioissa. Asianomistaja voi kuitenkin osallistua virallisen syyttäjän nostaman syytteen ajamiseen yhtymällä siihen. Myös toisen asianomistajan nostamaan syytteeseen yhtyminen on mahdollista (ROL 1:14.2). Syytteeseen yhtyneellä asianomistajalla on mahdollisuus myös syytteen tarkistamiseen ja uusiin seikkoihin vetoamiseen syytteen tueksi. Lisäksi asianomistaja, joka yhtyy syyttäjän syytteeseen, voi esittää todistelua asiassa ja vaatia vastaajalle muuta tai ankarampaa rangaistusta kuin syyttäjä tai syytettä ajava toinen asianomistaja.<sup>101</sup>

Syytteen tarkistaminen tarkoittaa uutta, vaihtoehtoista tai korjattua teonkuvausta, eli hypoteesia, joka koskee samaa rikosoikeudellisen tarkastelun kohteena olevaa tapahtumaketjua kuin alkuperäinen syyte. Syytteen tarkistaminen on sallittua, jos annettavan tuomion negatiivinen oikeusvoima estäisi uuden syytteen nostamisen tarkistuksen kohteena olevasta seikasta.<sup>102</sup> Esimerkiksi, jos syyttäjä olisi nostanut syytteen television anastamisesta, asianomistaja voisi vaatia syytetylle rangaistusta television ja äänentoistojärjestelmän anastamisesta. Jos uuden syytteen voisi nostaa jo nostetun syytteen estämättä, kyse olisi syytteen muuttamisesta, mihin asianomistajalla ei ole oikeutta. Syyttäjä voi muuttaa syytettä ainoastaan, jos tuomioistuin katsoo sen sopivaksi (ROL 5:17.1). Yllämainitussa esimerkissä asianomistaja ei siis voisi muuttaa syytettä lisäämällä, että syytetty myös pahoinpiteli hänet seuraavana päivänä.<sup>103</sup> Uuteen seikkaan vetoaminen tarkoittaa joko syytteen tarkistamista taikka vaihtoehtoista oikeudellista luonnehdintaa teonkuvaukselle. Uuteen lainkohtaan vetoamista ei ole perusteltua rajoittaa, sillä tuo-

---

<sup>100</sup> Virolainen 1998 s. 462.

<sup>101</sup> Vuorenpää 2014 s. 49.

<sup>102</sup> Nuotio 2001 s. 687 - 689.

<sup>103</sup> Tapani – Tolvanen 2004 s. 186; Vuorenpää 2014 s. 49 - 50.

mioistuin ei ole sidottu asianosaisten vetoamiin lainkohtiin, vaan rikosasioissa sovelletaan *jura novit curia* -periaatetta (ROL 11:3).<sup>104</sup> Myös syytteen rajoittaminen on sallittua syytteen muuttamiskiellosta huolimatta (ROL 5:17.2), mikä onkin luonnollista, koska syytteen rajoittaminen on syytetyn edun mukaista.

### 3.3.3. Toissijainen syyteoikeus

Asianomistajan toissijainen syyteoikeus oikeuttaa asianomistajan nostamaan itsenäisesti syytteen, mikäli virallinen syyttäjä ei syytettä nosta. Edellytyksenä on, että syyttäjä on tehnyt syyttämättäjättämispäätöksen tai esitutkinta on päätetty jättää toimittamatta, keskeytetty tai lopetettu taikka esitutkintatoimenpiteiden suorittamista on siirretty (ROL 1:14.1). Toissijaisen syyteoikeuden käyttöön oikeuttava päätös on liitettävä haastehakemukseen. Asianomistajalla, joka ei ole luopunut syyteoikeudestaan, on myös oikeus ottaa virallisen syyttäjän tai toisen asianomistajan nostama ja peruuttama syyte ajettavakseen. Yksin syytettä ajavalla asianomistajalla on luonnollisesti samat mahdollisuudet näytön esittämiseen sekä syytteen tarkistamiseen ja uusiin seikkoihin vetoamiseen kuin syyttäjällä tai syyttäjän syytteeseen yhtyvällä asianomistajalla olisi.<sup>105</sup>

### 3.3.4. Muutoksenhakuoikeus

Asianomistajalla on muutoksenhakuoikeus, jonka käyttö ei edellytä aiempaa puhevallan käyttämistä. (ROL 1:14.3) Asianomistaja saa myös ottaa ajaakseen syyttäjän ja toisen asianomistajan peruuttaman muutoksenhaun.<sup>106</sup> Muutoksenhakuoikeus rikosasiassa edellyttää kuitenkin, että asianomistaja ei aiemmin ole luopunut syyteoikeudestaan, sillä syyteoikeudesta luopuminen koskee kaikkia asianomistajan syyteoikeuteen kuuluvia oikeuksia. Asianomistaja menettää syyteoikeutensa, jos hän peruuttaa syytteen taikka luopuu syytteen nostamisesta tai ajamisesta (ROL 1:15.3 ja ROL 1:16.1). Lisäksi asian-

---

<sup>104</sup> Virolainen 1998 s. 48; Vuorenää 2014 s. 51.

<sup>105</sup> Vuorenää 2014 s. 50.

<sup>106</sup> Vuorenää 2014 s. 52.

omistajan syyttämispyyntöä peruuttamisen voidaan katsoa tarkoittavan syyteoikeudesta luopumista, vaikka laki ei sen osalta olekaan aivan selvä.<sup>107</sup>

#### 3.4. *Asianomistajan asemasta rikosprosessissa*

Edellä on esitelty ne asianomistajan oikeudet, jotka sisältyvät asianomistajan syyteoikeuteen, eli oikeudet, joilla asianomistaja voi edistää rikosvastuun toteutumista. Asianomistajan asemaan rikosprosessissa vaikuttavat keskeisesti myös hänen mahdollisuutensa yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittämiseen, asianosaisasemansa, mahdollinen kuluriskinsä sekä oikeutensa avustajaan. Tässä alaluvussa näitä aiheita käsitellään lyhyesti.

Asianomistajalla on oikeus ajaa rikoksesta johtuvaa yksityisoikeudellista vaatimusta rikosta koskevan syyteasian yhteydessä. Tämä oikeus ei tosin koske ainoastaan asianomistajaa (ROL 3:1). Sen sijaan vain asianomistajalla on oikeus saada pyynnöstään syyttäjä ajamaan yksityisoikeudellista vaatimustaan.<sup>108</sup> Syyttäjä voi kieltäytyä asianomistajan yksityisoikeudellisen vaatimuksen ajamisesta vain, jos vaatimuksen ajaminen ei voi tapahtua ilman olennaista haittaa tai vaatimus on ilmeisen perusteeton (ROL 3:9.1). Syyttäjän on myös kiinnitettävä tarvittaessa poliisin huomiota asianomistajan oikeuksien turvaamiseen. Asianomistajan oikeudet voivat vaarantua esimerkiksi, jos poliisi ei selvitä asianomistajan kärsimää vahinkoa.<sup>109</sup> Lisäksi syyttäjän on haettava muutosta asianomistajan korvausvaatimukseen, jos syyttäjä hakee muutosta syyteasiaan, asianomistajan korvausvaatimuksen ajamisen edellytykset täyttyvät ja asianomistajan korvausvaatimuksen hylkääminen on riippunut syyteasian ratkaisusta (ROL 3:9.3).

Asianosainen on prosessin osapuoli,<sup>110</sup> jolla on oikeus esittää asiassa todistelua ja oma käsityksensä sekä kuulustella todistajia. Asianomistajan asianosaisasema riippuu siitä, onko hänellä omia vaatimuksia asiassa. Yksin syytettä ajava asianomistaja on aina asianosainen. Jos taas syyttäjä ajaa syytettä, asianomistaja esiintyy asianosaisena vain esit-

---

<sup>107</sup> Vuorenperä 2014 s. 70 - 86.

<sup>108</sup> Vuorenperä 2014 s. 33.

<sup>109</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 89.

<sup>110</sup> Tirkkonen 1981 s. 77.

täessään itsenäisiä rangaistus- tai yksityisoikeudellisia vaatimuksia (ROL 5:15). Syyttäjän ajama yksityisoikeudellinen vaatimus ei ole asianomistajan oma vaatimus siinä mielessä, että asianomistajaa sen perusteella pidettäisiin asianosaisena. Vaatimuksen itsenäisyys edellyttää, että se poikkeaa jotenkin syyttäjän esittämistä vaatimuksista. Esimerkiksi virallisen syyttäjän syytteeseen yhtyvä asianomistaja voi vaatia syytetylle ankarampaa tai muuta rangaistusta<sup>111</sup> tai asianomistaja voi ajaa itse yksityisoikeudellista vaatimustaan. Asianomistaja, jolla ei ole mitään vaatimuksia, ei ole rikosjutun asianosainen. Esitutkinnassa on selvitettävä, aikooko asianomistaja esiintyä asianosaisena.<sup>112</sup>

Asianosaisuuden käytännönmerkitys on se, että asianosaisena esiintyvä asianomistaja on kutsuttava oikeudenkäyntiin, ja hän voi joutua korvaamaan vastaajalle oikeudenkäyntikulut. Asianomistajaa ei kuitenkaan tarvitse kutsua oikeudenkäyntiin pelkän yksityisoikeudellisen vaateen perusteella, jos korvausvaatimukset perusteluineen voidaan jättää kirjallisesti tuomioistuimelle (ROL 3:10.1).<sup>113</sup> Toisaalta asianomistaja kutsutaan oikeudenkäyntiin riippumatta siitä, esiintyykö hän asianosaisena, mikäli asianomistajan kuuleminen on tarpeen asian selvittämiseksi (ROL 8:1 ja 8:2). Jos asianomistaja ei ole asianosainen, hän voi toki tiedustella syyttäjältä tai tuomioistuimelta asian etenemistä ja saapua istuntoon, vaikkei häntä olisikaan kutsuttu.<sup>114</sup>

Asianomistaja vastaa rikosoikeudenkäynnin kuluista siltä osin kuin kulut johtuvat asianomistajan puhevallan käytöstä ja asianomistajan vaatimukset hylätään. Kuluriski on siis kokonaan asianomistajalla, joka ajaa syytettä itse. Syyttäjän tai toisen asianomistajan ajamassa rikosjutussa asianomistajalla, joka esiintyy asianosaisena, on kuluriski vain niiden kulujen osalta, jotka johtuvat asianomistajan puhevallan käyttämisestä. Muut kulut jäävät vapauttavan tuomion seurauksena valtion vahingoksi (ROL 9:8). Poikkeuksena on tilanne, jossa asianomistaja on tehnyt perättömän ilmiannon tai muutoin aiheuttanut tahallaan syytteen nostamisen, jolloin asianomistaja voidaan velvoittaa korvaamaan oikeudenkäyntikulut kokonaisuudessaan.

---

<sup>111</sup> Vuorenperä 2014 s. 49.

<sup>112</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 190 - 191.

<sup>113</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 187 - 191.

<sup>114</sup> LaVM 9/1997 vp. s. 12.



Asianomistaja saa käyttää oikeudenkäyntiavustajaa kaikissa prosessin vaiheissa ja on oikeutettu myös oikeusapuun, mikäli oikeusapulain taloudelliset kriteerit täyttyvät ja asianomistajan katsotaan tarvitsevan avustajaa. Jos asianomistajaa ei ole tarpeen kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, avustaja voi esiintyä tuomioistuimessa asianomistajan puolesta.<sup>115</sup> Sen lisäksi, että asianomistajalla on normaalit asianosaiselle kuuluvat mahdollisuudet avustajan käyttöön, syyttäjän ajamassa jutussa asianosaisena esiintyvälle asianomistajalle, jolla on vaatimuksia, voidaan, mikäli muut asianomistajaa ja tutkittavaa rikosta koskevat ehdot täyttyvät, määrätä oikeudenkäyntiavustaja (ROL 2:1a). Avustaja voidaan määrätä myös esitutkintaa varten, jolloin ei vielä ole merkitystä sillä, nostetaanko asiassa syyte tai onko asianomistajalla omia vaatimuksia. Säännöksen erityinen etu asianomistajan näkökulmasta on se, ettei oikeudenkäyntiavustajan saaminen valtion varoista ole riippuvainen asianomistajan taloudellisesta asemasta. Sen sijaan säännöksen soveltaminen on rajattu vain osaan rikostyypeistä, eli seksuaali-, vapaus- ja väkivaltarikoksiin. Lisäksi muiden kuin seksuaalirikosten osalta edellytetään, että rikos on vakava, että asianomistajan ja rikoksentehtäjän suhde on läheinen tai että asianomistajan henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen takia oikeudenkäyntiavustajan määräämistä on pidettävä perusteltuna.

### 3.5. *Funktiot ja perustelut*

Syytetoimiin liittyy olennaisesti rikoksesta epäillyn oikeuksiin puuttuminen. Kun syytetty kutsutaan oikeudenkäyntiin, hänelle voidaan asettaa uhkasakko tai hänet voidaan noutaa tuomioistuimeen hänen läsnäolonsa varmistamiseksi (ROL 8:1 ja 8:4). Rangaistusvaatimukseen vastaamisen valmisteluun voi olla tarpeen käyttää merkittävästi aikaa ja syytetyksi joutuminen varmasti aiheuttaa huolta, vaikka syytetty ei olisikaan rikkonut lakia. Toisaalta syytetoimien seurauksena voi olla syyksilukeva rikostuomio ja rangaistus. Oikeusturvan kannalta ei siis ole merkityksetöntä, miksi jollekin taholle on annettu mahdollisuus syytetoimien käynnistämiseen, eli säädetty syyteoikeus. Syyteoikeuden perustelut ovat perusteluja syytetyn oikeuksien rajoittamiselle, joten niiden on oltava uskottavia.

---

<sup>115</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 227 ja 234.

Tässä alaluvussa keskityn perusteluihin, joita asianomistajan syyteoikeuden tueksi on esitetty. Ensin tutkin lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa esitöitä ja kuvaan, miten perusteltiin syyttäjän syyteoikeuden asettamista ensisijaiseksi sekä miten arvioitiin toisaalta asianomistajan toissijaisen syyteoikeuden riittävyttä ja toisaalta asianomistajan syyteoikeuden tarpeellisuutta. Toiseksi perehdyn siihen, miten oikeuskirjallisuudessa nykyistä syyteoikeuden järjestelyä on arvioitu ja millaisia funktioita asianomistajan syyteoikeudella on nähty olevan. Alaluvun lopussa arvioin esitöiden perustelujen ja oikeustieteessä esitettyjen funktioiden yhteensopivuutta ja johdonmukaisuutta.

### 3.5.1. Asianomistajan toissijaisen syyteoikeuden perustelut lain esitöissä

Nykyiseen asianomistajan toissijaiseen syyteoikeuteen siirryttiin lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa voimaan tullessa 1997. Asianomistalla säilyi vielä tuolloin ensisijainen syyteoikeus kahdessa poikkeustapauksessa, joihin palaan jäljempänä. Enää kyseiset poikkeukset eivät ole voimassa. Ennen 1997 sekä asianomistajalla että virallisella syyttäjällä oli virallisen syytteen alaisissa rikoksissa ensisijainen ja rinnakkainen syyteoikeus.<sup>116</sup> Asianomistajarikoksissa virallinen syyttäjä sai nostaa syytteen vain, jos asianomistaja oli esittänyt syyttämispyyntöä. Jo aiemmassa laissa syyttämispyyntöä edellyttämisestä oli joitakin poikkeuksia.<sup>117</sup>

Lakia koskevassa hallituksen esityksessä HE 82/1995 perusteltiin syyttäjälaitoksen kehittyneisyydellä siirtymistä järjestelmään, jossa asianomistaja saa nostaa itsenäisesti syytteen vain, jos syyttäjä ei nosta syytettä. Aiemman järjestelyn katsottiin nimittäin perustuneen siihen, että yleisestäävyyden kannalta virallisen syyttäjän syyteoikeus oli välttämätön, mutta syyttäjälaitoksen kehittymättömyyden takia syytteen nostamista ei kuitenkaan voitu jättää kokonaan viranomaisen vastuulle. Tilanteen katsottiin muuttuneen syyttäjälaitoksen kehityttyä 1900-luvun aikana niin, että virallisen syyttäjän ajama syyte voitiin ottaa ensisijaiseksi menettelyksi.<sup>118</sup>

---

<sup>116</sup> Virolainen 1998 s. 441.

<sup>117</sup> Tirkkonen 1981 s. 85.

<sup>118</sup> HE 82/1995 vp. s. 20.

Syyttäjän ajaman syytteen etuina pidettiin syyttäjän velvollisuutta puolueettomuuteen sekä syyttäjän parempia mahdollisuuksia asian selvittämiseen, syytteen nostamiseen ja syytteen ajamiseen. Esitöissä syyttäjän puolueettomuuden katsottiin turvaavan paremmat lähtökohdat rikosasian käsittelylle. Toisaalta syyttäjän parempien mahdollisuuksien syyttämiseen katsottiin johtuvan muun muassa esitutkinnasta.<sup>119</sup> Lisäksi lakivaliokunta kiinnitti huomiota siihen, että syyttäjällä on paremmat edellytykset näytön suunnitelmalliseen ja tarkoituksenmukaiseen esittelyyn pääkäsittelyssä. Syyttäjälaitoksen kehityksyyden arvioinnissa lakivaliokunnan mietinnössä katsottiin syyttäjien päätoimisuudella ja lisääntyneillä resursseilla olevan merkitystä.<sup>120</sup>

Muutoksia asianomistajan asemaan perusteltiin syyttäjän työn kattavalla sääntelyllä, asianomistajan nostamien kanteiden harvinaisuudella, asianomistajan aseman helpottamisella ja asianomistajan mahdollisella halulla myös jäädä kokonaan jutun ulkopuolelle. Asianomistajan aseman kannalta pidettiin riittävänä, että syyttäjän velvollisuus nostaa syyte näyttökynnyksen ylittyessä ja mahdollisuus syyttämättä jättämiseen ovat säädetyt laissa. Asianomistajan yksin nostamien syytteiden todettiin olleen käytännössä harvinaisia ja asianomistajalle katsottiin syntyvän syytteen ajamisesta enemmän haittaa ja kuluja kuin syyttäjän ajamaan syytteeseen yhtymisestä. Lisäksi kiinnitettiin huomiota siihen, että asianomistaja oli aiemman lain mukaan aina tarpeen kutsua tuomioistuimeen, sillä hän oli aina asianosainen, mikä aiheutti turhaa vaivaa ja kuluja tuomioistuimelle, vastaajalle ja sellaiselle asianomistajalle, jolla ei asiassa ollut mitään vaatimuksia ja jota ei myöskään ollut tarpeen kuulla asian selvittämiseksi.<sup>121</sup> Myös lakivaliokunta painotti, että asianomistajalla on oltava halutessaan mahdollisuus jättäytyä jutun ulkopuolelle.<sup>122</sup>

Sen sijaan syyteoikeuden säilyttämistä asianomistajalla toissijaisena perusteltiin asianomistajan mahdollisuudella valvoa syyttäjän toimintaa ja periaatteellisilla syillä,<sup>123</sup> joita ei kuitenkaan hallituksen esityksessä avattu. Toissijaista syyteoikeutta pidettiin oikeu-

---

<sup>119</sup> HE 82/1995 vp. s. 20.

<sup>120</sup> LaVM 9/1997 vp. s. 8 – 9.

<sup>121</sup> HE 82/1995 vp. s. 20.

<sup>122</sup> LaVM 9/1997 vp. s.12.

<sup>123</sup> HE 82/1995 vp. s. 20.

denkäynnin julkisuuden takia tehokkaampana valvonta keinona kuin valitusta ylemmälle syyttäjälle. Asianomistajan oikeutta yhtyä syyttäjän ajamaan syytteeseen perusteltiin myös sillä, että se ”voi auttaa asian selvittämistä”.<sup>124</sup> Kiinnostavaa perusteluissa on erityisesti se, että periaatteelliset syyt esitetään asianomistajan syyteoikeuden pääasiallisena syynä ja syyttäjän toiminnan valvontamahdollisuus lisäyksenä tähän.<sup>125</sup> Lakivaliokunta taas nosti syyttäjän syytteeseen yhtymisen ja rajoittamattoman toissijaisen syyteoikeuden osoituksiksi siitä, ettei uudistus heikennä asianomistajan oikeusasemaa tai mahdollisuutta seurata juttunsa käsittelyä oikeudessa.<sup>126</sup>

Ylipäänsä perusteluissa tuntuu tavoitteena olleen käytännön uudistus, joka yksinkertaistaa ja helpottaa syytteen nostamista ja rikosasian käsittelyä. Valtion kriminaalipoliittisten tavoitteiden näkökulmasta vastuun siirtäminen pääasiassa viranomaisille yksinkertaistaa prosessia. Asianomistajan näkökulmasta taas muutos keventää asianomistajan kuluriskiä ja näyttötaakkaa. ”Periaatteellisilla” syillä tunnutaan viittaavaan siihen, että halutessaan asianomistajan kuuluu voida osallistua rangaistusvaatimuksen esittämiseen kuten ennenkin. Kaikkien kannalta vain katsottiin olevan helpompaa, että pääasiallinen vastuu syytteiden ajamisesta on syyttäjällä. Asianomistaja voi yhtyä syytteeseen ja tehdä haluamansa lisäykset ja tarkennukset sekä kutsua tarvittaessa lisää todistajia. Tiivistetyksi siis hallituksen esityksen ja lakivaliokunnan mietinnön valossa asianomistajan oikeutta esittää rangaistusvaatimus ei kyseenalaisteta, sitä vain järjestellään tehokkaammin.

### 3.5.2. Poikkeukset toissijaisesta syyteoikeudesta

Edellä viitattiin siihen, että 1997 voimaan tulleen muutoksen jälkeen asianomisjalalle jäi ensisijainen syyteoikeus kahdessa tapauksessa. Ensimmäkin silloin voimassa olleen hallitusmuodon 93 §:n 2 momentin nojalla asianomistajalla oli edelleen oikeus itsenäisesti vaatia rangaistusta lainvastaiseen toimenpiteeseen tai laiminlyöntiin syyllistyneelle virkamiehelle. Vastaava säännös siirtyi perustuslain 118 §:n 3 momenttiin, jonka muutta-

---

<sup>124</sup> HE 82/1995 vp. s. 43.

<sup>125</sup> HE 82/1995 vp. s. 20 ja 43.

<sup>126</sup> LaVM 9/1997 vp. s. 11 – 12.

mista perusteltaessa todettiin, että asianomistajan ensisijaisen syyteoikeuden oli ollut tarkoitus toimia takeena julkisen vallan väärinkäyttöä vastaan ja turvata kansalaisten osallistumista julkisen vallan käytön valvontaan.<sup>127</sup> Oikeusvaltioperiaatteen toteutumisen kannalta ei kuitenkaan katsottu olevan merkityksellistä, onko asianomistajan syyteoikeus ensisijainen vai toissijainen. Virkarikoksissakin siirryttiin siis vuonna 2012 pääsäännön mukaiseen virallisen syyttäjän ensisijaiseen ja asianomistajan toissijaiseen syyteoikeuteen.

Toisekseen alkuperäisen ROL 7:1.3:n mukaan ”Se, jota vastaan on tehty syyttämispyyntö tai jota on syytetty rikoksesta, voi aina kuitenkin ilman 1 momentissa tarkoitettua syyttäjän päätöstä nostaa syyteen väärästä ja todistamattomasta ilmiannosta.” Tällaisessa tapauksessa väärän ilmiannon asianomistajalle jätettiin siis 1997 uudistuksessa ensisijainen syyteoikeus. Tätä perusteltiin sillä, että syyte päär rikoksesta ja syyte väärästä ilmiannosta oli useimmiten tarkoituksenmukaisinta käsitellä yhdessä.<sup>128</sup> Tästäkin poikkeuksesta luovuttiin 2015 voimaantulleella lailla. Perusteluissa todettiin, etteivät tällaiset poikkeukset sinänsä olleet toivottavia, että virkarikoksiin liittyneet perustelut olivat sovellettavissa myös ilmiantorikoksiin ja että ilmiantorikokset olivat suhteellisen harvinaisia tuomioistuimissa. Lisäksi samassa hallituksen esityksessä ehdotettiin anonyymien todistelun käyttöönottoa, eikä asianomistajan ensisijaisen syyteoikeuden katsottu sopivan niihin menettelyihin, joita ehdotettiin siltä varalta, että anonyymien todistelun kohteena oleva vastaaja haluaisi nostaa syyteen väärästä ilmiannosta anonyymia todistajaa vastaan.<sup>129</sup>

### 3.5.3. Syyttäjän ensisijainen syyteoikeus oikeuskirjallisuudessa

Koska syyttäjän syyteoikeus on asianomistajaan nähden ensisijainen, on ennen asianomistajan syyteoikeuden funktioita tutustuttava lyhyesti syyttäjän syyteoikeuden funktioihin. Toissijaisen syyteoikeuden funktioiden pitäisi osoittaa, miten toissijainen syyte-

---

<sup>127</sup> HE 60/2010 vp. s. 47.

<sup>128</sup> HE 82/1995 vp. s. 44.

<sup>129</sup> HE 46/2014 vp. s. 39 – 40.

oikeus täydentää ensisijaista. Tässä alajaksossa tutustutaan siis lyhyesti oikeuskirjallisuudessa esitettyihin käsityksiin siitä, miksi syyttäjän syyteoikeus on ensisijainen.

Oikeuskirjallisuudessa virallisen syyttäjän roolin tärkeyttä onkin perusteltu eri näkökulmista. Ensinnäkin Jonkan mukaan syyttäjän syyteoikeus on tarpeen, koska rikos loukkaa asianomistajan lisäksi oikeusjärjestystä; legaliteettiperiaatteen alaisen syyttäjän velvollisuus ja oikeus nostaa ja ajaa syytettä edistävät yleisestäävyyttä ennustettavuuden ja sanktiotodennäköisyyden kautta.<sup>130</sup> Onkin selvää, ettei oikeussuojan ja yleisestäävyyden kannalta voitaisi pitää toimivana järjestelyä, jossa syytteen nostaminen riippuisi siitä, ehtiikö, osaako, uskaltaa ja pystyykö asianomistaja nostamaan syytteen. Tällöinhän eniten suojelua tarvitseviin ihmisiin kohdistuneista rikoksista ei käytännössä koskaan joutuisi vastuuseen. Toki myös asianomistajattomien rikosten suuri määrä edellyttää syyttäjäviranomaista.

Virolainen korostanut, että myös asianomistaja hyötyy syyttäjän ensisijaisesta syyteoikeudesta, sillä syyttäjän ajama syyte on asianomistajan näkökulmasta halvempi ja vaivattomampi. Virolaisen mukaan syyttäjän syyteoikeuden ensisijaisuutta puoltaa myös esitutkinnan merkitys rikosten perusteellisen selvittämisen kannalta.<sup>131</sup> Syyttäjällä nimittäin on aina syytteen pohjana loppuun asti suoritettu esitutkinta. Jokela huomauttaa lisäksi, että nykyiseen syyttäjän ensisijaiseen syyteoikeuteen siirtymiseen on vaikuttanut asianomistajan itse ajamien syytteiden harvinaisuus.<sup>132</sup>

Asianomistajan nykyisen toissijaisen syyteoikeuden riittävyttä ei oikeuskirjallisuudessa ole juurikaan kyseenalaistettu.<sup>133</sup> Esimerkiksi Virolainen on katsonut toissijaisen syyteoikeuden turvaavan asianomistajan prosessuaalisen aseman yhtä hyvin kuin ensisijainen syyttäjän kanssa rinnakkainen syyteoikeus turvasi. Hän on tosin pitänyt perusteltuna antaa asianomistajalle syyttäjistä riippumaton tai jopa yksinomainen syyteoikeus Ruotsin tavoin sellaisissa rikoksissa, joissa rikoksen kohteena on korostetusti yksityinen etu,

---

<sup>130</sup> Jonkka 1992 s. 60.

<sup>131</sup> Virolainen 1998 s. 441.

<sup>132</sup> Jokela 2008 s. 238.

<sup>133</sup> vrt. Rentto 1995 s. 103 - 105.

kuten kunnianloukkauksrikoksissa.<sup>134</sup> Todettakoon kuitenkin, ettei asianomistajalla Suomessa ole ensisijaista eikä yksinomaista syyteoikeutta kunnianloukkauksrikoksissakaan. Kunnianloukkauksrikosten erityispiirteenä voidaan nostaa esiin se, että langettava tuomio voi tavallaan korjata asianomistajan loukatun kunnian vahvistamalla, että asianomistajan kyseenalaiseen valoon saattaneet väitteet ovat perättömiä.<sup>135</sup>

#### 3.5.4. Asianomistajan syyteoikeuden funktiot

Asianomistajan syyteoikeuden tarpeellisuutta on perinteisesti perusteltu pääasiassa kontrolli- ja hyvitysfunktiolla. Ensimmäinen viittaa siihen, että asianomistajalla on mahdollisuus syyteoikeutensa avulla valvoa syyttäjän toimintaa.<sup>136</sup> Tähän viitattiinkin myös rikosprosessiuudistuksen yhteydessä: Oikeusministeriön alkuperäisessä ehdotuksessa asianomistaja ei olisi päässyt käyttämään toissijaista syyteoikeuttaan seuraamusluontoisen syyttämättäjättämispäätöksen jälkeen, sillä asianomistajan kostonhalun ei haluttu voivan tehdä tyhjäksi syyttäjän harkintavaltaa. Toissijaista syyteoikeutta ei kuitenkaan lopulta rajoitettu tässä suhteessa, jotta asianomistaja voisi kontrolloida syyttäjän aiheettomia syyttämättäjättämispäätöksiä.<sup>137</sup>

Kontrollifunktion on katsottu toimivan kahdella pääasiallisella tavalla: 1) Toissijaisen syytteen mahdollisuuden on katsottu ehkäisevän vääriä syyttämättäjättämispäätöksiä, ja 2) toissijaisen syytteen nostamisen seurauksena rikosvastuu voi toteutua, vaikka syyttäjä olisi tehnyt virheellisesti syyttämättäjättämispäätöksen.<sup>138</sup> Funktiolla voitiin aiemmin katsoa olevan enemmän merkitystä syyttäjälaitoksen hitaan kehityksen vuoksi. Virolainen nostaa esiin kontrollifunktion yhteydessä mahdollisuuden, että vallankäyttäjät painostaisivat syyttäjiä jättämään tietyt rikokset tutkimatta ja syyttämättä. Tällaisessa tilan-

---

<sup>134</sup> Virolainen 1998 s. 442 - 445.

<sup>135</sup> ks. EIT *Helmerts v. Sweden*, 29 October 1991.

<sup>136</sup> Jonkka 1992 s. 64; Virolainen – Pölönen 2004 s. 161; vrt. Jokela 2008 s. 238, käyttää kontrollifunktion sijaan ilmausta valvontafunktio.

<sup>137</sup> Virolainen 1998 s. 445.

<sup>138</sup> Vuorenperä 2014 s. 39 - 40.

teessa asianomistaja voisi toissijaisen syyteoikeuden perusteella itse tuoda rikosasian tuomioistuimen ratkaistavaksi.<sup>139</sup>

Vuorenpää taas pitää sekä kontrollifunktiota että seuraavaksi käsiteltävää hyvitysfunktiota vanhentuneina. Kontrollifunktion osalta hän perustelee näkemystään sillä, että asianomistajien juridisen asiantuntemuksen puute ja taloudellisten resurssien vähyys hankaloittavat syyttäjän toiminnan tehokasta kontrolloimista. Lisäksi Vuorenpää huomauttaa, että syyttäjät toimivat virkavastuun alaisina ja että heidän toimintaansa kohdistuva viranomaisvalvonta kontrolloi syyttäjien toimintaa tehokkaammin kuin asianomistajien mahdolliset toimet.<sup>140</sup> Mielestäni kontrollifunktion kannalta huomionarvoista on myös se, että ROL 2 luvun mahdollisuus oikeudenkäyntiavustajan määräämiseen koskee vain juttuja, joissa syyttäjä ajaa syytettä. ROL 2 luvun säännökset ovat asianomistajan näkökulmasta edullisin tapa saada apua, kun asianomistajan oma juridinen asiantuntemus ei riitä rikosprosessiin. Kontrollifunktion uskottavuutta vähentääkin se, että asianomistajan rikosprosessuaalisista toimintavaihtoehdoista eniten juridista asiantuntemusta vaatii toissijaisen syytteen ajaminen ja siihen oikeusavustajan saaminen osittain tai kokonaan valtion varoista on mahdollista ainoastaan oikeusapulain taloudellisten kriteerien täytyessä.

Hyvitysfunktiolla tarkoitetaan sitä, että asianomistajan syyteoikeuden ansiosta asianomistaja voi vaatia rangaistusta hyvitykseksi kärsimästään loukkauksesta.<sup>141</sup> Virolainen toteaaakin rangaistusjärjestelmämme perustuvan osaksi sovitusteoriaan, sillä rangaistuksen tarkoitus on ainakin osittain hyvittää asianomistajalle aiheutunut kärsimys.<sup>142</sup> Jokela taas viittaa hyvitysfunktioon asianomistajan oikeutena oikeussuojaa hakiessaan *samalla* vaatia hyvitystä rikoksen johdosta.<sup>143</sup> Epäselväksi jää onko Jokelan tarkoittama hyvitys rangaistus vai vahingonkorvaus, jota asianomistaja voi rikosasian käsittelyn yhteydessä vaatia.

---

<sup>139</sup> Virolainen 1998 s. 441 - 443.

<sup>140</sup> Vuorenpää 2014 s. 33 ja 39 - 40.

<sup>141</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 161.

<sup>142</sup> Virolainen 1998 s. 443.

<sup>143</sup> Jokela 2008 s. 238.



Jonkka ja Vuorenpää taas katsovat, ettei hyvitysfunktiolla enää voida uskottavasti perustella syyteoikeutta.<sup>144</sup> Kuten Virolainen, Vuorenpääkin yhdistää hyvitysfunktion sovitusteoriaan, mutta toisin kuin Virolainen, hän ei katso sovitusteorian enää olevan osa rangaistusjärjestelmäämme. Sen sijaan Vuorenpää toteaa sovitusteorian ”menettäneen merkitystään ns. preventioteorioiden kustannuksella”, minkä seurauksena myös asianomistajan syyteoikeuden hyvitysfunktio on hylättävä irrationaalisenä kosto-oikeuden jäänteinä.<sup>145</sup>

Sovitukseen perustuvan rangaistusteorian hylkäämisen katsotaan siis johtavan myös asianomistajan syyteoikeuden hyvitysfunktion hylkäämiseen. Jos rangaistuksella ei siis hyvitetä asianomistajan kärsimystä, vaikka asianomistajalla onkin oikeus vaatia rangaistusta itseensä kohdistuneen rikosasian johdosta, tulee pohtia, onko syyteoikeusoikeus ymmärrettävä toimintavaltuudeksi, josta ei seuraa oikeutta itse rangaistukseen.

Muita asianomistajan syyteoikeuden funktioita, joihin vain osa kirjoittajista viittaa, ovat selvitysfunktio, kasvatuksellinen funktio ja oikeussuojafunktio. Lisäksi Jonkka pitää asianomistajan osallistumismahdollisuutta merkittävänä rikosprosessia kohtaan tunnetun luottamuksen kannalta.<sup>146</sup> Kuten esimerkiksi seuraavan alaluvun kansainvälisestä vertailusta ilmenee, rikosprosessiin osallistuminen ei välttämättä edellytä, että asianomistajan osallistuu syytteen ajamiseen. Selvitysfunktio taas ei mielestäni yksinään riitä perustelemaan asianomistajan syyteoikeutta, sillä asianomistajan kuuleminen on aina mahdollista, jos esitutkinnassa tai tuomioistuimessa katsotaan asianomistajan kuulemisen olevan tarpeen. Sekä selvitysfunktiosta kirjoittanut Ervo että hallituksen esitys viit-

---

<sup>144</sup> Jonkka 1992 s. 64.

<sup>145</sup> Vuorenpää 2014 s. 39 – 40, Kiinnostavaa on, että Jonkan kannanotto, jossa hyvitysteoriaa pidetään vanhentuneena, on esitetty jo vuonna 1992. Virolaisen kannanotto, jossa puolestaan hyvitysteoriaa pidetään osana voimassaolevaa oikeutta, on Jonkan kannanottoa tuoreempi. Vuorenpään kannanotto asiassa on vuodelta 2014.

<sup>146</sup> Jonkka 1992 s. 25 - 26.

taavat selvitysfunktion nimenomaan syyttäjän syyteeseen yhtymisen osalta, joten syyttäjä voisi yhtä hyvin myös nimetä asianomistajan kuultavaksi tuomioistuimessa.<sup>147</sup>

Rentto on katsonut asianomistajan syyteoikeudella olevan myös kasvatuksellinen funktio.<sup>148</sup> Ajatuksena on, että asianomistajan moraaliseksi hyväksi on hänen mahdollisuutensa harjoitella kostamista tilanteessa, jossa ylilyönti ei ole mahdollinen, eli ajamalla syytettyä tuomioistuimessa.<sup>149</sup> Funktiosta ilmenee, että rangaistus ymmärretään asianomistajan oikeudenmukaiseksi kostoksi, joten kasvatuksellista funktiota voi pitää hyvitysfunktiota täydentävänä funktiona.

Tuoreimmassa oikeuskirjallisuudessa onkin asianomistajan syyteoikeuden tärkeimpänä funktiona pidetty oikeussuojafunktiota.<sup>150</sup> Oikeussuojafunktio perustuu PL 21 §:n oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Perustuslain mukaan ”Jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi.” Esimerkiksi Vuorenpää toteaa tämän olevan uskottavin asianomistajan syyteoikeuden perustelu.<sup>151</sup> Koska tämän perustelun kannattajat hylkäävät hyvitysfunktion uskottavana asianomistajan syyteoikeuden perusteluna, oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin katsotaan soveltuvan asianomistajaan syyteasiassa ilman, että syytteessä vaadittu rangaistus olisi hyvitys asianomistajalle.

Asianomistajan syyteoikeuden uskottava perustelu oikeudella oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin edellyttää kuitenkin, että voidaan osoittaa syyteasian olevan asianomistajan oma asia. Ilmaus: ”Oikeus saada asiansa käsitellyksi” on helposti liitettävissä kysymykseen asialegitimaatiosta, sillä asialegitimaatio edellyttää, että asianosaisella on intressi prosessin kohteena olevassa asiassa. On ajateltavissa, että tämä asialegitimaation edellytys olisi vaikuttanut oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin muotoi-

---

<sup>147</sup> HE 82/1995 vp. s. 43; Ervo 2005b s. 295 - 298.

<sup>148</sup> Vuorenpää 2014 s. 39.

<sup>149</sup> Rentto 1995 s. 103 - 105.

<sup>150</sup> Jonkka 1992 s. 64; Jokela 2008 s. 238.

<sup>151</sup> Vuorenpää 2014 s. 33 ja 39 - 40.

luun. Tällöin oikeus kuuluisi henkilölle, jolla on asialegitimaation edellyttämä intressi. Koska asianomistajan syyteoikeus on säädetty lailla, oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin koskee asianomistajaa rikosasiassa. Olisi kuitenkin kehäpäättelmä perustella ensin asianomistajan syyteoikeus oikeudella oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja sitten oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin soveltuvuus asianomistajan syyteoikeuteen sillä, että asianomistajalle on säädetty syyteoikeus.

Riippuen siitä, mille yllä käsitellyistä asianomistajan syyteoikeuden funktioista annetaan eniten painoarvoa, funktioiden perusteella voidaan tehdä neljä vaihtoehtoista päättelmää. Ensinnäkin syyttäjiin kohdistuvasta viranomaisvalvonnasta ja asianomistajan toissijaisen syyteoikeuden käyttöön liittyvistä haasteista huolimatta voidaan katsoa, että rikoksen uhrin mahdollisuus tarkistaa syyttäjän ratkaisun asianmukaisuus nostamalla syyte on tärkeämpi kuin rikoksesta epäillyn mahdollisuus luottaa siihen, että syyttäjän syyttämättäjäntämispäätös tarkoittaisi, että asia olisi loppuun käsitelty. Toisekseen on mahdollista ajatella, että lainsäätäjän tahdosta sovitusteoria on osa oikeusjärjestystämme riippumatta teorian mahdollisesta irrationaalisuudesta. Kolmanneksi voidaan katsoa, että syyteoikeus perustuu oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, mikä implikoii syyteasian ratkaisun vaikuttavan asianomistajan perusoikeuksien toteutumiseen. Neljänneksi on mahdollista, ettei asianomistajan syyteoikeudelle ole uskottavia ja riittäviä perusteluita, jolloin *de lege ferenda* -näkökulmasta olisi loogista ehdottaa asianomistajan syyteoikeudesta luopumista.

Ensimmäinen ja neljäs vaihtoehto olisivat ilmeisimmin sopuosinnussa preventioteorian kanssa, eikä asianomistajalla kyseisten päätelmien perusteella olisi varsinaisesti oikeutta rikosvastuun toteutumiseen. Kontrollifunktion voisi ajatella antavan asianomistajalle ainoastaan valtuutuksen edistää valtion rikostorjuntaintressiä. Sen sijaan toinen vaihtoehto implikoisi, että asianomistajalla nimenomaan on oikeus rikosvastuun toteutumiseen ja rangaistukseen. Kolmatta vaihtoehtoa arvioin tarkemmin pääluvussa neljä, jossa pyrin yhdistämään rikosvastuun toteutumisen asianomistajan oikeudellisesti suojattuihin intresseihin. Pohdin erityisesti, voiko yhdistäminen tapahtua uskottavasti ilman, että juuri hyvitystä rikosvastuun toteutumisen kautta pidettäisiin tuona oikeutettuna intressinä. Pääluvuissa viisi palaan yllä esitettyihin vaihtoehtoisiiin päätelmiin sekä arvioin päätelmien uskottavuutta ja niiden mahdollisia vaikutuksia tulkintaan, oikeustieteen systematiikkaan ja tulevaan lainsäädäntöön.

### 3.6. *Kansainvälistä vertailua*

#### 3.6.1. Ruotsi

Ruotsissa syyteoikeus on järjestetty hyvin samaan tapaan kuin Suomessa: Syyttäjän syyteoikeus on yleisen syytteen alaisissa rikoksissa ensisijainen riippumatta siitä, edellyttääkö syyttäjän syyteoikeus asianomistajan ilmoitusta (rättegångsbalk, RB 20:2). Asianomistaja voi yhtyä syyttäjän syytteeseen niin halutessaan (RB 20:8.2). Syyttäjä on velvollinen ajamaan asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta samankaltaisin rajoituksin kuin Suomessa, eli ellei siitä aiheudu olennaista haittaa tai vaade ole ilmeisen perusteeton (RB 22:2). Ruotsissa asianomistajan toissijaisen syyteoikeuden käytön edellytykset ovat kuitenkin tiukemmat kuin Suomessa, sillä asianomistaja saa nostaa syytteen yleisen syytteen alaisissa asioissa vain, jos syyttäjä on tehnyt asiassa syyttämättäjättämispäätöksen, eli ei siis silloin, kun esitutkinta on keskeytetty (RB 20:8).<sup>152</sup> Lisäksi edellytetään asianomistajan ilmoittaneen rikoksen ennen syyttäjän syyttämättäjättämispäätöstä myös silloin, kun syyttäjän syyteoikeus ei ole ilmoituksesta riippuvainen.<sup>153</sup> Toissijaisen syyteoikeuden käyttämisen sijaan asianomistaja voi Ruotsissakin tehdä valituksen ylemmälle syyttäjälle.<sup>154</sup> Asianomistajalla on myös valitusoikeus asioissa, joissa syyttäjä on ajanut syytettä alemmassa oikeusasteessa, mutta ei valita tuomiosta korkeampaan oikeuteen.<sup>155</sup>

Toissijaisen syyteoikeuden rajoitusten lisäksi erona on se, että Ruotsissa on edelleen asianomistajarikoksia, joissa vain asianomistajalla on syyteoikeus.<sup>156</sup> Tällaisia ovat eriaisteiset kunnianloukkausrikokset. Näissäkin on mahdollista, että syyttäjä nostaa syytteen, mikäli asianomistaja on alaikäinen tai asianomistaja muussa tapauksessa ilmoittaa rikoksen syyttäjälle, ja syyttäjä katsoo syytteen nostamisen olevan yleisen edun mukaista (Brottsbalk 5:1-3 ja 5). On syytä korostaa, että Ruotsissa ja Suomessa käytettävät

---

<sup>152</sup> Ekelöf – Edelstam – Pauli 2011 s. 147 - 151.

<sup>153</sup> Vuorenperä 2014 s. 43.

<sup>154</sup> Ekelöf – Edelstam – Pauli 2011 s. 151 - 152.

<sup>155</sup> Ekelöf – Boman 1996 s. 60.

<sup>156</sup> Ekelöf – Boman 1996 s. 57.

termit ovat sisällöltään ristiriidassa. Ruotsin kielen ilmaus *målsägandebrott*, joka on käytössä sekä Ruotsissa että Suomessa ja jonka suomennos on asianomistajarikos, ei siis tarkoita täsmälleen samaa Suomen ja Ruotsin oikeusjärjestyksissä. Suomessa asianomistajarikoksiksi kutsuttaviin rikoksiin, joissa syyttäjän syyteoikeus riippuu asianomistajan pyynnöstä tai ilmoituksesta, viitataan Ruotsissa sanalla *angivelsebrott*, eli ilmiantorikos. Sen sijaan Ruotsissa asianomistajarikos tarkoittaa rikosta, jossa asianomistajalla on ensisijainen syyteoikeus ja syyttäjän syyteoikeus on riippuvainen asianomistajan ilmoituksesta.

Ruotsissa asianomistajan syyteoikeudelle esitetyt perusteet muistuttavat kotimaisia. Virolaisen tapaan Ekelöf on Ruotsissa perustellut asianomistajan syyteoikeutta kontrollifunktiolla ja pitänyt sitä merkittävänä erityisesti poliittisesti epävakaa tilanteessa, jossa syyttäjä voisi taipua vallanpitäjien toiveeseen jättää syyte nostamatta. Normaaleina aikoina kontrollifunktiolla on merkitystä Ekelöfin mukaan, koska syyttäjä voi aliarvioida jonkin seikan näyttöarvon. Lisäksi hän mainitsee asianomistajan runsaammat tiedot merkityksellisistä olosuhteista. Ruotsissa lainsäätäjä on perustellut asianomistajan syyteoikeutta kansan oikeustajulla, mikä muistuttaa Suomessa hallituksen esityksessä 82/1995 mainittuja periaatteellisia syitä.<sup>157</sup> Syyteoikeutta perusteltiin myös osallistumisoikeudella ja sillä, että syyteoikeus on kansalaisyhteiskuntaoikeus. Syyttäjän syyteoikeuden ensisijaisuudessa pääasiallisena perusteena Ruotsissakin on ollut syyttäjän parempi asema ajaa syytettyä.<sup>158</sup>

### 3.6.2. Ranska

Ranskassa rikoksen uhrin asema on verrattain vahva. Asianomistajaa vastaavaa käsitettä ei Ranskan kielessä ole, mutta saman kaltainen termi on ”*partie civile*”, jonka voisi suomentaa ilmauksella siviiliosapuoli. Siviiliosapuoli tarkoittaa rikosprosessin asianosaisena yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta esiintyvää rikoksen uhria. Siviiliosapuolen aseman edellytykset muistuttavat jonkin verran kotimaista asianomistajan käsitettä, sillä ollakseen oikeutettu siviiliosapuolena toimimiseen, uhrin on täytynyt kärsiä

---

<sup>157</sup> HE 82/1995 vp. s. 20.

<sup>158</sup> Ekelöf – Boman 1996 s. 62 – 65; HE 82/1995 s. 20.

todellista, henkilökohtaista ja välitöntä vahinkoa rikoksen johdosta (Code de Procédure Pénale, CPP art. 2).<sup>159</sup>

Valtion virallisilla syyttäjillä on yksinoikeus nostaa julkinen syyte (CPP art. 1). Syyttäjien tehtävä on nostaa ja ajaa syytteitä yleisen edun nimissä, ja syyttämispäätökseen sovelletaan *opportunitéetiperiaatetta*, eli syyttäjällä ei ole velvollisuutta nostaa syytettä (CPP art. 40-1 ja 40-2). Päätös olla syyttämättä on hallinnollinen eikä estä syytteen myöhempää nostamista. Päätökseen ei voi hakea muutosta, mutta ylempi syyttäjä voi tarkistaa päätöksen.<sup>160</sup>

Rikoksen uhrin asema yksityisoikeudellisen korvauksen saamiseksi on hyvä. Rikos- ja siviilioikeudelliset asiat käsitellään samoissa tuomioistuimissa, ja rikoksen uhri voi yksityisoikeudellisen vaatimuksensa ajamiseksi osallistua siviiliosapuolena rikosasian käsittelyyn (CPP art. 3). Syytteen nostamista lukuun ottamatta siviiliosapuoli on jutun täysivaltainen asianosainen, joka saa käyttää puhevaltaa jutussa. Vaikka siviiliosapuolen asianosaisasema perustuu yksityisoikeudellisen vaatimuksen esittämiseen, hän voi ottaa kantaa myös rikosnimikkeeseen tai rangaistukseen. Siviiliosapuoli saa käyttää oikeudellista avustajaa ja voi myös saada oikeusapua, mikäli sen muut ehdot täyttyvät (CPP art. 1-2 3°).<sup>161</sup>

Mikäli syyttäjä ei nosta syytettä, uhri voi nostaa vahingonkorvauskanteen ja syytteen toimivaltaisessa tuomioistuimessa (*citation directe*) tai valittaa tutkivalle tuomarille (CPP art. 10-2 2°). Tällöin rikosprosessi alkaa rikoksen uhrin aloitteesta. Menettelyyn liittyy suuri riski, sillä pahantahtoisesta syyttämisestä voidaan tuomita rikoksen uhrille sakkoa.<sup>162</sup> Vaihtoehtoisesti uhri voi nostaa korvauskanteensa myös erillisenä siviiliasiana rikosasiaan yhtymisen sijaan tai jälkeen. Riita-asiana nostettu kanne ei edellytä syyttämistoimia. Mikäli syyte on jo nostettu rikosasiassa, erillisenä riita-asiana nostetun

---

<sup>159</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 25 - 26.

<sup>160</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 18 ja 23 - 24.

<sup>161</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 22 - 25; Guerrero Palomares 2014 s. 233.

<sup>162</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 72 – 73; Guerrero Palomares 2014 s. 233.

vahingonkorvauskanteen käsittelyä voidaan kuitenkin lykätä, kunnes rikosasia on ratkaistu (CPP art. 4). Vakavimpia rikoksia käsittelevä Cour d'assises voi rikosasian yhteydessä tuomita vahingonkorvauksen, vaikka syytetty saisi rikosvastuusta vapauttavan tuomion. Menettely siis huomioi rikos- ja riita-asioihin soveltuvat erilaiset näyttökynnykset. Siviiliosapuolella on myös muutoksenhakuoikeus.<sup>163</sup>

Ranskassa vakavampien rikosjuttujen tutkinta on kolmivaiheinen, sillä ensin poliisi suorittaa esitutkinnan, minkä jälkeen syyttäjän pyynnöstä tai rikoksen uhrin valituksesta tutkiva tuomari kerää pöytäkirjan kaikesta käytettävissä olevasta näytöstä, eli muun muassa todistajien kuulemisista ja kirjallisesta näytöstä. Pöytäkirja toimii pohjana pääkäsittelylle.<sup>164</sup>

Syyttäjä, siviiliosapuolen avustaja ja puolustusasianajaja pääsevät tutustumaan keskenkäiseen pöytäkirjaan ja saavat esittää tehtäviä tutkintatoimia. Tässä vaiheessa uhrin oikeudellisen avustajan rooli on tärkeä, koska syytetty ja siviiliosapuoli eivät voi itse suoraan tutustua pöytäkirjaan ennen, kuin se on valmis (CPP art. 114).<sup>165</sup> Siviiliosapuolella on mahdollisuus olla läsnä tai edustettuna kaikissa käsittelyn vaiheissa ja esittää pääkäsittelyyn näyttöä ja todistajia sekä kuulustella heitä. Toisaalta, kuten asianomistaja Suomessa, siviiliosapuoli hyötyy viranomaisen keräämästä näytöstä,<sup>166</sup> jolloin yksityisoikeudellisen vaatimuksen menestyminen ei välttämättä edellytä uhrin itse keräämää näyttöä.

Rikoksen uhrin asemaa Ranskan rikosprosessioikeudessa on keuhuttu siitä, että uhri ei jää ulkopuoliseksi itseensä kohdistuneen rikoksen käsittelystä.<sup>167</sup> Pelosta, että rikoksen uhri jäisi käsittelyn ulkopuolelle, herää kysymys siitä, voisivatko Suomen ja Ruotsin lainsäätäjien ilmaukset periaatteellisista syistä ja oikeustajusta viitata asianomistajan osallistumisoikeuteen sen sijaan, että asianomistajalla ajateltaisiin olevan oikeus rikos-

---

<sup>163</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 73.

<sup>164</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 19 – 20 ja 41 – 43; Guerrero Palomares 2014 s. 227.

<sup>165</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 44 - 46.

<sup>166</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 25.

<sup>167</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 25.

vastuun toteutumiseen. Ranskassahan rikoksen uhri ei varsinaisesti voi yhtyä syyttäjän syytteeseen, vaan syyttäjän nostaessa syytteen siviiliosapuolen osallistuminen perustuu yksityisoikeudelliseen vaatimukseen. Toisaalta Ranskassakin rikoksen uhri voi nostaa syytteen itse, jos syyttäjä ei nosta syytettä.

### 3.6.3. Englanti ja Wales

Rikosprosessin osalta Englannissa ja Walesissa on käytössä sama systeemi, joten tässä alajaksossa kerrottu koskee sekä Englantia että Walesia. Yksinkertaisuuden nimissä kirjoitan kuitenkin jatkossa vain Englannista.

Englannin oikeus perustuu Common law -järjestelmään, jolle on tyypillistä rikoksen uhrin minimaaliset osallistumismahdollisuudet rikosprosessissa. Koska järjestelmä poikkeaa merkittävästi kotimaisesta järjestelmästä, jota voi pitää osana siviilioikeudellista, mannereurooppalaista traditiota,<sup>168</sup> aloitan Englannin järjestelmän kuvaamisen yleisemmältä tasolta ja syvennyn vasta sitten rikoksen uhrin rooliin rikosprosessissa.

Englannissa tuomioistuinjärjestelmä poikkeaa merkittävästi kotimaisesta eikä eri tuomioistuimille ole löydettävissä materiaalisen tuomiovallan perusteella vastineita.<sup>169</sup> Tässä kohden riittänee todeta, että Englannissa on erilaiset prosessit rikos- ja riitaasioiden käsittelemiseen, eikä niitä siis voida käsitellä yhdessä.<sup>170</sup>

Keskeinen common law ja siviilioikeuden perinteitä erottava piirre on tuomarin rooli. Mannereurooppalaisessa perinteessä tuomarin päätäntävaltaa oikeuskysymyksissä rajoittaa kirjoitettu laki, mutta tuomarilla on suurempi rooli näyttökysymyksen ratkaisemisessa.<sup>171</sup> Esimerkiksi Suomessa käräjäoikeudessa tuomarit päättävät näyttökysymyksen joko yksin tai kollegiona lautamiesten tai toisten tuomarien kanssa (OK 2:1 ja 2:6).

---

<sup>168</sup> Guerrero Palomares 2014 s. 219.

<sup>169</sup> Guerrero Palomares 2014 s. 224.

<sup>170</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 210.

<sup>171</sup> Guerrero Palomares 2014 s. 226 - 277.



Kirjoitetun lain rooli siviilioikeuden traditiossa on jo ollut merkittävä jo keskiajalla,<sup>172</sup> mutta sen periaatteellinen merkitys on vielä korostunut, kun Montesquieun vallan kolmijako-oppia on alettu pitää oikeusvaltion tuntomerkinä. Siviilioikeuden traditiossa tuomarin valtaa siis rajoitetaan erottamalla lainsäädäntövalta lainkäyttövallasta (PL 3 §).<sup>173</sup>

Common law -maissa taas tuomarin lainkäyttövalttaan sisältyy vahvasti myös oikeutta luova funktio, sillä oikeus perustuu ennakkotapauksiin ja kohtuuteen. Tuomarin laajaa harkintavaltaa tasapainottaa kuitenkin oikeudenkäynnin voimakas akkusatorisuus ja vakavammissa rikosasioissa se, että maallikkolautamiehet yksin ratkaisevat syyllisyyskysymyksen. Tuomioistuimilla ei myöskään ole oikeutta luoda uusia rikosnimikkeitä, vaikka ne voivatkin soveltaa vanhoja rikosnimikkeitä uusiinkin olosuhteisiin. Uusien rikosnimikkeiden luomista koskeva kielto perustuu Englannissa kansainvälisten ihmisoikeusinstrumenttien lisäksi ratkaisuun tapauksessa *Knüller v DPP* (1973). Ratkaisun antoi House of Lords, joka on Englannin parlamentin ylähuone ja jonka Muutoksenhaku komitea (*the Appellate Committee*) käytti vuoteen 2009 asti ylintä tuomiovaltaa rikosasioissa.<sup>174</sup> Sen sijaan esimerkki rikosnimikkeiden soveltamisesta uusiin olosuhteisiin on Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessakin (EIT) käsitelty tapaus *C.R. v United Kingdom* (1995). Tapauksessa House of Lords vahvisti alempien tuomioistuinten päätöksen tuomita mies raiskauksen yrityksestä, joka oli kohdistunut tekijän aviovaimoon, vaikka se ei aiemman tulkinnan valossa olisikaan ollut mahdollista. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei pitänyt tuomioita sopimusrikkomuksena Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) artiklan 7 nojalla.

Roomalaiseen oikeuteen pohjautuvaan<sup>175</sup> siviilioikeuden traditioon on vaikuttanut keskiajalla kanoninen oikeus, jonka kautta Manner-Euroopassa yleistyi inkvisitorinen prosessi, jossa tuomari on keskeisessä roolissa myös näytön hankkimisessa.<sup>176</sup> Vaikka muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen vaikutuksesta prosessin akkusatori-

---

<sup>172</sup> Guerrero Palomares 2014 s. 221 - 222.

<sup>173</sup> Virolainen – Pölönen 2004 s. 449; Guerrero Palomares 2014 s. 223.

<sup>174</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 180 - 183 ja 212; Guerrero Palomares 2014 s. 221 – 223, 225 ja 228; History – The Supreme Court.

<sup>175</sup> Guerrero Palomares 2014 s. 221.

<sup>176</sup> Lidman 2013 s. 41 - 42 ja 88.

suutta on lisätty myös Manner-Euroopassa,<sup>177</sup> inkvisitorisen prosessin viranomaislähtöisyys vaikuttaa edelleen mannereurooppalaisessa oikeuskulttuurissa. Suomalaisen syyttäjän objektiivisuusvelvollisuus syyteharkinnassa on esimerkki inkvisitorisen prosessin piirteiden säilymisestä.<sup>178</sup> Ranskassa taas tutkivan tuomarin rooli on selkeä inkvisitorisen prosessin piirre.

Akkusatorisen ja inkvisitorisen perinteen vaikutukset näkyvät myös *equality of arms* -periaatteen tulkinnassa. Common law -perinteen jyrkkä akkusatorisuus ja lautamiesten rooli näyttökysymyksen ratkaisemisessa johtavat osapuolten muodollisen yhdenvertaisuuden korostuneeseen vartioimiseen. Tästä syystä rikoksen uhrin osallistumista rikosprosessiin syyttäjän myötäpuolena on pidetty kyseenalaisena.<sup>179</sup>

Englannissa syyttäjäviranomaisena toimii Kruunun syyttäjä virasto (*the Crown Prosecution Service*), jossa toimivat kruununsyyttäjät tekevät päätökset syyttämisestä, mutta valtiovalta on pidättänyt itsellään kontrollin, ja oikeusministeri voi itse toimia syyttäjänä tai lopettaa syyttäminen. Tapauksen tullessa syyttäjälle, tämä voi jatkaa poliisin esittämää syytettä, muuttaa sitä, lopettaa rikosprosessin tai pyytää lisätutkintaa. Syytekynnyksenä sovelletaan ”realistista mahdollisuutta syyksilukevaan tuomioon” ja lisäksi syytteen tulee olla yleisen edun mukainen. Rikoksen uhrin etu on huomioitava yleisen edun osana. Osa rikosnimikkeistä edellyttää ylemmän syyttäjän tai oikeusministerin suostumusta syytteen nostamiseen.<sup>180</sup>

Mielenkiintoinen akkusatorisuutta korostava piirre Englannin järjestelmässä on se, etteivät syyttäjät vakavammissa rikostapauksissa aja syytteitä itse, sillä heillä on oikeus esiintyä ainoastaan Magistrates’ court -tuomioistuimen edessä. Magistrates’ Court -tuomioistuin käsittelee lievimpiä rikoksia ja Crown Court -tuomioistuin vakavimpia rikoksia. Väliin jää keskivakavien rikosten ryhmä, joissa käsittely kummassa tahansa on mahdollinen ja riippuu tapauksen yksityiskohdista. Jos tapaus käsitellään Crown Court -

---

<sup>177</sup> HE 82/1995 vp. s. 31 ja 34.

<sup>178</sup> Tirkkonen 1981 s. 86.

<sup>179</sup> Guerrero Palomares 2014 s. 229.

<sup>180</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 183 – 184, 198 – 199 ja 221.

tuomioistuimessa, syyttäjä siirtää jutun asianajajalle. Samat asianajajat voivat esiintyä kummalla tahansa puolella rikosjutussa, eli ajaa syyttäjän toimeksiannosta syytettä tai toimia vastaajan puolustajina.<sup>181</sup>

Kuten yllä on todettu, rikoksen uhrin osallistumisoikeus rikosprosessissa on hyvin rajallinen Englannissa. Aiemmin uhreilla ei lainkaan ollut erityistä asemaa prosessissa, ellei heitä sitten kuultu todistajina,<sup>182</sup> ja oli hyvinkin osuvaa kuvata rikosten uhrien asemaa ilmauksella: ”Rikosoikeusjärjestelmän unohdetut ihmiset”. Nykyään uhreilla on kuitenkin mahdollisuus osoittaa tuomioistuimelle ”Uhrin henkilökohtainen lausunto” (*Victim Personal Statement*). Lausunnon tarkoitus on kuitenkin vain mahdollistaa uhrille kokemustensa, tarpeidensa ja toiveidensa ilmaiseminen sekä antaa tietoa tietyn rikoksen vaikutuksista viranomaisille. Sen tarkoitus ei siis ole esimerkiksi vaikuttaa rangaistukseen tai parantaa mahdollisuutta saada vahingonkorvauksia, eikä se siis tee rikoksen uhrista rikosprosessin asianosaista.<sup>183</sup>

Vahingonkorvausta varten uhrin joutuvat nostamaan erillisen yksityisoikeudellisen kannan siviilituomioistuimissa. Poikkeuksena ovat yksinkertaiset rikosasiat, joissa uhrin voivat rikosjutun yhteydessä saada kompensatiomääräyksen. Yksityisoikeudellinen todistustaakka on kevyempi, joten uhrin vahingonkorvauskanne voi menestyä, vaikka rikossyyte olisi kaatunut näytön puutteeseen.<sup>184</sup>

Poikkeuksena pääsääntöön, jonka mukaan syyttäjä nostaa syytteen, rikoksen uhrilla on myös mahdollisuus itse nostaa syyte (*private prosecution*). Tällöin uhri toimii yksin, eikä syyttäjä puolestaan voi osallistua prosessiin.<sup>185</sup> Poliisin resurssien käyttö yksityisen syyteasian tutkimiseen ei ole mahdollista. Poliisi voi kuitenkin auttaa yksityistä syyttäjää turvaamistoimen (*Court Order*) määräämiseksi. Lisäksi poliisin tulee käyttää harkintaa sen suhteen, voiko yksityiselle syyttäjälle luovuttaa jo suoritettussa poliisitutkinnassa

---

<sup>181</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 181 ja 206 - 208.

<sup>182</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 184.

<sup>183</sup> Guerrero Palomares 2014 s.230 - 231.

<sup>184</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 210.

<sup>185</sup> Hatchard – Huber – Vogler – British Institute of International and Comparative Law 1996 s. 198.

saatuja tietoja. Yksityiseen syyttämiseen liittyy siis sekä tutkinnan että edustamisen osalta suuria kuluja, eikä vähävaraisemmalla uhrilla näin ollen ole realistista mahdollisuutta yksityisen syytteen nostamiseen. Yksityisen syytteen nostaminen myös estää vahingonkorvauskanteen nostamisen riita-asiana. Yksityiset syytteet ovat kuitenkin yleistyneet Englannissa viime vuosina.<sup>186</sup>

Yksityisen syytteen nostaminen ei edellytä syyttäjän tekemää syyttämättäjäyttämispäätöstä, mutta tietyissä rikosnimikkeissä tarvitaan Kruunun syyttäjäviraston johtajan (*the Director of Public Prosecution*) antama lupa. Johtaja voi myös ottaa syytteen hoitaakseen joko ajaakseen sitä tai keskeyttääkseen syytteen ajamisen. Perusteeksi syytteen keskeyttämiseen riittää, ettei sen ajaminen ole yleisen edun mukaista. Päätös on valituskelpoinen. Yksityinen syyte, kuten virallinenkin, on myös mahdollista keskeyttää oikeusministerin määräyksellä (*nolle prosequi* -määräys).<sup>187</sup>

Yksityisen syytteen mahdollisuutta on Yhdistyneen kuningaskunnan (UK) korkein oikeus perustellut kansan oikeudentunnolla. Rikoksen uhri voi saattaa asian tuomioistuimen tutkittavaksi, vaikka virallinen syyttäjä ei olisi katsonut syytekynnyksen ylittyvän. Toisessa tapauksessa UK:n korkein oikeus on huomauttanut, ettei oikeus nostaa yksityinen syyte ole aivan samassa kategoriassa kuin oikeus vaatia yksityisoikeudellista korvausta kärsimästään vääryydestä.<sup>188</sup>

#### 3.6.4. Yhteenveto

Vertailussa on ilmennyt, että rikoksen uhrilla ei ole kaikkialla samanlaista asemaa kuin Suomessa tai Ruotasissa, mutta se ei välttämättä tarkoita, ettei uhri voisi osallistua aktiivisesti prosessiin. Se, että uhrin asema rikosprosessissa perustuu vain yksityisoikeudelliseen vaatimukseen, ei välttämättä tarkoita, että rikoksen uhri jäisi prosessissa ulkopuoliseksi. Toisaalta kaikissa vertailussani käsitellyissä valtioissa rikoksen uhrilla on mahdollisuus ajaa syytettä, vaikka siihen liittyvät riskit voivatkin olla asianomistajan

---

<sup>186</sup> Mujuzi 2015 s. 223 – 224 ja 240 – 244.

<sup>187</sup> Mujuzi 2015 s. 230, 238 ja 245 - 249.

<sup>188</sup> Mujuzi 2015 s. 225 - 230.

näkökulmasta suuret. Rikoksen uhrin ajama yksityinen syyte onkin mahdollinen suuressa osassa Euroopan valtiota.<sup>189</sup>

#### 4. ASIANOMISTAJAN INTRESSI RIKOSVASTUUN TOTEUTUMISEEN

##### 4.1. Oikeuden määrittelystä

Kun kysytään, onko jollakin oikeus johonkin, on tarpeen määritellä, mitä oikeudella tarkoitetaan. Jeremy Bentham kiinnitti huomiota siihen, että englannin kielen sana ”right” tarkoittaa adjektiivina ja substantiivina eri asioita, eli oikeaa ja oikeutta. Sanaa analysoimalla Bentham korosti, että on eri asia kysyä, mikä on oikein ja toisaalta millaisia laillisia oikeuksia henkilöllä on. Ensimmäisessä on kysymys moraalisesta arviosta, ja vastaus voi sisältää päätelmän, että jollakulla pitäisi olla oikeus johonkin. Jälkimmäinen taas on lainopillinen kysymys voimassaolevan oikeuden sisällöstä. Virheellisenä päätelmänä Bentham piti näiden samaistusta niin, että jollakulla olisi oikeus tasa-arvoon, koska tasa-arvoa on pidettävä hyvänä ja oikeana.<sup>190</sup>

On selvää, että oikeusjärjestämme antaa asianomistajalle oikeuden vaatia rikosvastuun toteutumista eli syyteoikeuden. Epäselvää sen sijaan on, onko asianomistajalla oikeus nimenomaan rikosvastuun toteutumiseen ja toisaalta toteuttaako asianomistajan syyteoikeus jotakin toista asianomistajan oikeutta, joka painavuudellaan oikeuttaa rikosvastuun tutkimisen asianomistajan vaatimuksesta. Syyteoikeutta on perusteltu sillä, että oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (PL 21 §) edellyttäisi, että asianomistaja saa häneen kohdistuneen rikoksen tuomioistuimen käsiteltäväksi.<sup>191</sup> Pykälän sanamuodon mukaan ”Jokaisella on oikeus saada *asiansa* käsiteltyksi -- lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa”. Kuten asianomistajan syyteoikeuden funktioita käsiteltäessä todettiin, jotta kyseessä ei olisi kehäpääelmä, tulisi löytää sellainen asianomistajan oikeus tai intressi, jonka perusteella rikosvastuun toteutumista voidaan pitää asianomistajan omana asiana. Toisaalta voidaan myös katsoa, että mikäli PL 21 §:n säätämisen yh-

---

<sup>189</sup> Mujuzi 2015 s. 223 - 224.

<sup>190</sup> Bentham 1987 s. 68 – 69, On huomattava, että Benthamin kirjoitus on 1700-luvun lopulta, jolloin tasa-arvosta puhuttiin Euroopassa paljon, mutta käytännössä Euroopan valtiot eivät olleet tasa-arvoisia ja Ranskan vallankumouksen seurauksena tasa-arvo voitiin hyvällä syyllä liittää kaaokseen.

<sup>191</sup> Jonkka 1992 s. 64; Jokela 2008 s. 238.

teydessä on tarkoitettu antaa perustuslaillinen suoja asianomistajan syyteoikeudelle, ei rikosprosessioikeudessa välttämättä ole tarpeen perustella asianomistajan syyteoikeutta tarkemmin. Tällöinkin voidaan kuitenkin pohtia, onko perusoikeutena suojattu asianomistajan omaa oikeutta rikosvastuun toteutumiseen, asianomistajan toimivaltaa edistää valtion kriminaalipolitiikkaa, yleisempää osallistumisoikeutta vai jotakin muuta. Erillinen kysymys on vielä se, onko oikein, että asianomistajalla on syyteoikeus.

Tässä luvussa tutkin, onko asianomistajan syyteoikeus perusteltavissa jollakin asianomistajan intressillä tai toisella oikeudella. Erityisesti syvennyn siihen, mikä tekisi rangaistusvaatimuksesta asianomistajan oman asian siten, että syyteoikeuden perustelu PL 21 §:n avulla olisi uskottavaa. Lisäksi pohdin, millaisia syitä voisi esittää sille, että asianomistajalla pitäisi olla laillinen oikeus rangaistusvaatimuksen esittämiseen, vaikka mikään perus- tai ihmisoikeutena tunnettu oikeus ei sitä edellyttäisikään.

Tutkimukseni etenee siten, että esittelen kaksi teoriaa, joilla on pyritty määrittelemään oikeus. Ensimmäinen on tahtoteoria ja toinen intressiteoria. Sen jälkeen sovellan asianomistajan syyteoikeutta näihin teorioihin, ja perustelen, miksi intressiteoria sopii paremmin jäsentämään asianomistajan rikosprosessioikeudellisia oikeuksia. Intressiteorian avulla analysoin asianomistajan oikeutta rikosvastuun toteutumiseen perusoikeuksien näkökulmasta sekä asianomistajan intressien valossa.

#### 4.1.1. Tahtoteoria

Tahtoteoria määrittää oikeuden vallaksi tai kyvyksi määrätä muiden velvollisuuksista tahtonsa mukaan.<sup>192</sup> Tahtoteoriaa käsitellään tutkimuksessani H. L. A. Hartin teorian pohjalta. Teoria taustalla on oletus jokaisen yhtäläisestä vapaudesta, jota yksilöt voivat tahtonsa mukaan rajoittaa antamalla toiselle yksilölle oikeuden päättää omista velvollisuuksistaan.<sup>193</sup>

---

<sup>192</sup> Hart 1955 s. 178; Kurki 2018 s. 476.

<sup>193</sup> Hart 1982 s. 183; Aalto-Heinilä 2009 s. 142.

Tahtoteorian mukaan ”X:n kyky vaatia oikeuksiensa toimeenpanoa tuomioistuimessa on välttämätön käsitteellinen ehto sille, että X:llä voi olla oikeuksia.”<sup>194</sup> Tahtoteoriassa oikeuteen sisältyykin parhaimmillaan kolme oikeudenhaltijan tahdonvaraista vaiheita: 1) Oikeudenhaltija voi päättää vaatia velvollisuuden täyttämistä tai vapauttaa velvoitetun velvoitteestaan. 2) Mikäli velvoitettu laiminlyö velvoitteen, oikeudenhaltija voi päättää vaatia velvoitteen täyttämistä tuomioistuimessa. 3) Saatuaan tuomion, joka mahdollistaa velvollisuuden pakkotäytäntöönpanon, oikeudenhaltija voi päättää täytäntöönpanon käynnistämisestä.<sup>195</sup>

Määritelmä sopii erityisen hyvin kuvaamaan sopimukseen perustuvia oikeuksia ja omistusoikeutta. Omistusoikeus johonkin esineeseen mahdollistaa esineen käyttämisen ja säilyttämisen lisäksi oikeuden määrätä, keillä on velvollisuus olla käyttämättä esinettä ja millaisia toimintatapoja esineen käyttäjä on velvollinen noudattamaan. Esimerkiksi omassa talossaan omistaja voi jättää oman pesukoneensa päälle lähtiessään ulos. Vahingon sattuessa omistaja kärsii vahinkoa, mutta vahinkoon ei liity velvollisuutta korvata asiaa kellekään. Jos taas omistaja sallii ystävänsä käyttää pesukonettaan pyykkien pesemiseen, voi hän edellyttää, että ystävä pysyy talossa koko sen ajan, kun pesukone on päällä ja sen hana on auki. Lisäksi hän voi kieltää ystävänsä kuljettamasta vettä valuvia vaatteita parketilattian yli, mistä ystäväälle voi seurata velvollisuus kiertää pidempää reittiä viedessään vaatteita kuivumaan.

Sopimukseen tahtoteoria soveltuu siten, että oikeus tehdä sopimuksia on osa vapautta. Sopimuksessa osapuoli luopuu jostakin osasta vapauttaan toisen hyväksi ja saa oikeuden päättää jostakin sopijapuolensa velvollisuudesta. Hart käyttää ilmausta erityinen oikeus (*special right*) kuvaamaan sopimukseen tai suostumukseen perustuvia oikeuksia.<sup>196</sup> Esimerkiksi: naapurit sopivat, että ensimmäinen auttaa toista talonrakentamisessa sitä vastaan, että toinen auttaa ensimmäistä puutarhanhoidossa. Sopimuksen seurauksena ensimmäisellä on oikeus määrätä naapurinsa velvollisuudesta auttaa puutarhanhoidossa ja toisella päättää naapurinsa velvollisuudesta auttaa talon rakentamisessa. Tahto-

---

<sup>194</sup> Kurki 2018 s. 471.

<sup>195</sup> Hart 1982 s. 184; Aalto-Heinilä 2009 s. 142 - 143.

<sup>196</sup> Hart 1955 s. 183; Aalto-Heinilä 2009 s. 141 - 142.

essaan kumpi tahansa voi myös vapauttaa naapurinsa velvollisuudestaan joko kokonaan tai osittain. Naapurinsa velvollisuudestaan vapauttanut ei kuitenkaan ole oikeutettu lainlyömään omaa velvollisuuttaan, koska siitä päättäminen on hänen naapurinsa itsenäinen oikeus.

Teoria soveltuu myös yksipuolisiin oikeuden siirtoihin, eli lahjoihin tai lupauksiin. Tällöin vain oikeuttaan rajoittava henkilö ei itse saa oikeutta määrätä toisen henkilön velvollisuudesta. Vahingonkorvausoikeuteenkin teorian on katsottu soveltuvan, vaikka vahingon aiheuttaja ei vapaaehtoisesti sitoudukaan korvaukseen.<sup>197</sup> Velvollisuus perustuu toisen henkilön vapauden tahattomaan loukkaukseen.

Hart itse katsoi teorian ja oikeuksien ylipäänsä liittyvän yksityisoikeuteen, mutta ei rikosoikeudellisiin velvollisuuksiin olla tekemättä rikoksia. Rikoksia hän piti absoluuttisen velvollisuuden vastaisina, mistä ei seurannut yhteiskunnan jäsenille oikeutta olla joutumatta rikoksen kohteeksi, sillä absoluuttinen velvollisuus on voimassa potentiaalisen uhrin tahdosta riippumatta.<sup>198</sup>

#### 4.1.2. Intressiteoria

Käsittelen intressiteoriaa Raz'n teorian mukaan. Intressiteoria määrittelee oikeuden sellaisen velvollisuuden kautta, josta oikeudenhaltija hyötyy. Raz'n mukaan "X:llä on oikeus, jos ja vain jos X:llä voi olla oikeuksia, ja, kun muut seikat eivät vaikuta asiaan, X:n hyvinvoinnin osa on riittävä syy pitää jotakuta toista henkilöä velvoitettuna tai joi-takin toisia henkilöitä velvoitettuna." Yksilöllä voi Raz'n mukaan olla oikeuksia, jos yksilön hyvinvointi on äärimmäisen arvokasta (*of ultimate value*) tai kyseessä on oikeushenkilö.<sup>199</sup> Käytän jatkossa hyvinvoinnin osan (*aspect of well-being*) sijaan ilmausta tarve tai intressi, koska henkilön hyvinvointi on sitä paremmalla tolalla, mitä paremmin henkilön todelliset tarpeet on tyydytetty.

---

<sup>197</sup> Aalto-Heinilä 2009 s. 139 ja 142.

<sup>198</sup> Hart 1982 s. 183 – 185; Aalto-Heinilä 2009 s. 143.

<sup>199</sup> Raz 1986 s. 166.



Intressiteoriassakin näkyy ajatus vapaudesta, josta velvollisuudet ovat poikkeuksia, jotka vaativat perustelua. Perusteen ei kuitenkaan intressiteorian valossa tarvitse perustua vapaaehtoiseen vapaudesta luopumiseen, vaan se voi olla seurausta oikeutetusta ja tärkeästä tarpeesta. Mikäli tarve on sinänsä oikeutettu, on jokaista mahdollista velvollisuutta verrattava tarpeeseen ja siten pääteltävä, ketkä ovat velvollisia edistämään tarpeen toteutumista ja miten. Tarpeesta ei seuraa oikeutta, jos sen perusteella ei ole kohtuullista luoda mitään velvollisuuksia. Sen sijaan oikeus voi olla olemassa, vaikka tarve ei täysin tyydyttisikään siitä seuraavien velvollisuuksien seurauksena, kunhan sen tyydyttämistä edistämään on perusteltua asettaa ainakin jokin velvollisuus. Eli Raz'n sanoin: ”Jos ja vain jos intressi on riittävä syy velvoittaa toiset turvaamaan tai edistämään intressin toteutumista, intressi perustaa oikeuden.”<sup>200</sup>

Oikeus voi myös olla peruste toiselle oikeudelle, vallalle tai velvollisuudelle.<sup>201</sup> Esimerkiksi ihmisen hyvinvoinnin katsotaan edellyttävän yksityisyyttä ja rauhaa, mitä on pidetty riittävänä perusteena velvoittaa muut kunnioittamaan asukkaan kotirauhaa. Kotirauha on siis oikeus, josta seuraa velvollisuus pyydetäessä poistua toisen kotirauhan piiriin kuuluvasta paikasta, ja valta päättää, ketkä ovat tervetulleita oman kotirauhan piirissä oleviin paikkoihin. Oikeudesta ihmisarvoiseen elämään taas seuraa oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon (PL 19 §).<sup>202</sup> Vaikka intressiteorian mukaan oikeudet perustelevatkin velvollisuuksia, ainakaan Raz'n esittämässä muodossa intressiteoria ei kiellä mahdollisuutta perustaa velvollisuutta muuhunkin kuin oikeuteen. Intressiteorian mukaan oikeudesta seuraavat velvollisuudet eivät myöskään ole muuttumattomia, sillä olosuhteiden muuttuessa tarpeen tyydyttämiseen tarpeelliset toimet voivat muuttua. Siten muuttuvat myös ne velvollisuudet, jotka ovat perusteltavissa kyseisellä tarpeella. Samoin se, kuinka raskaaksi jokin velvollisuus arvioidaan, voi muuttua olosuhteiden mukaan.<sup>203</sup>

---

<sup>200</sup> Raz 1986 s. 170 – 172, 180 ja 183.

<sup>201</sup> Raz 1986 s. 168.

<sup>202</sup> HE 309/1993 vp. s. 1.

<sup>203</sup> Raz 1986 s. 170 – 172 ja 186.

#### 4.1.3. Intressiteoria sopii paremmin rikos- ja rikosprosessioikeuteen

Katson, että asianomistajan rikos- ja rikosprosessioikeudellisten oikeuksien jäsentäminen on mielekkäämpää intressiteoria avulla. Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että tahtoteoria on tarkoitettu nimenomaan yksityisoikeudellisten oikeuksien kuvaamiseen. Asianomistajan ja rikoksesta syytetyn välillä ei yleensä ole mitään sopimusta, jota rikos olisi loukannut. Absoluuttisesta velvollisuudesta esimerkiksi pidättyä tekemästä väkivaltaa toiselle, ei voi tehokkaasti myöntää poikkeusta, vaan uhrin antamasta luvasta huolimatta tekijä syyllistyy rikokseen, ellei teolle ole muuta oikeutusta, kuten vaikkapa jokin tarpeellinen lääketieteellinen operaatio, jonka suorittaminen edellyttää ihmiskehon leikkaamista.

Lisäksi rikoksen uhrin valta päättää syytetoimista on hyvin rajallinen. Vaikka tahtoteoriaa onkin mahdollista soveltaa osaan syyteoikeuteen sisältyvistä oikeuksista, oikeudet jäävät kapeiksi suhteessa siihen, mitä ominaisuuksia tahtoteoriassa oikeudelta edellytetään. Asianomistaja voi estää syytteen nostamisen vain asianomistajarikoksissa, jotka ovat tyypillisesti rikosten lieviä tekemuotoja. Toissijaisen syyteoikeuden nojalla asianomistaja voi vaikuttaa vain poikkeustapauksessa, eli syyttämättäjättämispäätöksen seurauksena. Syytetoimet eivät myöskään suoranaisesti edistä esimerkiksi vahingonkorvauksen saamista, eikä tuomio jälkikäteen voi poistaa tapahtunutta rikosta. Rikoksesta tuomitun rangaistuksen täytäntöönpanoon asianomistaja ei voi vaikuttaa.

Intressiteoria taas sopii paremmin sellaisiin oikeuksiin, jotka lainsäätäjän tahdosta ovat oikeuksia. Lainsäätäjä on tällöin tehnyt päätelmän, että jokin yksilön tarve on niin tärkeä, että sitä on pidettävä yksilön oikeutena, jonka edistämiseksi säädetään laissa velvollisuus jollekin taholle.

Tällaisin termein on loogista puhua oikeudesta olla joutumatta rikoksen kohteeksi: Yksilön hyvinvoinnin kannalta on olennaista, ettei häneen kohdisteta tekoja, jotka vahingoittavat häntä. Näiden tekojen estämiseksi vahingoittavat teot kriminalisoidaan, mikä tekee yksilön tarpeesta vältyä vahingoittavilta teoilta oikeuden olla joutumatta rikoksen kohteeksi. Yksilön tarve on luonnollisesti erilainen jokaisen rikosnimikkeen kohdalla, sillä eri rikokset kohdistuvat hyvinvoinnin eri osa-alueisiin. Jokaisen rikosnimikkeen ja tunnusmerkistön kohdalla on kuitenkin katsottu, että tarve olla joutumatta kyseessä olevan teon kohteeksi on siten oikeutettu ja tärkeä, että tämän tarpeen toteutumista on edis-

tetty asettamalla muihin ihmisiin kohdistuva velvollisuus, eli rikosoikeudellinen käsky tai useimmiten kielto.

Intressiteoria sopii edelleen myös rikosprosessioikeudellisiin oikeuksiin, sillä lainsäätäjän on myöntänyt asianosaisille oikeuksia, joilla edistetään heidän hyvinvointiaan. Esimerkiksi tiettyjen rikosten uhreilla on oikeus maksuttomaan tukihenkilöön, minkä on tarkoitus keventää rikosprosessin läpikäymiseen ja rikoksen tekijän kohtaamiseen liittyvää henkistä taakkaa (ROL 2:3).<sup>204</sup> Tämän oikeuden osalta oikeutta edistävä velvollisuus kohdistuu valtioon. Myös rikoksesta epäillyn oikeusturvaan liittyvien oikeuksien voi katsoa edistävän oikeuksien haltijan hyvinvointia. Erityisen ilmeistä tämä on kidutuksenkiellon ja itsekriminointisuojaan osalta.

Katsonkin intressiteorian antavan sanalle oikeus sellaisen sisällön, joka kuvaa rikosprosessioikeuden kannalta järkevintä tapaa ymmärtää oikeus. Kun asianomistajan syyteoikeutta tarkastellaan intressiteorian valossa, nousee kuitenkin esiin kysymys, minkä yksilön hyvinvointia edistävän tai turvaavan tarpeen takia tämä oikeus on olemassa. Tämä onkin juuri tutkimuskysymykseni ytimessä. Asianomistajan syyteoikeus voidaan jäsentää intressiteorian mukaisesti näin: Rikoksen uhrilla on tärkeä ja oikeutettu tarve, jota pidetään riittävänä syynä asettaa muille velvollisuuksia, jolloin tarpeesta tulee oikeus. Oikeuden turvaamiseksi kohtuullisena keinona pidetään asianomistajan syyteoikeutta. Oikeutta edistävät velvollisuudet ovat siis syytetyn velvollisuus vastata syytteisiin ja asiassa toimivaltaiseen tuomioistuimeen velvollisuus käsitellä syyte. Toissijaisen syyteoikeuden osalta syytetyn velvollisuuden raskauden arvioimisessa on huomioitava, että syytteen menestyessä tuomittu joutuu kärsimään rangaistuksen teosta, josta syyttäjä ei olisi nostanut syytettä. Jotta syyteoikeus siis olisi hyvin perusteltu, oikeuden taustalla oleva asianomistajan tarve olisi syytä tunnistaa.

Asianomistajan syyteoikeus mahdollistaa asianomistajan osallistumisen rikosprosessiin, edistää rikosvastuun toteutumista yksittäisen rikoksen osalta sekä saattaa välillisesti vaikuttaa asianomistajan rikokseen perustuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksen menestymiseen. Yksityisoikeudellisen korvauksen saaminen ei kuitenkaan edellytä rikoksesta epäillyn velvoittamista niin raskaasti, kuin syyteoikeus edellyttää. Osallistua-

---

<sup>204</sup> Kaitue – Noponen – Slåen – Edita Prima 2007 s. 79.

kin voi monella tapaa, ja on esitetty, että rikoksen uhrit kaipaisivat enemmän sitä, että viranomaiset konsultoisivat rikoksen uhria ennen päätöstään, kuin sitä, että rikoksen uhreilla olisi varsinaisesti päätävävaltaa asiassa.<sup>205</sup> Ainoastaan rikosvastuun toteutumiseen syyteoikeus vaikuttaa suoraan, joten katson, että asianomistajan tarpeen, johon syyteoikeus perustuu, tulisi riippua nimenomaan rikosvastuun toteutumisesta. Tämän oikeutetun tarpeen olemassaoloa arvioin tämän pääluvun viimeisessä alaluvussa.

Toisaalta intressiteoria valossa asianomistajan syyteoikeuden voisi perustaa myös johonkin toiseen oikeuteen, esimerkiksi perusoikeuteen, jonka toteutumista syyteoikeus edistäisi. Seuraavassa alaluvussa pohdinkin mahdollisuutta johtaa syyteoikeus perusoikeusjärjestelmästä. Erityishuomio kohdistetaan oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, jonka jo yllä huomautin edellyttävän, että kysymys rikosvastuusta on mielletävissä asianomistajan omaksi asiaksi.

Intressiteorian soveltaminen asianomistajan syyteoikeuteen johtaa siis samaan lopputulokseen kuin PL 21 §:n oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin tulkitseminen siten, että pykälässä mainittu ”asiansa” viittaisi asialegitimaation edellytyksenä olevaan intressiin oikeudenkäynnin kohteena olevassa asiassa. Asianomistajan syyteoikeuden uskottava perustelu edellyttää siis syyteoikeuden johtamista toisesta oikeudesta tai muuten hyväksyttävästä intressistä, ellei syyteoikeutta mielletä ainoastaan valtion kriminaalipoliittisia intressejä tukevaksi toiminnoksi. Jälkimmäisessä vaihtoehdossa asianomistajalla ei olisi oikeutta rikosvastuun toteutumiseen vaan ainoastaan ”kansalaisaktiiviseen toimintaan”, jolla edistetään valtion yleispreventiivisiä tavoitteita. Valtion tarpeita palvelevan toimintaoikeuden tarkoituksenmukaisuutta olisi perusteltua arvioida sitä kautta, ovatko asianomistajan syyttämistoimet valtion kannalta kokonaisuudessaan hyödyllisiä vai haitallisia. Tässä luvussa huomio on nimenomaan asianomistajan oikeuksien ja oikeutettujen intressien arvioimisessa, kun taas asianomistajan syytetoimien tehokkuuteen palataan tutkimukseni pääluvussa viisi.

---

<sup>205</sup> Kainulainen – Honkatukia – Niemi 2013 s. 105.

## 4.2. *Asianomistajan perusoikeudet*

Perusoikeudet ovat Suomen kansallisen lainsäädännön perustuslain tasoinen oikeusluettelo, joka länsimaisen ihmisoikeustradition mukaisesti ottaa oikeuksien lähtökohdaksi ihmisarvon loukkaamattomuuden, joka ei ole riippuvainen valtion tahdosta eikä oikeusjärjestyksestä.<sup>206</sup> Ihmisoikeudet viittaavat oikeuksiin, jotka perustuvat oikeudenhaltijan ihmisyyteen.<sup>207</sup> Raz'n intressiteoria mukaan ihmisellä on tarve tulla kunnioitetuksi ihmisenä, ja kunnioituksen ilmenemismuoto on asianmukaisen painoarvon antaminen ihmisen tarpeille. Koska tarpeet ovat syitä oikeuksille, ihmisen kunnioittaminen on hänen oikeuksiensa kunnioittamista. Intressiteorian valossa oikeutta ihmisarvon loukkaamattomuuteen voi siis pitää muiden velvollisuutena kunnioittaa henkilön oikeuksia.<sup>208</sup>

Kun lainsäätäjällä ei ole tarkoitusta muuttaa perustuslakia, perusoikeudet riittävät usein jonkin lainsäädännöllisen ratkaisun perusteluksi: aiemmin on päätetty, että jonkin oikeuden turvaaminen on perusteltua, myöhemmin tehtävässä ratkaisussa luotetaan aiempaan arvioon ja ratkaisu perustellaan sillä, että tietty perusoikeus edellyttää tiettyä ratkaisua.<sup>209</sup> Tähän tapaan voidaan ajatella rikosoikeusuudistuksen yhteydessä katsotun, että oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin edellyttää asianomistajan syyteoikeutta. Mainintaa tällaisesta päättelystä ei tosin rikosoikeusuudistuksen esitöissä ole. Tässä alaluvussa tutkitaan miten tai millä perusteella oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin voisi edellyttää asianomistajan syyteoikeutta. Ensin syvennytään perusoikeusuudistuksen esitöihin nykyisen PL 21 §:n osalta, ja sitten pohditaan myös muiden asianomistajan oikeuksien toteutumista rikosoikeudenkäynnin avulla. Koska ne oikeustieteilijät, jotka vetoavat oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin perusteluna asianomistajan syyteoikeudelle, pitävät hyvitysfunktiota vanhentuneena,<sup>210</sup> on näiden perustelujen katsottava olevan toisistaan erillisiä. Näin ollen tässä luvussa etsitään pe-

---

<sup>206</sup> HE 309/1993 vp. s. 42.

<sup>207</sup> Yhdistyneiden kansakuntien Ihmisoikeuksien yleismaallinen julistus, johdanto ja artikla 1.

<sup>208</sup> Raz 1986 s. 188 - 189.

<sup>209</sup> Melander 2008 s. 76.

<sup>210</sup> Jonkka 1992 s. 64; Vuorenpää 2014 s.33 ja 39 - 40.

rustelua PL 21 §:n soveltumiselle olettaen, ettei rangaistus itsessään ole asianomistajan oikeus hyvityksenä loukkauksesta.

#### 4.2.1. Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin

Perusoikeusuudistuksen yhteydessä oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin sisällytettiin perusoikeuksien luetteloon, joka silloin sisällytettiin hallitusmuotoon (HM) ja siirrettiin perustuslain säätämisen yhteydessä perustuslain toiseksi luvuksi. Nykyisen PL 21 §:n sanamuotoa ei ole muutettu alkuperäisestä, joten esitöiden tutkimisessa keskitytään perusoikeusuudistuksen esitöihin, jotka koskevat HM 16 pykälää.

HM 16 §:n perusteluissa ei hallituksen esityksessä, perustuslakivaliokunnan mietinnössä eikä lakivaliokunnan lausunnossa mainittu mitään asianomistajan syyteoikeudesta.<sup>211</sup> Sekä lakivaliokunta että hallituksen esitys kuitenkin ilmaisevat, että pykälä koskee julkisoikeudellisia asioita sekä rikos- ja riita-asioita. Hallituksen esityksessä pykälän katsotaan toteuttavan EIS 6 artiklaa ja YK:n KP-sop. 14 artiklaa, jotka eivät vakiintuneen soveltamiskäytännön mukaan koske asianomistajan rangaistusvaatimusta.<sup>212</sup> Hallituksen esityksessä todetaan erikseen, että pykälä koskee rikossyytteen käsittelyä, mutta rikossyytteen käsittelyyn soveltumista kuvaillaan ainoastaan syytetyn oikeusturvan näkökulmasta ja perusteluissa viitataan yllä mainittuihin ihmisoikeussopimuksiin.<sup>213</sup> Näistä perusteluista ei siis ilmene, että pykälä edellyttäisi asianomistajan syyteoikeutta.

Lakivaliokunnan lausunnossa sen sijaan todetaan, että pykälän on tarkoitus oikeuttaa saamaan rikosasiansa tuomioistuimen tutkittavaksi. Asiasta ei kuitenkaan lausuta enempää, jolloin herää edelleen kysymys, onko rikoksen tekijän rangaistus asianomistajan asia vai viittaako toteamus vain syytetyn oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Lisäksi lakivaliokunta tekee mielenkiintoisen tarkennuksen koskien pykälässä käytettyä ilmaisua: ”asia”. Sen katsotaan viittaavan alkuperäiseen, materiaaliseen kysymykseen, erotuksena sanaan ”päätös”, joka taas viittaa viranomaisen tai tuomioistuimen

---

<sup>211</sup> HE 309/1993 vp.; PeVM 25/1994 vp.; LaVL 5/1994 vp.

<sup>212</sup> Virolainen–Pölonen 2004 s. 196; Ervo 2005a s. 7.

<sup>213</sup> HE 309/1993 vp. s. 21 ja 72 – 74.

antamaan ratkaisuun jossakin asiassa.<sup>214</sup> Perustuslakivaliokunta taas otti 16 §:n osalta kantaa ainoastaan muotoiluun ja pykälän soveltumiseen eri tuomioistuimiin ja viranomaisiin.<sup>215</sup>

Perusoikeusuudistuksen lainvalmistelu osoittaa mielestäni, ettei PL 21 §:n ole suoranaisesti katsottu edellyttävän asianomistajan syyteoikeutta, joten oikeutta on tarpeen perustella tarkemmin. Tarkastelen asiaa muiden perusoikeuksien kannalta, koska mikäli tekijän saama tuomio tai rangaistus edistää tai turvaa jotakin asianomistajan perusoikeutta, rangaistuskysymys olisi luontevasti ymmärrettävissä PL 21 §:n tarkoittamaksi asianomistajan asiaksi.

#### 4.2.2. Rikossäännösten perusteina olevat perusoikeudet

Kuten alaluvussa 2.1. todettiin, rikosoikeudelliset kiellot suojaavat suoraan tai välillisesti perusoikeuksia yksityisten välisessä kanssakäymisessä. Merkittävän osan rikoksista voidaan katsoa tavalla tai toisella loukkaavan rikoksen kohteen ihmisarvoa, jonka loukkaamattomuuden valtiosääntö sitoutuu turvaamaan jo PL 1 §:ssä, mutta usein ne loukkaavat myös jotakin tarkemmin määriteltyä PL 2 luvun oikeutta. Esimerkiksi väkivaltarikokset loukkaavat oikeutta elämään ja henkilökohtaiseen koskemattomuuteen (PL 7 §). Kunnianloukkaus ja kotirauhanrikkominen taas suojelevat mitä ilmeisimmin oikeutta kunniaan ja oikeutta kotirauhaan, joita turvataan PL 10 §:ssä.

Pohdittaessa edistääkö asianomistajan syyteoikeus rikossäännöksellä suojattua oikeushyvä, voidaan toistaa Beccarian esittämä kysymys: ”Kutsuvatko onnetoman tuskanhuudot tehdyt teot muka takaisin ajasta, joka ei enää palaa?”<sup>216</sup> Vaikka rangaistukset eivät olekaan yhtä julmia nykyisin Suomessa kuin ne olivat Beccarian ajan Milanossa, rangaistuksella pyritään edelleen aiheuttamaan tuomitulle kielteinen kokemus, joka ei voi koskaan muuttaa sitä tosiasiaa, että asianomistajan oikeuksia on loukattu. Asianomistajaa on esimerkiksi voitu pahoinpidellä, pettää, uhkailla tai hyväksikäyttää. Asianomistajan tuskallinen, nöyryyttävä tai pelottava kokemus ei katoa rangaistuksen seu-

---

<sup>214</sup> LaVL 5/1994 vp. s. 5.

<sup>215</sup> PeVM 25/1994 vp. s. 11

<sup>216</sup> Beccaria – Tuomikoski 1965 s. 52.

rauksena. Tästä voi päätellä, ettei rangaistus tai sen puute suoranaisesti vaikuta asianomistajan oikeuksien toteutumiseen, jos ainoa yhdistävä tekijä on se, että menneisyydessä tehty rikos kohdistui johonkin asianomistajan oikeuteen.

Mikäli tietystä rikoksesta ei koskaan saisi tuomiota, eikä rikosvastuu siis koskaan toteutuisi, tällaiset rikokset todennäköisesti yleistyisivät ja julkisen vallan voisi katsoa laiminlyövänsä velvollisuutensa edistää perusoikeuksien toteutumista. Tästä näkökulmasta ei kuitenkaan ole eroa asianomistajan oikeuksien suojelemisella tai kenen tahansa muun oikeuksilla. Näin ollen rikostuomion tai rangaistuksen ei voida katsoa suoranaisesti edistävän sitä asianomistajan hyvinvoinnin osaa, jonka suojaksi rikossäännös on säädetty. Perustellakseen syyteoikeuden asianomistajan oikeuden tulisi olla sellainen, että rikostuomio tai siihen kuuluva rangaistus hyödyttäisi suoraan asianomistajaa. Seuraavaksi tutkin, millainen merkitys rikostuomiolla rangaistuksesta erillisenä ilmiönä on asianomistajan oikeuksien toteutumisessa. Sitten pohdin rangaistuksen vaikutusta asianomistajan oikeuksien toteutumiseen ottaen huomioon sakko ja vapausrangaistusten erot.

#### 4.2.3. Rikosasian tuomio

Syyksilukevaan rikostuomioon sisältyy rangaistusseuraamuksen lisäksi näyttöratkaisu ja rikosoikeudellinen moite. Rikosoikeudellisella moitteella tarkoitan sitä, että tuomioistuimen julistaessa syyksilukevan tuomion, tuomioistuin moittii tuomittua menettelystä, joka on luettu tuomitun syyksi rikoksena. Käsittelen tuomion rangaistuksesta riippumattomasta merkitystä asianomistajalle ensin kunnianloukkauksrikoksen osalta. Kunnianloukkauksrikosta voidaan pitää erityistapauksena sillä perusteella, millainen vaikutus tuomiolla on asianomistajan loukattuun oikeuteen eli kunniaan.

Kunnianloukkauksrikoksella loukattu perusoikeus, kunnia (PL 10 §), voi ikään kuin korjaantua tuomioistuimen tosiasiaratkaisulla riippumatta ratkaisun perusteella määrättävästä rangaistuksesta. RL 24:9:n mukaisen kunnianloukkauksen tunnusmerkistön ensimmäinen tekemuoto edellyttää, että asianomistajasta esitetty tieto tai vihjaus on valheellinen. Tuomion antaminen edellyttää asian selvittämistä ja lopulta tuomiossa otetaan julkisesti kantaa myös siihen, mitä on tapahtunut. Näin ollen tuomio sisältää viestin, että tuomioistuimessa esitetyn näytön perusteella asianomistajasta tehdyt väittämät eivät ole totta, mikä voi ikään kuin julkisesti puhdistaa asianomistajan maineen.



On huomattava, ettei yllä todettu ole suoraan sovellettavissa kunnianloukkausrikoksen tunnusmerkistön toiseen tekomuotoon, joka ei edellytä valheellisuutta, vaan toisen halventaminen riittää. Tällaisessa tapauksessa tuomioistuimen päätös ilmaisee vain, ettei tekijän toiminta ole ollut asiallista. Jos esimerkiksi jotakuta haukuttaisiin internetissä imbesilliksi, ei tunnusmerkistön täyttymisen kannalta lähtökohtaisesti olisi olennaista selvittää, onko imbesilliksi haukutulla henkilöllä tosiasiaa keskivaikea kehitysvamma. Tällöin ei myöskään syyksilukeva rikostuomio ilmaisisi, että haukutun henkiset kyvyt eivät täytä imbesillin lääketieteellistä määritelmää, vaan, että imbesilliksi haukkuminen internetissä on halventavaa käytöstä.<sup>217</sup>

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on katsonut tapauksissa *Golder v. The United Kingdom* (21.2.1975) ja *Helmers v. Sweden* (29.10.1991), että kunnianloukkausta käsittelevässä oikeudenkäynnissä päätetään asianomistajan oikeudesta hyvään maineeseen, joka on EIS 6 artiklassa tarkoitettu kansalaisoikeus. EIS artikla 6 soveltuu asianosaiseen, jonka oikeuksista ja velvollisuuksista oikeudenkäynnissä päätetään. Ensimmäisessä tapauksessa oli kysymys valittajan tosiasiallisesta mahdollisuudesta nostaa yksityisoikeudellinen kanne kunnianloukkauksesta. Jälkimmäisessä taas oli kysymys valittajan oikeudesta julkiseen kuulemiseen hovioikeudessa, kun hovioikeus otti kantaa sekä näyttöettä oikeusratkaisuun. Erityistä jälkimmäisessä tapauksessa oli se, että valittaja oli nostanut syytteen, jonka yhteydessä hän ajoi lähinnä symbolista vahingonkorvausta.<sup>218</sup> Näiden ratkaisujen perusteella voidaan katsoa, että kunnianloukkauksen kohteeksi joutunut henkilö voi pyrkiä palauttamaan kunniansa yhtä hyvin yksityisoikeudellisen tai rikosoikeudellisen menettelyn avulla.<sup>219</sup> EIT:n ratkaisuista ei kuitenkaan ole pääteltävissä, että valtio rikkoisi EIS artiklan 6 mukaisia velvollisuuksiaan, mikäli asianomistaja ei voisi itsenäisesti vaatia rangaistusta kunnianloukkausrikoksesta.

Asianomistajalle voi siis olla merkitystä pelkällä syyksilukevalla tuomiolla, mikä sopii sinänsä ajatukseen asianomistajan syyteoikeuden perustumisesta PL 21 § oikeuteen saa-

---

<sup>217</sup> Kielitoimiston sanakirja

<sup>218</sup> EIT *Golder v. the United Kingdom*, 21 February 1975, kohdat 16 – 21 ja 27; EIT

*Helmers v. Sweden*, 29 October 1991, kohdat 26 – 28.

<sup>219</sup> Vuorenpää 2014 s. 2.

da asiansa käsiteltyä tuomioistuimessa. Muissakin rikostyypeissä kuin kunnianloukkauksissa voi asianomistajalle olla erityisen tärkeää, että tuomioistuin yhteiskunnan edustajana julistaa tekijän toiminnan moitittavaksi, eli tuomitsee tekijän rikoksesta. Samalla asianomistaja saa vahvistuksen siitä, ettei häntä loukannut teko ole yhteiskunnan hyväksymä ja oikeusjärjestyksen sallima.<sup>220</sup> Tuomio sisältää siis vahvan moraalisen viestin. Tuomion jälkeen asian voidaan myös katsoa tulleen selvitettyksi, mikä jo sinänsä voi olla helpottavaa erityisesti, jos kysymys on ollut rikoksesta, jonka tekijää asianomistaja ei tiennyt.

Tällainen argumentaatio ei mielestäni kuitenkaan yksin riitä perustelemaan asianomistajan syyteoikeutta, sillä syyte voi vain hyvin poikkeuksellisesti olla vahvistuskanne ja näyttökysymys taas ratkaistaan niin riita-asiassa kuin syyttäjän yksin ajamassa rikosasiassakin. Syytetä voidaan luonnehtia muotoamis- tai suorituskanteeksi. Menestyessään muotoamiskanne muuttaa oikeustilaa, mikä rikostuomion ollessa kyseessä tarkoittaa, että tuomittu menettää jonkin oikeuden: esimerkiksi vapauden, ajo-oikeuden tai oikeuden harjoittaa luvanvaraista elinkeinoa. Suorituskanteesta on kysymys syytteessä, jossa vaaditaan syytetylle sakkorangaistusta tai rikoshyödyn menettämistä. Suorituskanteesta voidaan puhua, koska tuomittu voi suorittaa sakon tai luovuttaa rikoshyödyn vapaaehtoisesti ja siten välttää pakkotäytäntöönpanon. Rikosoikeudellinen vahvistuskanne, jolla asianomistaja vaatisi tuomioistuinta ainoastaan vahvistamaan, että vastaaja on tehnyt rikoksen, on jätettävä tutkimatta.<sup>221</sup> Vaikuttaisi epäloogiselta vastata asianomistajan tarpeeseen saada asiassa vahvistustuomio pakottamalla asianomistaja vaatimaan rangaistusta syytetylle. Vahvistuskanteen tutkimatta jättäminen rikosasioissa on enemmänkin osoitus siitä, että pelkkä halu saada asiassa näyttöratkaisu ei ole riittävä peruste rikosprosessin käynnistämiseksi, ellei asiaan liity myös rangaistusvaatimusta.

Jos asianomistajan syyteoikeus perustuisi vain oikeuteen saada asiassa näyttöratkaisu, olisi mielestäni perustellumpaa antaa asianomistajalle oikeus ajaa nimenomaan vahvistuskannetta tai jotakin sen kaltaista vaatimusta. Syyttäjän tehtäväksi jäisi arvioida rangaistusseuraamuksen tarpeellisuus. Asianomistajan ajama rikosoikeudellinen vahvistus-

---

<sup>220</sup> Tapani – Tolvanen 2004 s. 8.

<sup>221</sup> Virolainen 1998 s. 3 - 4, Virolainen mainitsee myös vahvistuskanteen, joka seuraa, jos epäilty vaatii asian käsiteltyä tuomioistuimessa seuraamusluontoisen syyttämättäjättämisen takia.

kanne ei tosin sopisi kovin hyvin prosessioikeuden kokonaisuuteen. Tämä johtuu muun muassa siitä, että syyttäjän syyttämättäjättämispäätös ei aina perustu arvioon rangaistuksen tarpeettomuudesta, vaan syynä voi olla näytön riittämättömyys. Olisi epäjohdonmukaista, että syyttäjän ajamassa asiassa tekijä saisi rangaistuksen, mutta jos asianomistaja onnistuisi näyttämään toteen rikoksen, jonka osalta syyttäjä on arvioinut näytön riittämättömäksi, tekijä välttyisi rangaistukselta.

Vaikka varsinaisen vahvistuskanteen sallimista rikosasioissa olisikin siis luultavasti vältetty, olisi lainsäätäjä luultavasti päätenyt syyteoikeutta lievempään ratkaisuun, jos lainsäätäjä olisi tavoitellut ainoastaan asianomistajan mahdollisuutta tutkituttaa tapahtumat ja saada vahvistus tekijän menettelyn moitittavuudesta. Tällainen menettely olisi voinut olla esimerkiksi *Helmers v. Ruotsi* -tapauksessa esiin noussut symbolinen vahingonkorvauskanne, joka mahdollistaisi asian käsittelyn tuomioistuimessa riita-asiana silloinkin, kun rikoksesta ei olisi syntynyt korvattavaa vahinkoa. Vahingonkorvauksen roolin palataan myöhemmin asianomistajan hyvitystä koskevassa alajaksossa.

#### 4.2.4. Rangaistus ja asianomistajan perusoikeudet

Rangaistukset kajoavat rangaistun perusoikeuksiin ja jakautuvat omistusoikeuden rajoittamiseen ja vapauden rajoittamiseen, eli sakko- ja vapausrangaistuksiin. Sakkorangaistuksesta asianomistajan saama hyöty, eli rangaistuksen vaikutus asianomistajan oikeuksien toteutumiseen on vain välillinen: Sakkorangaistuksen yleispreventiivinen vaikutus tehoaa yhtä paljon tai vähän asianomistajan oikeuksien suojelemisessa kuin muiden. Sakkorangaistuksien seurauksena kerääntyvä raha taas käytetään yhteiskunnan toimintoihin, joiden kokonaisuutena voidaan ajatella suojelevan perusoikeuksia, mutta sakko-varat eivät suoraan hyödytä nimenomaan asianomistajaa.

Rikosuhrimaksu, joka tuomitaan rangaistuksen lisäksi syyksilukevan tuomion yhteydessä, mikäli teosta säädetty maksimirangaistus on vähintään kuusi kuukautta vankeutta, vaikuttaa rikoksen uhreihin ryhmänä, mutta ei sekään suoraan asianomistajaan. Asianomistajan hyötyminen rikosuhrimaksuilla kerätyistä varoista ei riipu siitä, millaisen rangaistuksen häntä vastaan rikkonut saa tai peritäänkö rikosuhrimaksua asianomistajaan kohdistuneen rikoksen perusteella. Rikosuhrimaksut käytetään rikosten uhrien tukipalveluihin (laki rikosuhrimaksuista 1 §) ja asianomistaja hyötyy siitä, että maksuja ylipäänsä kerätään, mikäli hän käyttää kyseisiä tukipalveluja.

Vapausrangaistus taas lisää asianomistajan turvallisuutta, sillä tekijä ei ole vapaa toistamaan rikostaan.<sup>222</sup> Tällä voisi ajatella olevan merkitystä erityisesti henki- ja väkivalta-rikoksissa, kun rikoksen motiivi liittyy vahvasti rikoksen uhriin: esimerkiksi entisen puolison tekemän murhan yrityksen jälkeen asianomistajalla voi olla perusteltu syy pelätä, että tekijä pyrkisi toistamaan rikoksen asianomistajaa kohtaan, mikäli tekijää ei vangita. Toisaalta taas murron kohteeksi joutuneen perheen turvallisuuden tunne voi olla järkkynyt, mutta tyypillisessä tilanteessa ei ole syytä epäillä, että mahdollinen rikoksen toistaminen kohdistuisi samaan kotiin suuremmalla todennäköisyydellä kuin mihin tahansa muuhun kotiin. Mikäli samaan kotiin murtauduttaisiin uudelleen, tekijä ei todennäköisesti olisi sama kuin edellisellä kerralla. Murtovarkaan saamalla vankeusrangaistuksella voidaan siis arvioida tyypillisesti vaikutettavan samassa suhteessa kaikkien kansalaisten turvallisuuteen. Vielä ilmeisempi henkilökohtaisen elementin puute on rikoksen kohdistuessa suureen myymälään tai tavarataloon. Tarkoitukseni ei kuitenkaan näillä esimerkeillä ole väittää, etteikö mitä tahansa rikosta, joka kohdistuu toisen henkilön intressipiiriin, voitaisi tehdä jostakin uhrin henkilöön liittyvästä syystä. Tarkoitukseni on kiinnittää huomiota siihen, että rikoksen uhrin henkilökohtaisen turvallisuuden näkökulmasta rikoksen tekijän saaman vankeusrangaistuksen merkitys vaihtelee ääripäästä toiseen.

Uhrin turvallisuus (PL 7 §) olisi mielestäni riittävän painava intressi ollakseen uskottava peruste asianomistajan syyteoikeudelle. Tällainen perustelu kuitenkin edellyttäisi, että argumentaatio soveltuisi ainakin lähes kaikkiin rikosasioihin, joihin asianomistajan syyteoikeus soveltuu ja vankeusrangaistuksen katsottaisiin tosiasiallisesti edistävän erityisesti asianomistajan oikeutta henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Argumentaatio ei kuitenkaan uskottavasti sovellu kuin rikoksiin, joista on mahdollista tuomita vankeusrangaistus. Jos tällaisen rajausta harkitsisi, olisi syytä pohtia, olisiko asianomistajalla velvollisuus vaatia vankeusrangaistusta käyttääkseen syyteoikeuttaan silloin, kun rikoksesta on mahdollista tuomita joko sakkoa tai vankeutta. Pitäisi myös arvioida, miten tähän sopivat muut vapausrangaistukset kuten valvonta tai ehdollinen vankeus. Olennaista olisi myös arvioida, kuinka pitkän ajan kuluttua asianomistajan henkilökohtainen turvallisuus ei enää

---

<sup>222</sup> Laitinen – Aromaa 1993 s. 186.

edellyttä rikoksentehtäjän vapauden rajoittamista. Tämänhän ei edes ole olemassa oleva peruste rangaistuksen mittaamisessa.

Jos asianomistajan turvallisuuden tehokas suojelu asetetaan lainsäädäntötoimien pääasialliseksi tavoitteeksi, voisi lähestymiskiellon kehittäminen olla syyteoikeutta johdonmukaisempi lähestymistapa. Esimerkiksi rikosasiaa käsittelevälle tuomioistuimelle voitaisiin antaa mahdollisuus määrätä lähestymiskiellosta turvaamistoimen tapaan jo ennen rikosasian ratkaisua. Nykyisinhän lähestymiskiellon hakeminen ennen rikosasian ratkaisua on hakemusasia, jossa keskeneräisen rikosprosessin hyödyntäminen näyttönä kiellon tarpeellisuudesta voi olla haastavaa ja näyttöä tarvitaan myös tulevasta häiritsevästä tai uhkaavasta käytöksestä. Lähestymiskiellon hakemista eivät myöskään koske ROL 2 luvun säännökset asianomistajan oikeudesta oikeusavustajaan,<sup>223</sup> joten uhrin henkilökohtaisen turvallisuuden on vaikea katsoa olleen ainakaan pääasiallinen syy asianomistajan syyteoikeudelle. Jos lähestymiskiello voitaisiin määrätä rikosprosessissa sen kaikissa vaiheissa, rikoksen olosuhteista ilmenevä asianomistajaan kohdistuva vaara olisi keskeinen kriteeri lähestymiskiellon määrittämiseksi ja asianomistajan oikeus ROL 2 luvun mukaiseen oikeusavustajaan koskisi myös lähestymiskiellon vaatimista, asianomistajalla voisi olla aidosti mahdollisuus suojella turvallisuuttaan rikosprosessin avulla. Kaitue, Noponen ja Slåen ovat nostaneet tarkemmin esiin lähestymiskiellon määrittämiseen liittyviä haasteita Yleistä muttei yksityistä- teoksessa, joka keskittyy lähisuhdeväkivallan uhrien oikeudelliseen asemaan.<sup>224</sup>

Sen lisäksi, että suuressa osassa rikosasioita vankeusrangaistus ei tule kysymykseen, vankeusrangaistuksen kyvyn tehokkaasti suojella asianomistajaa voi kyseenalaistaa ainakin järjestäytyneen rikollisuuden näkökulmasta. Jos asianomistajan henkilöön liittyvästä syystä häntä kohtaan tehty rikos liittyy rikollisjärjestön toimintaan, rikoksen uhrilla voi olla suurikin syy pelätä uutta hyökkäystä, mutta vankilalla tai lähestymiskiellolla on vain vähäinen vaikutus uhrin turvallisuuden kannalta. Tällöin asianomistajan syyteoikeudella on vaikea nähdä olevan merkitystä uhrin turvallisuuden kannalta.

---

<sup>223</sup> Kaitue – Noponen – Slåen – Edita Prima 2007 s. 97 - 99.

<sup>224</sup> Kaitue – Noponen – Slåen – Edita Prima 2007.

Tässä alaluvussa on todettu, ettei oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin sääntämävaiheessa ole nimenomaisesti katsottu, että sillä olisi tarkoitus vahvistaa asianomistajan syyteoikeus perusoikeutena. Esitöissä ei ole muutenkaan tarkennettu asianomistajan syyteoikeuden suhdetta perusoikeuksiin. Arvioitaessa tuomion vaikutusta asianomistajan perusoikeuksien toteutumiseen todettiin seuraavaa: Syyteoikeudella ei voida vaikuttaa jo tapahtuneen loukkauksen haitallisuuteen paitsi kunnianloukkauksrikkoksissa. Kaikkien mahdollisten rangaistuslajien ei voi luontevasti olettaa edistävän asianomistajan perusoikeuksien toteutumista, eikä asianomistajan oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen tuntuisi puoltavan syyteoikeutta kuin joissakin tapauksissa. Rikosvastuun toteutumatta jääminen voi siis loukata asianomistajan tunteita, mutta asianomistajan perusoikeuksien toteutumisen ja rikosvastuun toteutumisen välillä ei ole tutkimukseni ilmennyt yhteyttä, joka soveltuisi kaikkiin tai edes pääosaan rikosasioista.

Seuraavassa alaluvussa arvioidaan, voisiko asianomistajalla olla joku intressi, jota ei pidetä perusoikeutena, mutta jonka puolustamiseen asianomistajalle tulisi antaa mahdollisuus. Rangaistusta itsessään voitaisiin toki sovitusteorian mukaisesti pitää asianomistajan oikeutettuna intressinä, jolloin oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ilman muuta soveltuisi asianomistajan syyteoikeuteen, mutta tässä osassa tutkimustani on tarkoitus sitoutua oletukseen, että syyteoikeus ei perustu hyvitysfunktioon. Näin ollen syyteoikeuden tueksi arvioidaan muita intressejä.

#### 4.3. *Asianomistajan intressit*

Kirjallisuudessa rikoksen uhrien asemaa käsiteltäessä nousevat keskiöön usein asianomistajan oikeudelliset keinot yksityisoikeudellisissa kysymyksissä, erityisesti vahingonkorvauksen osalta. Lisäksi kiinnitetään huomiota siihen, miten asianomistajaa kohdataan prosessin eri vaiheissa ja saako hän riittävästi tukea ja tietoa.<sup>225</sup> Nämä näkökohdat liittyvät tutkimuskysymykseni vain siltä osin, kun niiden toteutuminen edellyttää asianomistajan syyteoikeutta tai rikosvastuun toteutumista. Vahingonkorvauksen ja hyvän kohtelun ei sinänsä pitäisi edellyttää syyteoikeutta tai muutakaan valtaa syyteasioi-

---

<sup>225</sup> Kjällman – Harsia – Holmberg – Koskinen – Nuutila – Rikosuhripäivystys 2002; Kaitue – Noponen – Släen – Edita Prima 2007; Kainulainen – Honkatukia – Niemi 2013; Kainulainen – Saarikkomäki 2014; vrt. Vuorenää 2014: Vuorenää käsittelee asianomistajan syyteoikeutta suunnilleen yhtä paljon kuin oikeutta avustajaan ja yksityisoikeudelliseen korvaukseen yhteensä.

hin. Tuen ja tiedonsaannin taas ei voimassaolevankaan lain mukaan pitäisi riippua siitä, päättääkö asianomistaja käyttää syyteoikeuttaan, joten lähtökohtaisesti niiden toteuttaminen ei edellytä asianomistajalla olevan valtaa syyteasioissa.

Asianomistajan kohteluun liittyy asianomistajan oikeus osallistua ja tulla kuulluksi. Mielenkiintoista on, etteivät nämäkään näkökohdat välttämättä liity syyteoikeuteen, sillä kuten alajaksossa 4.1.3 todettiin, rikoksen uhrien on katsottu toivovan, että heidän näkökantansa huomioitaisiin viranomaisten päätöksenteossa. Sen sijaan esimerkiksi lopullinen päätös syyttämisestä halutaan jättää syyttäjän vastuulle, jotta asianomistajan ei tarvitsisi arvioida, onko rikosta tapahtunut.<sup>226</sup>

Tässä alaluvussa käsittelen asianomistajan intressejä prosessin aikana sekä suhteessa tuomioon ja hyvitykseen. Keskeisenä lähteenä käytän Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen (OPTL) *Rikosprosessi väkivaltarikosten uhrien näkökulmasta* – tutkimusraporttia. Raportti avaa väkivaltarikosten uhreille suunnatun kyselyn tuloksia ja analysoi tuloksia prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden ja terapeutin juridiikan näkökulmista.<sup>227</sup> Kyselyssä pyydettiin poliisin tietoon tulleiden väkivaltarikosten uhreja arvioimaan tyytyväisyyttään rikosprosessiin esitutkinnasta tuomioon ja vahingonkorvauksien saamiseen.

Prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta on periteisesti korostettu mahdollisuutta osallistua ja tulla kuulluksi sekä prosessiin osallisen asiamukaista kohtelua. Terapeutin juridiikan näkökulmasta taas on korostettu sensitiivistä ja kunnioittavaa kohtelua sekä uhrin hyvinvointia ja toipumista. Jälkimmäisessä tutkimusperinteessä on katsottu, että sillä, miten oikeudelliset toimijat kohtelevat rikoksen uhria, on vaikutusta uhrin selviytymiseen rikoksesta.<sup>228</sup>

Prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden tutkiminen asianomistajan näkökulmasta sisältää oletuksen, että asianomistaja on sellainen asianosainen, jota kohtaan prosessin tulisi olla oikeudenmukainen. Tämä on toki selvää, jos kyse on vahingonkorvauksesta, mutta oletuksen soveltumisen myös rangaistusvaatimukseen on oman tutkimukseni kohteena,

---

<sup>226</sup> Kainulainen – Honkatukia – Niemi 2013 s. 103 – 106.

<sup>227</sup> Kainulainen – Saarikkomäki 2014.

<sup>228</sup> Kainulainen – Saarikkomäki 2014 s. 4 ja 23.

mikä on pidettävä mielessä arvioitaessa prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta esitettyjä kannanottoja. OPTL:n raportin teoriaosuudessa viitataan Tom Tyle-  
rin kannanottoon prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden ominaisuuksista. Ensimmäise-  
nä ominaisuutena mainitaan ”mahdollisuus osallistua itseään koskevaan päätöksente-  
koon”, jolloin joudutaan kysymään, koskeeko rangaistuskysymys asianomistajaa. Ky-  
symys muistuttaa PL 21 §:n oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin soveltumi-  
sen arvioimisen yhteydessä esitettyä kysymystä ”onko rangaistus asianomistajan asia?”  
Sanamuoto poikkeaa kuitenkin siinä määrin, että ”itseään koskeva” -ilmauksen voi  
ymmärtää hyvinkin laajasti: prosessissa tehdään päätös, joka koskee asianomistajaa  
koskevaa rikosta, joten sen voi katsoa koskevan asianomistajaa, vaikkei asianomistajalla  
olekaan intressiä asiassa. Toisaalta itseään koskevaan päätöksentekoon osallistuminen  
muistuttaa myös EIS artiklan 6 ilmausta ”kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvolli-  
suuksistaan”, jonka ei ole katsottu soveltuvan asianomistajan rangaistusvaatimukseen.

Terapeuttisessa juridiikassa taas huomio on selvemmin asianomistajan hyvinvoinnissa  
ja sitä kautta tarpeissa, mikä tekee tuloksista helpommin sovellettavia oman tutkimuk-  
seni kannalta. Huomiota on kuitenkin kiinnitettävä siihen, että lähteenäni on raportti,  
joka koskee vain väkivaltarikoksia. Tulokset ovat kuitenkin mielenkiintoisia, sillä väki-  
valtarikokset ovat juuri niitä, joissa edellisessä luvussa arvioimillani turvallisuusnäkö-  
kohdilla voisi olettaa olevan eniten merkitystä.

Ennen kuin syvennyn raportissa esiteltyihin kyselytutkimuksen tuloksiin, haluan nostaa  
esiin kysymyksen siitä, millaista tietoa kyselyn vastauksista on saatavissa. Kyselyssä  
uhrit ovat arvioineet omaa tyytyväisyyttään rikosprosessiin, joka antaa informaatiota  
siitä, mitä uhrit haluavat ja mikä on heille tärkeää. Intressiteorian mukaan taas oikeuden  
tulisi perustua tarpeeseen, joka on oikeutettu ja tärkeä oikeudenhaltijan hyvinvoinnin  
kannalta. Se, mitä ihminen haluaa tai mihin hän on tyytyväinen, ei välttämättä ole sama  
asia kuin se, mitä hänen hyvinvointinsa edellyttää. Ihminen saattaa jopa vastustaa asiaa,  
joka olisi tarpeen hänen hyvinvointinsa kannalta. Tästä syystä osoitukseksi rikoksen  
uhrien oikeutetusta ja hyvinvoinninkannalta tärkeästä tarpeesta ei yksinään riitä tutki-  
mustulos, jonka mukaan suuri osa rikoksen uhreista haluaa jotakin.



#### 4.3.1. Oikeudenmukainen prosessi ja tuki

Kyselyn tulosten perusteella esitutkinta vaiheessa väkivaltarikosten uhreille on tärkeää poliisin osoittama kiinnostus asiaa kohtaan, tapauksen tehokas tutkiminen, turvallisuus ja tiedottaminen. Näistä eniten kyselyyn vastanneet kritisoivat kahden jälkimmäisen toteutumista. Tehokkaan tutkimisen tärkeyden voi katsoa yhtenä tekijänä tukevan päätelmää, joka mielestäni on tehtävissä tutkimuksen tuloksista, nimittäin etteivät asianomistajat halua rangaistusta, vaan että viranomaiset uskovat heitä. Koska käyn läpi tutkimuksen tuloksia rikosprosessin etenemisjärjestyksessä, viitataan tähän päätelmään jatkossakin. Turvallisuuden osalta uhreilta kysyttiin, kuinka tyytyväisiä he olivat siihen, miten poliisi huolehti heidän turvallisuudestaan, joten kysymys ei ollut tekijöiden vapausrangaistuksien tuottamasta turvallisuudesta, vaan poliisin toiminnasta esitutkinnan aikana.<sup>229</sup> Tutkimus ei mielestäni antanut sellaista kuvaa, että asianomistajien turvallisuuden liittyvät huolet olisivat vahvasti sidoksissa rangaistukseen.

Tutkimuksen tuloksissa korostui tiedottamisen merkitys prosessin aikana. Tietoa olisi kaivattu tukipalveluista, prosessin etenemisestä sekä oikeudesta vahingonkorvaukseen. Tukipalvelut ja vahingonkorvaus eivät sinänsä liity rangaistuksen vaatimiseen. Prosessin eteneminen sen sijaan liittyy. Syyteoikeuden kannalta onkin mielenkiintoista, että tiedonpuutteesta kärsivät eniten nimenomaan ne uhrin, jotka eivät osallistuneet oikeudenkäyntiin,<sup>230</sup> mistä on pääteltävissä, että tiedon tarve on mahdollisten rikos- tai yksityisoikeudellisten vaatimuksien edistämiseen nähden täysin erillinen tarve.

Kyselytutkimuksessa käsiteltiin myös sovittelua, jonka avulla rikoksen tekijä voi kantaa vastuun teostaan maksamalla korvauksia tai tekemällä työtä, joka korjaa aiheutuneen vahingon.<sup>231</sup> Kyselyyn vastanneet olivat pääosin tyytyväisiä sovitteluun, minkä katsottiin vastaavan muistakin tutkimuksista saatuja tuloksia. Tämän voisi varovaisesti ajatella antavan lisätukea ajatukselle, että asianomistajalle tärkeintä olisi saada osallistua ja saada korvaus. Toisaalta raportissa viitattiin OPTL:n toiseen tutkimukseen, joka tosin oli vielä meneillään käsiteltävän raportin julkaisuajankohtana. Tuossa toisessa tutki-

---

<sup>229</sup> Kainulainen – Saarikkomäki 2014 s. 46 - 48.

<sup>230</sup> Kainulainen – Saarikkomäki 2014 s. 21, 47, 52 – 53, 56, 62 – 63 ja 85.

<sup>231</sup> Kjällman – Harsia – Holmberg – Koskinen – Nuutila – Rikosuhripäivystys 2002 s. 123.

muksessa oli saatu viitteitä siitä, että asianomistajat kokivat, ettei rikoksen tekijä kantanut vastuutaan sovittelun seurauksena.<sup>232</sup> Rikosuhripäivystyksen rikoksen uhrille tekemässä oppaassa taas katsotaan, että parhaimmillaan sovittelussa rikoksen tekijä pyytää aidosti anteeksi tekoaan. Rikoksenteikijän vastuunkantoa pidettiin mahdollisena keinona saada asianomistajalle kokemus moraalisesta hyvityksestä. Kyseisessä oppaassa katsottiin, että sovittelun elementtejä, kuten ongelman ratkaisuun keskittymistä ja asianosaisten vapaata keskustelua, voisi sisältyä enemmän myös tuomioistuinmenettelyyn.<sup>233</sup>

Syyttämättäjättämispäätösten osalta rikoksen uhrien palaute sisälsi sekä kiitosta että moitteita. Tyytymättömyyttä ilmaistiin liian vähäisestä tiedonsaannista ja siitä, että asianomistaja koki, ettei häneen kohdistuneeseen rikokseen ollut suhtauduttu riittävän vakavasti tai että hänet oli sivuutettu. Sen lisäksi, että syyttäjällä on lain mukaan velvollisuus ilmoittaa syyttämättäjättämisestä asianomistajalle, syyttäjällä on myös mahdollisuus tavata asianomistaja. Tutkijat päättelivätkin, mielestäni uskottavasti, että uhrin voisi olla tyytyväisempiä prosessiin tilanteissa, joissa syyttäjä tekee syyttämättäjättämispäätöksen, jos syyttäjä tapaisi uhrin ja selostaisi tälle päätöksen perustelut.<sup>234</sup> Tällöinkään ei näyttäisi olevan olennaista, että tekijä saa rangaistuksen, vaan että rikoksen uhrin kärsimä loukkaus huomioidaan, ja että viranomaiset ottavan sen tosissaan, eli kuten yllä ilmaisin, uskovat rikoksen uhrin. Syyteoikeuden näkökulmastahan asianomistaja voisi vielä syyttämättäjättämispäätöksen jälkeen nostaa itse toissijaisen syytteen; uhrin kokemuksen kannalta on kuitenkin merkityksellistä, että jo syyttämättäjättämispäätös on rikosasiassa annettu viranomaisen päätös. Havainto on linjassa sen kanssa, että *Kuka pelkää rikoksen uhrin* -artikkelin mukaan rikosten uhrin eivät ole halukkaita itse tekemään päätöstä syyttämisestä.<sup>235</sup>

Tuomioistuinkäsittelyn suhteen väkivaltarikosten uhrin olivat pääosin tyytyväisiä. Eri-tyisesti tyytyväisyyttä ilmaistiin siihen, että he saivat esittää oikeudessa oman tarinansa

---

<sup>232</sup> Kainulainen – Saarikkomäki 2014 s. 51 - 52.

<sup>233</sup> Kjällman – Harsia – Holmberg – Koskinen – Nuutila – Rikosuhripäivystys 2002 s. 102 ja 124 - 125.

<sup>234</sup> Kainulainen – Saarikkomäki 2014 s. 52 – 53, 81 ja 85.

<sup>235</sup> Kainulainen – Honkatukia – Niemi 2013 s. 105: Kainulainen, joka on toinen tutkimusraportin kirjoittajista, on myös yksi artikkelin kolmesta kirjoittajasta.

ja vahingonkorvausvaatimuksen. Enemmistö oli tyytyväinen myös yksityisyydestä ja turvallisuudesta huolehtimiseen, mutta näistä annettiin myös paljon kritiikkiä.<sup>236</sup>

#### 4.3.2. Tuomio

Väkivaltarikosten uhreille suunnatun kyselyn tulokset koskien tyytyväisyyttä tuomioon vahvistavat mielestäni ajatusta, että uhri on tärkeää, että yhteiskunta, jonka edustajana tuomioistuimen voidaan katsoa toimivan julistaessaan tuomion, kuuntelee ja uskoo asianomistajaa sekä tuomitsee syytteen kohteena olevan teon. Kyselyn tulokset nimittäin osoittivat vain vähäisiä eroja uhrien tyytyväisyydessä oikeudenkäyntiin, kun vastauksia vertailtiin lopulliseen rikosnimikkeeseen, josta syytetty oli tuomittu, tai tuomitun saaman rangaistuksen lajiin. Sen sijaan syytteen hylkääminen johti selvästi suurempaan tyytymättömyyteen ja tuomion pitämiseen vääränä. Jos tekijä sai jonkin rangaistuksen, asianomistajista selvästi yli puolet olivat tyytyväisiä ja tyytymättömiä oli alle kymmenesosa, kun taas syytteen hylkäämiseen päätyneeseen rikosprosessiin tyytyväisiä oli vain noin kolmasosa uhreista ja tyytymättömiä yli 40 % uhreista. Rikosvastuun siis haluttiin toteutuvan, mutta rangaistuksen sisältö ei ollut erityisen merkittävä. Tämä näkyi myös tuomioita koskevissa avovastauksissa, joissa tyytyväisyyttä ilmaisivat usein uhrit, joiden tapauksessa oli annettu rangaistus, kun taas vääräksi tuomiota moitittavat usein uhrit, joiden tapauksessa syyte oli hylätty.<sup>237</sup>

Kuka pelkää rikoksen uhria? -artikkelissa katsottiin, etteivät rikosten uhrit olisi kovin rangaistuksen haluisia, vaan saattavat ehdottaa vaihtoehtoisia seuraamuksia ja hoitotoimenpiteitä. Heidän kuitenkin katsottiin haluavan vahingonkorvauksia ja todennuksen kokemalleen vääryydelle.<sup>238</sup> Raportin valossa syyksilukeva tuomio voisi olla tuo todennus, jolloin rikos nimikkeellä tai rangaistuksen ankaruudella ei olisi väliä, mutta tyytymättömyyttä aiheuttaisi se, ettei uhrin kokema loukkausta tuomittaisi rikoksena. Joskus rikoksen seurauksena rikostuomion yhteydessä tai rikostuomiosta erillisellä tuomiolla ratkaistaan yksityisoikeudellisia kysymyksiä, jotka liittyvät suoraan asianomistajan hy-

---

<sup>236</sup> Kainulainen – Saarikkomäki 2014 s. 56 - 57.

<sup>237</sup> Kainulainen – Saarikkomäki 2014 s. 59 ja 72 - 73.

<sup>238</sup> Kainulainen – Honkatukia – Niemi 2013 s. 103 - 104.

vinvointiin, joten niillä voi olettaa olevan toisinaan rikosasiaa suurempi merkitys asianomistajalle. Tällaisia päätöksiä ovat esimerkiksi päätökset yhteiselämän päättämisestä, avioerosta, lasten huollosta ja tapaamisesta sekä elatusavusta.<sup>239</sup>

#### 4.3.3. Hyvitys

Tässä alajaksossa arvioin hyvityksen roolia rikosprosessissa. Jos katsotaan, että rangaistusteorioiden mukaan rangaistuksella ei soviteta asianomistajan kärsimystä, eikä asianomistaja siis saa hyvitystä rangaistuksesta, voidaan kysyä, kuuluuko asianomistajan kuitenkin jotenkin saada oikeudenmukainen hyvitys. Hyvityksenä voi rikoksen tekijän kärsimän rangaistuksen sijaan pitää vahingonkorvausta tai muuta rikoksen tekijän uhrilleen suorittamaa korvausta kuten vahingon korjaavaa työtä.<sup>240</sup>

Vahingonkorvauksen riittävyttä hyvitykseksi voidaan arvioida useasta näkökulmasta. Vahingonkorvauksen tavoitteena on pääosin asettaa asianomistaja siihen taloudelliseen asemaan, jossa hän olisi, jos rikosta ei olisi lainkaan tapahtunut. Tämä korvaus voi käytännössä jäädä vajaaksi, jos asianomistaja ei osaa esittää näyttöä syntyneestä vahingosta, arvioida vahingon laajuutta vielä tuomioistuimessa taikka, jos tuomittua vahingonkorvausta ei koskaan makseta. Uhrikyselyssä ilmeni, että vain 18 % kyselyyn vastanneista oli saanut kokonaisuudessaan korvauksen syntyneistä vahingoista ja 13 % vain osittain. Loput eivät saaneet ollenkaan korvauksia. Tutkimuksessa ilmeni, että monet uhreista eivät olleet tienneet, että heidän pitäisi aktiivisesti toimia vielä tuomion jälkeen saadakseen tuomiossa määrätyn korvauksensa. Myöskään Valtiokonttorilta, joka maksaa rikosvahinkolain mukaisesti vahingonkorvauksia rikoksen uhreille, ei saatu korvauksia, jotka olisivat kattaneet koko asianomistajan kärsimän vahingon.<sup>241</sup> Lisäksi korvausten saamista voi vaikeuttaa rikosentekijän maksukyvyttömyys.

Vaikka asianomistaja osaisi vaatia kaikkia kysymykseen tulevia vahingonkorvauksia, ne tuomittaisiin asianomistajan vaatimusten mukaisesti ja asianomistaja myös saisi rikosentekijältä kaikki tuomitut korvaukset, on ajateltavissa, etteivät korvaukset riitä varsi-

---

<sup>239</sup> Kaitue – Noponen – Slåen – Edita Prima 2007 s. 99 - 130.

<sup>240</sup> Ks. Melander 2008 s. 412 – 413.

<sup>241</sup> Kainulainen – Saarikkomäki 2014 s. 66.

naiseksi hyvitykseksi. Vahingonkorvaushan korjaa syntyneen vahingon, mutta hyvityksen voi ymmärtää sisältävän myös lohdutusta tai jonkin elementin, joka tunnustaa ja huomioi sen, että rikoksen kohteeksi joutuminen on epäreilua. Tällaisen epäreilouden hyvittäminen rahallisella korvauksella voisi kuitenkin olla ristiriidassa vahingonkorvausoikeuteen kuuluvan rikastumiskiellon kanssa. Kielto tarkoittaa, ettei vahingonkorvaus saisi johtaa siihen, että vahingonkärsijä hyötyisi vahinkotapahtumasta.<sup>242</sup>

Hyvityksen näkökulmasta mielenkiintoinen vahingonkorvausinstrumentti onkin kärsimyskorvaus, koska sillä korvataan nimenomaan abstraktia kärsimystä, eli negatiivisia tunteita kuten pelkoja, häpeää tai mielipahaa. Kärsimyksessä ei tarvitse olla kyse psyykkisen terveydentilan häiriöstä. Koska kärsimyskorvauksen määrä on sidottu henkilöön kohdistuneeseen loukkaukseen ja sen tyypillisesti kärsimystä aiheuttavaan luonteeseen, sillä voidaan ajatella olevan saman kaltaisia funktioita kuin rangaistuksella: Kärsimyskorvauksen myöntäminen vahvistaa, että toiminta on moitittavaa ja aiheuttaa kärsimystä. Kärsimyskorvaus on myös ajateltavissa moraalisenä hyvityksenä kärsimyksestä. Hallituksen esityksessä HE 167/2003 mainitaankin kärsimyskorvauksen ensisijaiseksi tarkoitukseksi nimenomaan hyvitys loukkauksen kärsineelle, mutta toisaalta todetaan, ettei korvausta ole tarkoitettu rangaistuksen luonteiseksi.<sup>243</sup>

Kärsimyskorvaus koskee kuitenkin vain osaa rikoksista, vaikka mielipahaa varmasti seuraa kaikista rikoksista, riippumatta siitä, kuinka traumatisoivia ne ovat. Hallituksen esityksessä tätä perusteltiin seuraavasti: ”Loukkaavan teon on kuitenkin oltava laadultaan sellainen, että se objektiivisesti arvioiden aiheuttaa loukkauksen kohteeksi joutuneelle henkilölle kärsimystä. Loukkaus saattaa lievimmässä tapauksessa olla objektiivisesti arvioiden niin vähäinen, ettei siitä voida katsoa aiheutuneen loukatulle kärsimystä.” Jos kärsimys määritellään kärsimyksen tunteeksi, pidän asianmukaisena kyseenalaistaa, etteikö vähäinenkin loukkaus aiheuttaisi hallituksen esityksessä lueteltuja negatiivisia tunteita kuten pelon, nöyryytyksen, häpeän tai mielipahan tunteita.<sup>244</sup> Jos vähäinen loukkaus aiheuttaa sellaisia tunteita vain vähän, vaikuttaisi johdonmukaisemmalta

---

<sup>242</sup> Hemmo 2005 s. 204 – 205; Melander 2008 s. 414.

<sup>243</sup> Tiilikka 2011 s. 934; HE 167/2003 vp. s. 10, 21 - 22 ja 54.

<sup>244</sup> HE 167/2003 vp. s. 54.

myöntää pieni kärsimyskorvaus kuin kokonaan jättää korvaus myöntämättä. Vähäiseen mielipahaan voisi hyvin auttaa esimerkiksi ylimääräiset 15 euroa, joilla mielensä pahoittanut voisi esimerkiksi ostaa itselleen herkkukahvin ja palan kakkua, vaikkei hän normaalisti kehtaisi näitä ostaa hieman kohtuuttomalta tuntuvan hinnan takia. Kuvattu lohduttautuminen voisi kuitenkin mennä yllä mainitun rikastumiskiellon piiriin. Toisaalta eihän nykyisenkään kärsimyskorvauksen käyttöä säännellä mitenkään.

Vahingonkorvauslain 5 luvun 6 §:n mukaan:

Oikeus korvaukseen loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä on sillä:

- 1) jonka vapautta, rauhaa, kunniaa tai yksityiselämää on rangaistavaksi säädettyllä teolla loukattu;
- 2) jota on rangaistavaksi säädettyllä teolla syrjitty;
- 3) jonka henkilökohtaista koskemattomuutta on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu;
- 4) jonka ihmisarvoa on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu muulla, 1–3 kohdassa tarkoitettuihin loukkauksiin verrattavalla tavalla.

Korvaus määrätään sen kärsimyksen perusteella, jonka loukkaus on omiaan aiheuttamaan ottaen erityisesti huomioon loukkauksen laatu, loukatun asema, loukkaajan ja loukatun välinen suhde sekä loukkauksen julkisuus.

Loukkauksen kohteella ei ole tarvetta nostaa syytettä kärsimyskorvauksen saamiseksi, sillä rikosasian käsittely tuomioistuimessa ei ole kärsimyskorvauksen saamisen edellytys edes silloin, kun kärsimyskorvaus perustuu pykälän 1 ja 2 kohdissa kuvailtuihin rangaistavaksi säädettyihin tekoihin. Korvausvelvollisuus voi syntyä, vaikka loukkauksen tekijää ei edes voitaisi tuomita esimerkiksi tekijän syyntakeettomuuden tai nuoruuden takia. Koska vahingonkorvauslain 5:6.1:n 3 ja 4 kohtien mukaan kärsimyskorvaus on mahdollinen teon rangaistavuudesta riippumatta, kärsimyskorvaus kykenee joustavasti turvaamaan loukkauksen kohteen oikeuksia silloinkin, kun tekoa ei ole säädetty rangaistavaksi. Esitöiden mukaan vahingonkorvauslain säännösten avoimuudella pyritään välttämään kohtuuttomia ja oikeustajua loukkaavia lopputuloksia, myös poikkeuksellisissa tilanteissa.<sup>245</sup>

---

<sup>245</sup> Tiilikka 2011 s. 936 ja 939 - 940 ja HE 167/2003 vp. s. 19, 54 ja 59.

Kärsimyskorvauksen ajattelemisen asianomistajalle kuuluvana hyvityksenä olisi sovittavissa preventiiviseen rangaistusteoriaan, jonka mukaan rangaistuksen tarkoitus on vain ehkäistä tulevia loukkauksia. Etuna olisi se, että toisin kuin rangaistus, korvaus konkreettisesti hyödyttää asianomistajaa. Heikkoutena on se, että henkisen loukkauksen hyvittäminen rahalla voi uhrin mielestä joissakin tilanteissa olla jopa loukkaavaa. Eriytyisen vaikeaksi rahallisen hyvityksen tekee se, että rikoksista aiheutuneille kärsimyksille pitäisi tällöin määritellä rahamääräinen arvo. Vaikka kärsimyksen hyvittämisestä rahalla ei välttämättä seuraa, että kärsimyksen moraalinen arvo olisi sama kuin korvaussumma tai jossakin määrättyssä suhteessa korvaussummaan, voisi tällaista ajatusta olla vaikea välttää.

## 5. SYSTEMATISOINTI JA DE LEGE FERENDA

Tutkimuksessani on tutkittu perusteluja asianomistajan syyteoikeudelle ja etsitty vastaus siihen, onko asianomistajan syyteoikeus perusteltavissa ilman, että rikosentekijän rangaistus katsotaan oikeudenmukaiseksi hyvitykseksi asianomistajan kärsimyksestä. Tässä luvussa arvioin aiemmissa luvuissa esitetyn pohjalta, ovatko preventiiviset rangaistusteoriat ja asianomistajan syyteoikeus sovittavissa yhteen ja voisiko oikeustieteellistä teoriaa tai lakia olla tarpeen muuttaa, jotta teoria ja lainsäädäntö sopisivat paremmin yhteen.

### 5.1. *Rangaistusteoriat nykyisen lainsäädännön valossa*

Haluan vielä nostaa esiin sellaiset perustelut asianomistajan syyteoikeudelle, joiden katsottiin luvussa kolme voivan itsenäisesti toimia pääasiallisina syinä oikeudelle. Näitä ovat mielestäni hyvitysfunktio, kontrollifunktio ja oikeussuojafunktio. Oikeussuojafunktion soveltumista arvioitaessa keskeisiksi asianomistajan intresseiksi nousivat asianomistajan mahdollisuus osallistua ja saada korvausta sekä oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Näistä kontrollifunktio, mahdollisuus osallistua käsittelyyn tavalla, joka edistää rikoksen uhrin selviytymistä rikoksen aiheuttamasta traumasta, ja oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen ovat ristiriidattomia suhteessa rangaistuksen perusteluun yksinomaan preventiolla. Jos lainsäätäjän keskeinen syy jättää asianomistajalle syyteoikeus olisi ollut jokin näistä tai nämä yhdessä, nykyisen laajuinen syyteoikeus ei kuitenkaan vaikuta todennäköiseltä lopputulokselta. Näistä näkökohdista ainoastaan kontrollifunktio ilmenee lain esitöistä, eikä sitäkään esitetä asianomistajan syyteoikeuden pää-

asiallisena syynä. Palaan siihen, millainen asianomistajan syyteoikeus mahdollisesti näiden perustelujen pohjalta voisi syntyä tämän luvun kolmannessa ja neljännessä alaluvussa.

Sen sijaan lain esitöiden kannanottojen pääasiallinen perustelu asianomistajan syyteoikeudelle on ”periaatteelliset syyt”.<sup>246</sup> Muotoilusta on pääteltävissä, että syiden pitäisi olla ilmeisiä. Asianomistajan syyteoikeuden laajuuden voisi katsoa vastaavan tarkoitustaan, mikäli hyvitysfunktio olisi tuo periaatteellinen syy. Tällöin asianomistajan syyteoikeus on parhaimmillaan sellainen, jossa syyttäminen voi tapahtua ilman asianomistajan vaivannäköä, jos hän ei halua puuttua asiaan, mutta halutessaan asianomistaja voi toimia syyttäjän rinnalla tai syyttäjän sijaan. Asianomistajan toimiessa syyttäjän rinnalla hänen kulunsa ja vaivannäkönsä ovat ikään kuin lisänä siihen, minkä viranomaisen tekee, joten niistä ei muodostu asianomistajalle yhtä suurta taakkaa, kuin jos asianomistaja toimisi yksin. Hyvitysfunktion ymmärtäminen periaatteellisena kysymyksenä viittaa vahvasti siihen, että rangaistus katsotaan asianomistajan oikeutetuksi intressiksi.

Vaihtoehtoisesti voisi ajatella, että periaatteellinen syy olisi ollut oikeussuojafunktio, koska PL 21 §:n oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin olisi katsottu ulottuvan asianomistajan syyteoikeuteen. Tämän teorian ongelma on se, ettei sellaista asianomistajan tarvetta tai intressiä, joka luontevasti perustaisi asianomistajalle asialegitimaation kaikissa tai edes pääosassa asianomistajallisista rikoksista, ole helppo keksiä, ellei tuo intressi sitten ole juuri rangaistus. Koska rangaistus ei rangaistustyyppistä ja rikokseen liittyvistä olosuhteista riippumatta pääsääntöisesti suoraan edistä asianomistajan muita intressejä tai oikeuksia, jää asianomistajan intressiksi rangaistuksessa hyvitys. Tällöin hyvitysfunktio ja oikeussuojafunktio ovat käytännössä sama asia.

Molemmat lain esitöiden periaatteelliseksi syyksi sopivat syyteoikeuden funktiot siis heijastelevat rangaistuksen perustelua sovitusteoria kautta. Tästä voidaan mielestäni päätellä, että riippumatta oikeustieteilijöiden välisestä konsensuksesta siitä, mikä olisi rationaalinen oikeutus rangaista yhteiskunnan sääntöjä rikkoneita henkilöitä, voimassa oleva laki sisältää sovitusteorian mukaisia ratkaisuja, eikä sovitusteoriaa ja hyvitysfunktiota siten voida pitää suoranaisesti vanhentuneina.

---

<sup>246</sup> HE 82/1995 vp. s. 20.



## 5.2. *Asianomistajan oikeuksien huomiointi rikosoikeudellisessa tuomiossa*

Jos sovitusteoria katsotaan osaksi voimassaolevaa oikeutta, sillä voisi olla vaikutusta rangaistustasoa koskevaan keskusteluun. Jotta rangaistus voisi sovittoa tehdyn rikoksen, olisi kysymys asianomistajan kärsimyksen ja rikosentekijän tuomion suhteesta olennainen. Vaikka rangaistus ei teekään rikosta tekemättömäksi, voi kysyä, onko rangaistuksella, joka on vähemmän ikävä kuin sen perusteena oleva rikos, mahdollista sovittoa rikosta. Keskustelussa kansan oikeustajua voisi pitää eräänä mittarina rangaistuksen kyvystä sovittoa rikos. Ongelmana voisi pitää sitä, että kansan oikeustaju saattaisi vaihdella paljonkin vaalikaudesta toiseen ja toisaalta kansan käsitys sopivista rangaistuksista ei luultavasti kiinnittyisi mihinkään yhtäläisiin kriteereihin. Tässä tarkoitukseni ei kuitenkaan ole ottaa kantaa siihen, edellyttäisikö kansan oikeustaju esimerkiksi ankarampia rangaistuksia, sillä joidenkin tulosten mukaan ihmiset arvioivat sopivan rangaistuksen sitä lievemmäksi, mitä enemmän heille kerrotaan yksityiskohtia tapahtumista.<sup>247</sup> Kansan oikeustajuun liittyvä poliittinen keskustelu joka tapauksessa vaikuttaa sovitusteorian valossa huomattavasti asianmukaisemmalta kuin preventioteorian valossa. Teorioiden keskeinen periaatteellinen ero onkin siinä, tuleeko rangaistuksen ylipäänsä olla suhteessa asianomistajan kärsimykseen. Preventioteoriassa riittää, että se on suhteessa muihin rangaistuksiin ja ehkäisee rikollisuutta tehokkaasti.

## 5.3. *Kontrollifunktio prevention edistämiseksi*

Edellisissä alaluvuissa arvioitiin oikeustieteen systematiikkaa siitä näkökulmasta, että sovitusteoriaa voidaan pitää osana voimassa olevaa oikeutta. Tässä ja seuraavassa alaluvussa pohdin, millainen asema asianomistajalla voisi olla rikosprosessissa, mikäli lainsäädännössä sitouduttaisiin nykyistä voimakkaammin rangaistuksen perusteluun ainoastaan preventiolla.<sup>248</sup> Lähden pohdinnassani jo aiemmin esittämästäni näkemyksestä, että kaikki syyttämistoimet kajoavat syytetyn oikeuksiin, ja oikeus niihin pitää siis perustella hyvin.

---

<sup>247</sup> Kainulainen – Honkatukia – Niemi 2013 s. 103.

<sup>248</sup> Melander 2008 s. 78. Melander katsoo, että lainsäätäjän tulisi pyrkiä sisällölliseen arvoperustaiseen johdonmukaisuuteen, mikä edellyttää asiallisia perusteita lainsäädännöllisen tilan säilyttämiseen tai muuttamiseen.

Prevention näkökulmasta virallisella syyttäjällä on keskeinen rooli, sillä hän arvioi syyttämisen tarpeellisuutta ammattimaisesti ja objektiivisin perustein julkisen edun näkökulmasta, mutta huomioiden myös yksityisen edun. Jos syyttäjä päättää jättää syytteen nostamatta jossakin asiassa, se tarkoittaa lähtökohtaisesti sitä, etteivät syyttämistoimet syyttäjän arvion mukaan ole yleisprevention kannalta tarpeellisia tai hyödyllisiä. Tarpeettomuus sisältyy esimerkiksi arvioon teon vähäisyydestä ja hyödyttömyys taas arvioon näytön puutteellisuudesta.

Asianomistajan syyteoikeuden kontrollifunktio sopii periaatteessa hyvin preventiiviseen rangaistusteoriaan, mutta sen näkökulmasta perusteltu asianomistajan syyteoikeus olisi sellainen, jolla vain voitaisiin tarkistaa, ettei syyttäjä ole tehnyt virheitä. Preventiota palvelevassa asianomistajan syyteoikeudessa tarpeellista olisi toissijainen syyteoikeus. Asianomistajan syyteoikeuteen kuuluvat oikeudet yhtyä virallisen syyttäjän syytteeseen hakea muutosta ja tehdä syyttämispyyntö sen sijaan eivät merkittävästi edistä kontrollifunktion toteutumista.

Kontrollifunktion näkökulmasta keskeistä olisi se, onko prevention edistäminen tehokasta. Nykyisen järjestäytyneen syyttäjälaitoksen aikana on vaikea kuvitella, että asianomistajien nostamien syyteiden vaikutus syyllisten saattamiseksi oikeuteen olisi tehokasta suhteessa oikeudenkäyntikuluihin, sillä syyttäjien arviot esimerkiksi näytön riittävydestä oletettavasti osuvat paremmin kohdalleen kuin asianomistajien. Jos syyttäjä on katsonut, ettei syyte ole tarpeen, miksi asianomistajan arvio olisi osuvampi. Eikö olisi todennäköisempää, että asianomistajan päätös käyttää toissijaista syyteoikeuttaan olisi enemmän sidoksissa asianomistajan tunnereaktioon kuin asianomistajan käsitykseen tuomiota tukevan näytön kattavuudesta. Prevention tehokkuuden arvioimisessa tulee ottaa huomioon myös käräjäoikeuden resurssit, joten asianomistajan toissijaiset syytteet, joista syyttäjä olisi osannut arvioida, etteivät ne voi johtaa syyksilukevaan tuomioon, ovat lähinnä ylimääräistä kuormitusta tuomioistuimelle ja syytetyille. Vaikka asianomistajien yksin nostamien syytteiden kuormitus on vähäinen niiden harvinaisuuden takia, ei vähäkään kuormitus ole kontrollifunktiolla perusteltavissa, ellei se edistä preventiota aiheuttamaansa lisäkuormitukseen nähden riittävästi.

Vaikka hallituksen esityksessä HE 82/1995 onkin katsottu, että asianomistajan toissijainen syyteoikeus kontrolloisi syyttäjien toimintaa ylemmälle syyttäjälle valittamista tehokkaammin, on mielestäni kyseenalaistettavissa, onko tällainen arvio yhä uskottava.<sup>249</sup> Ylemmällä syyttäjällä on asianomistajaa parempi käsitys rikosprosessista ja siitä, millainen näyttö on tarpeen syyksilukevaan tuomioon. Lisäksi kontrollifunktiolla perustellun syyteoikeuden rajauksen johdonmukaisuutta tulee arvioida uudelleen, mikäli rikosvastuun toteutumista ei pidetä asianomistajan oikeutena. Tulee nimittäin kysyä, miksi prevention edistäminen olisi juuri asianomistajan tehtävä. Eniten rikoksen olosuhteista tietää monesti silminnäkijä, mutta silminnäkijä ei voi auttaa rikosvastuun toteutumisessa, ellei joku syytteen nostamiseen oikeutettu nosta syytettä ja nimeä häntä todistajaksi. Toisaalta eri rikostyyppien haittavaikutuksia minimoivilla kansalaisjärjestöillä voisi olla erikoisosaamista ja ammattitaitoa, joka täydentäisi mielekkäästi syyttäjän osaamista ja siten tällaisten järjestöjen toissijainen syyteoikeus voisi kontrolloida asianomistajan syyteoikeutta paremmin vääriä syyttämättäjäättämispäätöksiä. Kontrollifunktion näkökulmasta asianomistajan syyteoikeus vaikuttaakin varsinkin nykyisessä laajuudessaan keinotekoiselta ja epätarkoituksenmukaiselta.

#### 5.4. *Asianomistajan oikeudet ja preventio*

Jos rikosvastuun toteuttamisen ja rangaistuksen katsotaan palvelevan vain preventiota, josta huolehtiminen kuuluu viranomaiselle, tulee arvioida, millainen osallistumismahdollisuus asianomistajalla tulisi olla. Asianomistajan näkökulmasta voidaan huomioida kuulluksi tulemisen vaikutus rikoskokemuksesta selviytymiseen, yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyn helppous ja rikoksen uhrin turvallisuuden edistäminen. Mielestäni asianomistajan syyteoikeus ei ole ollenkaan tarpeen näiden näkökohtien edistämiseksi.

Mahdollisuus osallistua edistää sitä, kuinka legitimiiksi tuomiovalta koetaan ja sillä on merkitystä terapeutin juridiikan näkökulmasta. Mielestäni asianomistajan suhdetta prosessiin, josta mahdollisesti seuraava rangaistus ei ole hänen oikeutensa, selkeyttäisi asianomistajan mahdollisuus tulla kuulluksi ja ottaa kantaa prosessin eri vaiheissa ilman, että tällaista osallistumista muotoiltaisiin syytteeksi. Tällainen kannanottaminen

---

<sup>249</sup> HE 82/1995 vp. s. 20 ja 43.

ilman syyteoikeutta voisi tarkoittaa esimerkiksi syytesidonnaisuuden näkökulmasta sitä, että asianomistajan menettelyn aikana kertomat seikat tulisivat osaksi syytettä ainoastaan, jos syyttäjän vetoasi niihin. Mikäli asianomistaja vain esittäisi erilaista lain tulkintaa, tuomioistuimella olisi luonnollisesti *jura novit curia* -periaatteen mukainen harkintavalta asian huomioimisessa. Näytön ja todistajien suhteen asianomistajalla mahdollisuus ehdottaa näyttöä syyttäjälle, mutta syyttäjän olisi varsinaisesti kutsuttava todistajat ja nimettävä kirjallinen näyttö. Asianomistajalla voisi olla myös oikeus osallistua näyttöä koskevaan keskusteluun rikosasian pääkäsittelyssä. Tällainen oikeus tulla kuulluksi korostaisi nimenomaan asianomistajan ja viranomaisten välistä tiedon kulkua ja vuoropuhelua, jolloin asianomistaja voisi tulla paremmin kohdatuksi.

Asianomistajan oikeus tehdä syyttämispyyntö on siinä mielessä poikkeuksellinen asianomistajan syyteoikeuden osa, että se ei lisää epäiltyyn kohdistuvaa syyttämisen riskiä, vaan ainoastaan rajoittaa virallisen syyttäjän syyteoikeutta. Tästä syystä sen perustelussa rikosentekijän oikeusturva ei ole keskeinen arviointinäkökulma. Arviointi keskityykin prevention, asianomistajan päättävällä ja asianomistajan turvallisuuden välille. Vaikka asianomistajalla ei olisikaan oikeutta siihen, että häntä vastaan rikkonut saa rangaistuksen, hänen oikeudelleen rajoittaa häneen kohdistuneen teon rikosoikeudellista arviointia löytyy uskottavia perusteita. Esimerkiksi oikeus yksityiselämään tukee sitä, että lievissä teoissa asianomistajan näkemys on ratkaiseva. Toisaalta oikeus turvallisuuden tukee sitä, että tekoon puututaan, vaikka asianomistaja ei uskaltaisi millään toimellaan edistää puuttumista. Koska nämä näkökulmat eivät olleet osa tutkimuskysymystäni, ei tässä yhteydessä ole perusteltua syventyä siihen, milloin asianomistajan tulee voida estää syyttämistoimet.

Mahdollisuus saada korvausta käy vaivattomimmin rikosprosessin yhteydessä, eikä asianomistajan oikeutta ajaa yksityisoikeudellisia vaatimuksia rikosasian käsittelyn yhteydessä mielestäni ole tarpeen rajoittaa. Sen sijaan kärsimyskorvauksen asemaa voisi mahdollisesti jopa vahvistaa, koska se on rangaistukselle vaihtoehtoinen keino hyvittää asianomistajan kärsimä loukkaus. Koska kärsimyskorvauksen vaatiminen ei edellytä tekijän tuomitsemista rikoksesta, asianomistajalla olisi ilman syyteoikeuttakin mahdollisuus oikeudellisin keinoin hakea vahvistusta sille, että häneen on kohdistunut moitittava teko, josta on seurannut kärsimystä. Myös kunnianloukkausasioissa, joissa asianomistajan oikeutta kunniaan edistää sinänsä jo loukkauksen tutkiminen tuomioistuimessa, voi-

si kärsimyskorvausta koskeva riita-asia ajaa saman asian kuin rikosasia. Edellisessä pääluvussa pohdin, voisiko lievemmissä rikoksissa kärsimyskorvaus olla lähinnä symbolinen. Mielestäni tällainen ei vaikuttaisi ainakaan yhtä ongelmalliselta kuin epäjohdonmukaisesti perusteltu asianomistajan syyteoikeus.

Jos asianomistajalla ei olisi syyteoikeutta, eikä hyvitykseen tähtäävää vahingonkorvausta ulotettaisi kaikkiin rikoksiin, asian tuomioistuinkäsittely voisi jäädä kokonaan syyttäjän päätöksestä riippuvaiseksi. Näin kävisi, mikäli asianomistajalle ei olisi aiheutunut mitään korvattavaa vahinkoa. Jos syyttäjä tekisi syyttämättäjättämispäätöksen, voisi kysyä, millaisessa menettelyssä asianomistajan kokemus käsiteltäisiin tai olisiko oikein, että asiaa ei käsiteltäisi. Toisaalta tilanne olisi sama kuin nykyisin tilanteissa, joissa ei saada selville edes ketään, jota epäillä rikoksesta. Vaikka oikeudenluokkauksen todentaminen voi olla ymmärrettävä kaipuu, ei oikeusprosessi välttämättä ole tarkoituksenmukainen väline siihen. Jos asianomistaja haluaa vain käsitellä asian, tukiryhmät tai terapia voivat monessa tapauksessa olla hedelmällisempiä kuin oikeusprosessi.

Pohdin edellisessä luvussa, voisiko asianomistajan syyteoikeuden perustaa oikeuteen henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Tällainen perustelu olisi kuitenkin uskottava ainoastaan puhuttaessa rikoksista, joista on mahdollista tuomita vapausrangaistus. Lisäksi vapausrangaistuksen ei pitäisi olla ensisijainen tapa suojella asianomistajaa, sillä asianomistaja saattaa olla suojelun tarpeessa, vaikka häneen aiemmin kohdistuneesta rikoksesta ei olisi ollut mahdollista tuomita vapausrangaistusta. Asianomistajan turvallisuudesta huolehtimiseen pitäisi siis pystyä rikostuomiosta riippumatta, muita keinoja käyttämällä tai tarvittaessa uusia keinoja kehittämällä.

## **6. LOPUKSI**

Tässä tutkimuksessa on pyritty vastaamaan siihen, onko asianomistajalla oikeus rikosvastuun toteutumiseen. Nykyinen asianomistajan syyteoikeus perusteluineen mielestäni osoittaa, että käytännössä tällainen oikeus on. Oikeuden olemassaoloa tukee se, että asialegitimaatio edellyttää intressiä oikeuden kohteena olevaan asiaan ja asianomistajalla on oikeus vaatia rangaistusta itseensä kohdistuneen epäillyn rikoksen johdosta. Asianomistajan syyteoikeuden keskeisin perustelu lain esitöissä on asianomistajan syyteoikeuden periaatteellinen tärkeys. Asianomistajan syyteoikeutta on yksikertaisinta pitää periaatteellisesti tärkeänä, mikäli rangaistuksen itsessään katsotaan olevan asianomista-

jan oikeus. Lisäksi oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin soveltuminen asianomistajan syyteoikeuteen edellyttää, että asianosaisella on intressi oikeudenkäynnissä. Koska tällaista kaikille rikos- ja rangaistustyypeille yhteistä rikosvastuun toteutumisesta riippuvaa intressiä ei tutkimuksessani ole löydetty, on luonnollista olettaa, että tuo intressi on rikosvastuun toteutuminen eli käytännössä rangaistus itsessään.

Oikeustieteessä kehitetty teoria ei kuitenkaan tue tai edellytä tällaisen oikeuden olemassaoloa, vaan oikeuden olemassaolo on jopa ristiriidassa rangaistuksen preventioon perustuvan oikeutuksen kanssa. Myös se, ettei asianomistajan syyteoikeutta ei haluta perustella hyvitysfunktiolla, osoittaa, ettei asianomistajalla katsota olevan oikeutettua intressiä rikoksentekijän rangaistukseen. Oikeudelle onkin vaikea löytää kattavaa perustelua rikoksen uhrin tarpeista tai muista oikeuksista, jotka edistävät uhrin hyvinvointia. Oikeuden määrittelyyn tähtäävän intressiteorian termein siis sellaista rikoksen uhrin hyvinvoinnin osa-aluetta, jonka edistämiseksi tai turvaamiseksi olisi perusteltua velvoittaa rikoksesta epäilty vastaamaan rangaistusvaatimuksiin, on vaikea nimetä. Näin ollen voi mielestäni todeta, ettei olisi systemaattisesti välttämätöntä, että asianomistajalla on oikeus rikosvastuun toteutumiseen.

Tutkimukseni on nostanut esiin ristiriidan oikeustieteellisten teorioiden ja lainsäädännön välillä. Koska oikeustieteen tulisi antaa tietoa voimassaolevasta oikeudesta, tällainen ristiriita tulisi ratkaista. Ratkaisun voivat tehdä oikeustieteilijät korjaamalla teoriaa vastaamaan lakia, eli tunnustamalla rangaistuksen perusteluksi rikoksen sovittamisen ja asianomistajan syyteoikeuden perusteluksi hyvitysfunktion. Toisaalta myös lainsäätäjät voi korjata lakia vastaamaan oikeustieteellistä teoriaa, erityisesti preventiivistä rangaistusteoriaa.

Lopulta valinta rangaistusteorioiden välillä on kuitenkin moraalinen kysymys. Sen voi muotoilla kysymällä, voiko rikoksen sovittaminen rangaistuksella olla oikeudenmukaista, vaikka siitä ei rationaalisesti näyttäisikään olevan hyötyä kenellekään. Vielä yleisempi kysymys on se, pitääkö moraalisen käsityksen oikeudenmukaisuudesta olla rationaalinen. Oikeudenmukaisuuden ymmärtämisen kannalta olennaista onkin pohtia, pitääkö muille kärsimystä aiheuttavan henkilön kärsiä itse.

Kulttuurin antamat vastaukset moraalisiin kysymyksiin muuttuvat, joten voi myös kysyä, muuttuuko silloin se, mikä on rationaalista vai ainoasataan käsitys siitä, mikä on

rationaalista. Preventiivisen teorian muodostamisen yhteydessä kosmisen oikeudenmukaisuuden katsottiin toteutuvan Jumalan ansiosta, ei ihmisten määrämällä tuomioilla. Kun länsimaisen kulttuurin side kristinuskoon ohenee, voidaan kysyä, pitäisikö kosmiselle sovitukselle olla korvaava sekulaari filosofinen teoria, vai onko oikeudenmukaisuus ihmiskohtaloissa hylätty epärealistisena tai epäpragmaattisena tavoitteena.

Kansan oikeustaju tai moraalit näyttäisi ohjaavan kohti sovitusteoriaa. Demokraattisessa yhteiskunnassa kansan oikeustajun ei pitäisi olla kovin etäällä lainsäätäjän oikeustajusta, mikä voi olla syynä siihen, että asianomistajan syyteoikeutta on pidetty periaatteellisesti välttämättömänä. Rangaistuksen oikeutuksena sovitusteoriolla on siis ainakin tällä hetkellä sija selittämässä oikeusjärjestystämme. Kansan oikeustaju vaikuttanee jonkin verran myös oikeustieteellisen yhteisön asenteisiin, joten voi olla, että sovitusteoria myös jää osaksi voimassaolevaa oikeuttamme. Toisaalta oikeustieteen teoriat vaikuttavat siihen perehtyneiden henkilöiden asenteisiin, joten preventioteoriat voivat pitää paikkansa oikeustieteellisenä ihanteena. Tieteenä oikeustieteen tulisi pyrkiä tarjoamaan rationaalisia ratkaisuja, joten oikeustieteelliset asiantuntijalausunnat voivat ohjata lainsäätäjän ratkaisuja yhä selvemmin preventioteorian suuntaan. Koska oikeuden legitimi-teetti edellyttää, ettei oikeustila ole liian kaukana maalikkojen oikeustajusta, ei kuitenkaan liene tavoiteltavaa, että oikeustieteen tulkinnat sanelisivat lainsäädännön sisällön ilman, että myös kansan asenteet muuttuisivat preventioteorioiden mukaisiksi.

Olen esittänyt työssäni useita vaihtoehtoisia tapoja, joilla lain ja teorian välinen ristiriita olisi ratkaistavissa. Itse olen taipuvainen ajattelemaan preventioteorioiden mukaisesti, ettei ole rationaalista ajatella, että asianomistaja hyötyisi rikoksenteijän rangaistuksesta. Pitäisin rikoksen uhrin näkökulmasta ihanteellisempana loukkauksen käsittelyä siten, ettei kokemuksesta selviytyminen riippuisi rikoksenteijän kohtalosta. Tarkoitin, että rikoksen uhri voi tavoitella rauhaa joko käsittelemällä omaa kokemustaan esimerkiksi terapiassa tai vertaisryhmässä taikka pyrkimällä tasoittamaan tilanteen rikoksen tekijän kanssa tai edellyttämällä, että rikoksenteijä ymmärtää tekonsa. Rikoksenteijän anteeksipyyntö voi olla terapeuttinen kokemus rikoksen uhrille, mutta kokemuksesta selviytyminen on heikolla pohjalla, jos se on riippuvainen rikoksen tekijän saamasta rangaistuksesta tai hänen kyvystään katua. Kuten edellisessä luvussa totesin, en myöskään pidä asianomistajan kykyä kontrolloida syyttäjien toimintaa uskottavana tehosteena preventiolle.

Tarpeellinen osa asianomistajan syyteoikeutta onkin mielestäni asianomistajarikoksia koskeva syyttämispyyntö. Lisäksi asianomistajan osallistuminen rikosprosessiin ilman rangaistus tai yksityisoikeudellista vaatimusta olisi syytä mahdollistaa. Koska toissijaisen syyteoikeuden käyttäminen on harvinaista ja rikosprosessiin osallistuminen ilman omia vaatimuksia saattaisi hyvinkin muistuttaa syyttäjän syytteeseen yhtymistä, käytännön muutos ei välttämättä olisi suuri. Mielestäni se kuitenkin selkeyttäisi rangaistuksen roolia ja siten tekisi oikeusjärjestyksestä ymmärrettävämmän sekä asianosaisille että yleisölle. Kun asianomistaja ei varsinaisesti olisi rangaistusasian kantaja, voitaisiin välttyä ajatukselta, että lievä rangaistus loukkaisi asianomistajan oikeuksia. Kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, tällaiseen muutokseen liittyisi toki avoimia kysymyksiä sen suhteen, millainen puhevalta asianomistajalla pitäisi olla silloin, kun asianomistaja ei olisi asiassa kantajana edes yksityisoikeudellisen vaatimuksen osalta, jotta kokemus osallistumisesta olisi merkityksellinen.

Asianomistajan oikeuksien näkökulmasta näyttäisi olevan tärkeää kehittää sitä, miten asianomistajaa kohdellaan, kohdataan ja kuunnellaan menettelyn aikana. Tietoa asianomistajan tarpeista on viktimologisessa tutkimuksessa hankittu erityisesti viimeisinä vuosikymmeninä ja trendin jatkuessa aiheesta voinee olettaa saatavan yhä lisää tietoa. Rikoksen uhrin ideaalin rikosprosessuaalisen aseman kannalta olisikin hyvä tietää enemmän rikosten uhrien henkiseen selviytymiseen vaikuttavista seikoista, sillä niistä olisi uhrien tyytyväisyyttä helpommin muodostettavissa tarpeita ja ehdotuksia varsinaisiksi oikeuksiksi.

Myös rikoksen uhrien turvallisuudesta heräsi tutkimukseni aikana kysymyksiä, jotka eivät mahtuneet tutkimuskysymykseni alle. Pohdin muun muassa, ovatko prevention näkökulmasta rationaaliset rangaistukset kaikkein tehokkaimpia lisäämään rikosten uhrien turvallisuutta yksittäistapauksissa. Koska näin ei välttämättä ole, voisi olla tarpeen tutkia, mitä olisivat vapausrangaistusta vähemmän rikoksen tekijän oikeuksiin kajoavat tehokkaat keinot huolehtia rikoksen uhrin turvallisuudesta ilman, että uhri itse tulisi ikään kuin rangaistuksi. Uhrin rankaisemisella viitataan tilanteeseen, jossa uhrin turvallisuus näyttäisi edellyttävän, että uhri itse muuttaa uuteen paikkaan, vaihtaa nimeä tai muuten rajoittaa elämäänsä merkittävästi. Olisikin olennaista tietää, kuinka merkittävä huoli vapaalla olevat rikosentekijät ylipäänsä ovat rikosten uhreiksi joutuneille henkilöille.